T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI

RECÂ B. HAYVE'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Ekrem AVCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Muhammet Ali ASAR

Çankırı – 2023

T.C.

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI

RECÂ B. HAYVE'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Ekrem AVCI

ORCID: 0000-0002-9042-352X

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Muhammet Ali ASAR

Bu çalışma *[Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri]* tarafından …… nolu Yüksek Lisans tez projesi olarak desteklenmiştir.

Çankırı – 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ iii
TEZ KABUL VE ONAY iv
ÖNSÖZ v
ÖZET vii
ABSTRACT viii
KISALTMALAR ix

1.GİRİŞ 1
1.1. Recâ b. Hayve'nin Yaşadığı Çevrenin Tarihi……1
1.2. Recâ b. Hayve'nin Yaşadığı Dönemde Siyâsî, İlmî ve Kültürel Durum…….....3
1.2.1. Siyâsî Durum……..3
1.2.2. İlim Kültür ve Medeniyet……..12
1.2.3. Recâ b. Hayve'nin Yaşadığı Dönemde Hadis İlmi……...14

BİRİNCİ BÖLÜM

2. RECÂ B. HAYVE'NİN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

2.1.Hayatı……...15
2.1.1. Adı, Künyesi, Doğumu ve Fizikî Özellikleri 15
2.1.2. Ailesi, Çocukları ve Kabilesi 16
2.2. İlmî Kişiliği……..17
2.2.1. Hocaları 17
2.2.1.1. Abdullah b. Amr b. Âs……...18
2.2.1.2. Ebû Ümâme el-Bâhilî……....19
2.2.2. Talebeleri 21
2.2.2.1. İbn Şihâb ez-Zührî…….22
2.2.2.2. Katâde b. Diâme…….24
2.2.2.3. Abdullâh b. Avn…….26
2.2.2.4. Hammâd b. Zeyd…..……..27
2.2.3. Fıkıh İlmine Katkıları 29
2.2.4.Tefsir İlmine Katkıları 31
2.3. Manevî Kişiliği ve Vefatı 33
2.3.1. Manevî Kişiliği…….33
2.3.2. Vefatı…….37
2.4. Emevî Tarihindeki Önemi ve Etkisi 37
2.4.1. Halife Müşavirliği Görevleri ve Halifeler Üzerindeki Etkisi 37
2.4.1.1. Abdülmelik b. Mervân Dönemi…….38
2.4.1.2. Süleymân b. Abdülmelik Dönemi……..39
2.4.1.3. Ömer b. Abdülaziz Dönemi……...43

İKİNCİ BÖLÜM

3. RECÂ B. HAYVE'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

3.1. Recâ b. Hayve ve Hadis Rivâyeti 47
3.1.1. Recâ b. Hayve Hakkında Yapılan Tenkitler……..……....48
3.1.2. Lafzen Rivâyet ve Recâ b. Hayve 49
3.1.3. Recâ b. Hayve'ye İsnad Edilen Rivâyetler 50
3.1.3.1.Merfu' Rivâyetler……50
3.1.3.1.1. Recâ b. Hayve'nin Naklettiği Merfu' Rivâyetlerin Değerlendirilmesi…...86
3.1.3.2. Mevkûf Rivâyetler…….89
3.1.3.2.1. Recâ b. Hayve'nin Naklettiği Mevkûf Rivâyetlerin Değerlendirilmesi...101
3.1.3.3. Maktu' Rivâyetler……..……..102
3.1.3.4.Mürsel Rivâyetler…….....112
3.2. Rivâyet Lafızları Üzerine Değerlendirme……..114
3.2.1. Recâ b. Hayve'nin Rivâyetlerinin İsnad Bakımından Değerlendirilmesi…...116
3.2.1.1. Ebü'd-Derdâ'dan Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları……..116
3.2.1.2. Babası Hayve b. Cendel'den Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları…117
3.2.1.3. Ümmü'd-Derdâ'dan Nakilde Bulunduğu Rivâyet Lafızları……117
3.2.1.4. Cünâde b. Ebû Ümeyye'den Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları…117
3.2.1.5. Ebû Ümâme el-Bâhilî'den Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları…...117
3.2.1.6. Muâz b. Cebel'den Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları……...118
3.2.1.7. Muâviye b. Ebî Süfyân'dan Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları….118
3.2.1.8.Muğîre b. Şu'be'nin kâtibinden Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları118
3.2.1.9. Diğer Hocalarından Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları……..118
3.3. Recâ b. Hayve'nin Sünnet Anlayışını Etkileyen Faktörler 120
3.3.1.Sahâbe Döneminde Sünnet Telakkisi……..121
3.3.2.Tâbiûn Döneminde Sünnet Telakkisi……...122
3.3.2.1. Hicâz Ekolünde Sünnet..... 122
3.3.2.2. Kûfe Ekolünde Sünnet 123
3.3.2.3. Recâ b. Hayve'nin Sünnet Telakkisi..... 124
3.4. Tedvinin Tarihçesi ve Recâ b. Hayve 125
3.4.1. Hz. Ebû Bekir ve Tedvîn Girişimi 126
3.4.2. Hz. Ömer ve Tedvîn Girişimi..... 127
3.4.3. Mervân b. Hakem ve Tedvîn Girişimi 127
3.4.4. Abdülaziz b. Mervân ve Tedvîn Girişimi..... 128
3.4.5. Ömer b. Abdülaziz'in Resmî Tedvîn Faaliyeti 129
3.4.6. Recâ b. Hayve'nin Resmî Tedvîn Faaliyetine Etkisi 129
4. SONUÇ..... 132
KAYNAKÇA……...135
ÖZGEÇMİŞ…….145

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Recâ b. Hayve'nin Hadis İlmindeki Yeri* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

26/ 01 / 2023

İmza

Ekrem AVCI

TEZ KABUL VE ONAY

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ekrem Avcı tarafından hazırlanan *Recâ b. Hayve'nin Hadis İlmindeki Yeri* başlıklı bu çalışma, *26.01.2023* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği ile* başarılı bulunarak jürimiz *tarafından Temel İslam Bilimleri* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Doç. Dr. Muhammet Ali ASAR	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. Burhan ÇONKOR	İmza: ……..
Üye	: Doç. Dr. Hüseyin AKYÜZ	İmza: ……..

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 26/01/2023 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Risâletin ilk yıllarından itibaren sünnet, Kur'ân-ı Kerîm'den sonra müracaat edilen ikinci kaynak olarak görülmüştür. Çünkü sünnet, ayetlerin doğru anlaşılması, ibadetlerin yapılış şekillerinin bilinmesi ve Kur'ân'da hükmü belirtilmemiş konuların açıklığa kavuşturulmasını sağlamıştır. Doğal olarak bu durumlar da sahabeyi sünnete başvurmaya yönlendirmiştir. Sünnetin yazılı belgeleri ise hadislerdir.

Sahabe döneminin ilk yıllarında hadis rivâyetinde "kimden duydun" sorusu fazla sorulmazken büyük fitnenin zuhurundan sonra hadisleri rivâyet eden kimselerin bilinmesi büyük önem arz etmeye başlamıştır. Bu da hadis rivâyetinde, başka hiçbir kültürde benzeri bulunmayan, "isnad zinciri" kültürünün doğmasına zemin hazırlamıştır. Bunun yanı sıra bir silsile halinde hadisleri nakleden râvilerin bilinmesi ve dolayısıyla aktarılan rivâyetlerin sıhhati hakkında bir kanaate varılabilmesi gayesiyle râvileri tanıtan ricâl kitapları da telif edilmeye başlamıştır.

Konumuzu teşkil eden Recâ b. Hayve de bu rivâyet zincirleri içerisinde yer alan tabiûn dönemi râvilerinden birisidir. Dolayısıyla diğer râviler hakkında bilgi sahibi olunması rivâyet ettikleri hadislerin sıhhati açısından ne kadar önem arz ediyorsa Recâ b. Hayve'nin de bilinip-tanınması da aynı derecede öneme haizdir. Bununla birlikte Hz. Ebû Bekir'den itibaren bir teşebbüsten ibaret olan tedvîn girişimlerinin bir sonuca bağlanmasının arka planını kavrama açısından da Recâ b. Hayve'nin bilinmesi elzemdir.

Kaynaklarda, hadislerin resmî olarak tedvîn edilmesi konusu ele alınırken tedvînin tarihi Ömer b. Abdülaziz'in yazdığı mektupla başlatılmış ve tedvînin en önemli aktörü olarak İbn Şihâb ez-Zührî gösterilmiştir. Hâlbuki ez-Zührî'nin hadisleri tedvîne başlamış olması daha önceden tekâmül etmiş bir düşüncenin sonucudur. Bu nedenle tedvîn konusu ele alınırken öncelikle böyle bir düşüncenin oluşumunda hangi bakış açısının etkili olduğunun ve bu düşüncenin yerleşmesinde kimin veya kimlerin katkı sağladıklarının bilinmesi sebep-sonuç ilişkisi bakımından bu tarihî olayın aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

Recâ b. Hayve'nin Hadis ilmindeki yerinin ele alındığı bu çalışmada kendisine atfedilen rivâyetlerin tespit edilmesi ve bu rivâyetlerden yola çıkarak onun sünnete bakışının ortaya konulması hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra önemli kararlarda

halifeler üzerinde ne tür bir etkiye sahip olduğundan ve tedvîn konusundaki fikirlerinden hareketle en yakın arkadaşı Ömer b. Abdülaziz'in gerçekleştirdiği tedvîn faaliyetindeki payının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Çalışmada kaynak eserlerden istifade edilmesine özen gösterilmiş ve bilgilerin nerelerden alındığı kaynakçada belirtilmiştir.

Yapılan çalışmada hadisleri aktaran râvîleri tek tek incelemeye tabi tutmak suretiyle sened tahliline gidilmemiş ve hadislerin sıhhat derecelerine değinilmemiştir. Bununla birlikte ele alınan hadislerle ilgili kaynaklarda verilen bilgilerle yetinilmiş ve rivâyet farklılığı bulunan hadislerin izi sürülerek bu farklılığın nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Recâ b. Hayve'nin Tedvîn faaliyetlerine katkısını ortaya koyabilme amacıyla tedvin girişimlerinin tarihçesine ve özellikle Recâ ile irtibatlı olan Abdülaziz b. Mervân ve Ömer b. Abdülaziz'in tedvin girişimlerine değinilerek bu konuda Recâ'nın katkısına dair bir sonuca ulaşma hedeflenmiştir.

Yapılan bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Recâ b. Hayve'nin yaşadığı Şam ve çevresinin coğrâfî, siyâsî ve ilmî yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde Recâ b. Hayve'nin hayatı, ilmî kişiliği ve Emevî dönemindeki etkisinden bahsedilmiş, ikinci bölümde hocaları, öğrencileri, rivâyet ettiği hadisler, bu hadisler doğrultusunda sünnet anlayışı, kullandığı lafızların tahliliyle rivâyet şekilleri ve tedvîn faaliyetlerine katkıları bağlamında Recâ b. Hayve'nin Hadis ilmindeki yeri konu edilmektedir. Çalışma sonuç bölümüyle sona ermektedir.

Konu tespitinden itibaren çalışmanın her aşamasında rehberliğini ve desteklerini esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Muhammet Ali Asar'a, kaynaklara ulaşma noktasında büyük desteklerini gördüğüm Doç. Dr. Fatih Güzel'e teşekkürü bir borç bilirim.

26/01/ 2023

Ekrem AVCI

ÖZET

Tezin Başlığı : Recâ b. Hayve'nin Hadis İlmindeki Yeri
Tezin Yazarı : Ekrem AVCI
Danışman : Doç. Dr. Muhammet Ali ASAR
Anabilim Dalı : Hadis
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : 26.01.2023

Yapılan bu çalışma Emevî iktidarlarında önemli görevler üstlenmiş olan Recâ b. Hayve'nin hadis ilmine sağladığı katkıların ortaya çıkarılması amacıyla ele alınmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Recâ b. Hayve kimdir? İslâmî ilimlere ne denli vâkıftır? Üstlenmiş olduğu görevler nelerdir? Hadis ilmindeki yeri nedir? Tedvîn faaliyeti fikrinin ortaya çıkmasında herhangi bir etkisi olmuş mudur? Sorularına cevaplar aranmıştır.

Bu sorulara cevap bulmak gayesiyle Recâ'nın hayatı, şahsiyeti ilmî kişiliği ve müşavirlik görevlerine değinilmiş, hadis ilmine ne denli kazanımlar sağladığının anlaşılabilmesi için çeşitli ilim dallarına kaynak teşkil eden rivâyetlerine yer verilmiş ve bu rivâyetler ışığında sünnet kavramı hakkındaki fikirleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Son olarak da resmî tedvîn faaliyetinin Hz. Ömer'den sonra yeniden yeşermesiyle Recâ'nın fikrî yapısı ve rivâyetleri arasında bir bağ olma ihtimali üzerinde durulmuştur.

Resmî tedvîn düşüncesini yeniden canlandıranın Recâ olduğu tezini ispatlama amacıyla halifeler üzerindeki nüfuzuna, Emevî devlet politikası haline gelmiş bazı uygulamaları sona erdirecek ve kimin halife olacağını belirleyecek kadar yönetimde söz sahibi olduğuna değinilmiştir. Hocası olduğu Süleymân b. Abdülmelik ve kendisine kardeşim diye hitap eden Ömer b. Abdülaziz ile aralarındaki dostluk ve muhabbetin büyüklüğü, yanında kısa bir süre bulunduğu Mısır valisi Abdülaziz b. Mervân'ın da tedvîn girişiminde bulunmuş olması, ilmin yok olmasının âlimin yok olmasıyla mümkün olacağı yönündeki rivâyetiyle Ömer b. Abdülaziz'in tedvîne gerekçe gösterdiği sözünün birebir örtüşmesi gibi deliller ışığında konu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Recâ b. Hayve, Hadis, Rivâyet, Tedvîn

ABSTRACT

Thesis Title : The Place of Recâ b. Hayve in the Science of Hadith
Author : Ekrem AVCI
Supervisor : Doç. Dr. Muhammet Ali ASAR
Department : Hadith
Thesis Type : Master's Thesis
Date : **26.01.2023**

This study was carried out by Reca b. It has been discussed in order to reveal the contributions of Hayve to the science of hadith. In this direction, first of all, Recâ b. Who is Hayve? How knowledgeable is he in Islamic sciences? What are the tasks it has undertaken? What is its place in the science of hadith? Did it have any effect on the emergence of the idea of Tedvin activity? Answers were sought to their questions.

In order to find answers to these questions, Reca's life, personality, scientific personality and consultancy duties are mentioned, his narrations that constitute a source for various branches of science are included in order to understand how much gains he has provided to the science of hadith, and in the light of these narrations, his ideas about the concept of sunnah have been tried to be understood. Finally, the official tadwin activity of Hz. The possibility of a connection between Reca's intellectual structure and his narrations, with its re-emergence after Omar, has been emphasized.

In order to prove the thesis that it was Raja who revived the idea of official codification, his influence on the caliphs, that he had a say in the administration enough to end some practices that had become the Umayyad state policy and to determine who would be the caliph was mentioned. His teacher was Süleyman b. Abdulmalik and Umar b. The greatness of the friendship and conversation between Abdulaziz and the governor of Egypt, Abdulaziz b. With the narration that Marwan also made an attempt at tadwin and that the disappearance of knowledge would be possible with the disappearance of the scholar, Ömer b. The subject has been discussed in the light of evidence such as the exact overlap of Abdulaziz's statement, which he gave as a reason for the collection.

Keywords: Raja b. Hayve, Hadith, Narration, Tedvin

KISALTMALAR

As	Aleyhi's-selâm
b.	bin (oğlu)
Bk.	Bakınız
b.y.	Basım Yeri Yok
ed.	Editör
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
IFAV	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
m.	Mîlâdî
ö.	Ölüm tarihi
ra	Radıyallâhü anh
sav	Sallallâhü aleyhi ve sellem
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkîk eden, Editör
trc.	Tercüme Eden
ts.	Tarihsiz
vd.	ve diğerleri

1. GİRİŞ

Bir kimsenin ortaya koyduğu ilmî değerler, içinde doğup büyüdüğü ve yaşadığı toplumun yapısından ve kültüründen bağımsız kalamaz. Coğrâfî yapı, iklim ve gelenekler o toplumda yaşayan fertlerin karakterinde kalıcı izler bırakabilir. Bu nedenle Recâ b. Hayve'nin tam anlamıyla tanınabilmesi, Emevî yönetimine ve hadis ilmine sağladığı faydaların ortaya konulabilmesi için yaşadığı çevrenin genel yapısının ve toplumun siyâsî, ilmî, kültürel alanlardaki konumunun bilinmesi gerekir. Bu nedenle Recâ b. Hayve'nin doğup büyüdüğü ve hayatının büyük çoğunluğunun geçtiği Şam şehri coğrâfî özellikleri ve tarihiyle ele alınacak, Recâ b. Hayve'nin yaşadığı 40/660-112/731 arası yıllar ilmî ve siyâsî açıdan değerlendirilecektir.

1.1. Recâ b. Hayve'nin Yaşadığı Çevrenin Tarihi

Şam, 33,5 derece kuzey enlemi ile 60 derece doğu boylamı arasında kalan bölgedir. Bu şehri Ceyrûn b. Sa'd b. Âd b. İrem b. Sâm b. Nûh'un milattan önce 3145 yılında inşa ettiği ve buraya sütunlu İrem anlamına gelen "*İrem zâti'l-İmâd*" adını verdiği söylenmektedir.[1] Şam olarak ifade edilen bölge aslında Dımaşk şehridir. Bu şehir Şam bölgesinin başkenti ve en büyük şehriydi. Kapsadığı alan itibariyle İslam öncesi dönemde Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde bulunan en önemli şehirlerden birisiydi. Bu şekilde değerli görülmesinin nedeni Hristiyanlarca kutsal sayılan Beytü'l-Makdîs'e yakın bir şehir olması, tarihinin çok eskilere dayanmasından dolayı tarihî bir birikime sahip olması ve Bizans İmparatorluğunun bir kültür ve ekonomi şehri olmasıydı.[2] Bu denli öneme hâiz olan Şam her ne kadar 613'te Sâsânîler tarafından işgal edilse de 628 yılında Bizans tarafından geri alınmıştır.[3]

Çevresindeki diğer şehirlere nazaran Şam bölgesi gelişmişlik ve uygarlık bakımından daha üstün bir şehir olarak kabul edilmiştir.[4] Hatta Hz. Peygamber'e izafe edilen bir

---

[1] Şihâbüddîn Ebû Abdillah Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1995), 2/464.

[2] Ali Muhammed Sallâbî, *Emevîler Dönemi*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2006), 1/304.

[3] Cengiz Tomar, "Şam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/311.

[4] Sallâbî, *Emevîler Dönemi*, 1/306.

hadiste övügüyle bahsedilen şehrin Şam olduğu yönünde yorumlar yapılmıştır. Bu şekilde Şam'ın kastedildiği ifade edilen hadis ve yorumu şu şekildedir:

"*Kıyamet kopana kadar ümmetimden bir grup hep Allah'ın emirlerini ayakta tutacaklardır. Onlara karşı düşmanlık yapanlar ve onları yok etmek isteyenler hiçbir şekilde onlara zarar veremeyeceklerdir."*[5] Ebû Ümâme (ö. 86/705), bu hadiste bahsedilen grubun kim olduğu Allah Rasûlü'ne sorulduğunda onun "Beytü'l-Makdîs halkıdır" diye cevap verdiğini nakletmiştir.[6] Aynı şekilde Muâviye (ö. 60/680) de bu hadisi Şam ehlinin faziletine dair delil olarak kullanmıştır. Hatta Mâlik b. Yuhâmir'i şahit olarak göstermiş o da "Ben bu kimselerin Şamlılar olduğunu Muâz b. Cebel'den (ö. 17/638) işittim" diyerek onu desteklemiştir.[7] Halk arasında yaygın olan bu inanışın, Arap kabilelerinin henüz fethedilmemiş olmasına rağmen bu bölgeye yerleşmesine sebep olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilafete gelen Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) irtidat hareketlerini bastırdıktan sonra Şam bölgesine Hâlid b. Saîd b. el-Âs (ö. 14/635 [?]), Şurahbîl b. Hasene (ö. 18/639) ve Şurahbîl b. Abdillâh el-Kindî'nin komuta ettiği üç ordu gönderdi. Bu üç orduya komuta etmesi için de Ebû Ubeyde Âmir b. Abdillâh'ı (ö. 18/639), eğer o şehit olursa Yezîd b. Ebî Süfyân'ı (ö. 18/639) görevlendirdi[8] ve Ecnadeyn zaferiyle birlikte Dımeşk'in fethini başlatmış oldu.[9] Hz. Ebû Bekir'in bu şehrin fethiyle alakalı "Irak'ın tamamını fethetmektense Şam'ın küçük bir köyünü fethetmem benim açımdan daha önemlidir" dediği iddia edilmektedir.[10]

Hz. Ömer dönemine gelindiğinde önce Mercüssufer (14/635) yirmi gün sonra Ecnadeyn'in fethiyle Bizans birlikleri Dımeşk'e sığındılar.[11] Kaçan askerlerin peşinden giden islam orduları Dımeşk'i kuşattılar ve 14/635 yılında şehir fethedildi.[12] Şam'ın fethine müyesser olan halifenin bu şehre verdiği önemi anlatmak için Hz.

---

[5] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmiu's-sahîh, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "İ'tisâm", 10.

[6] Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrût, 1379), 13/294.

[7] Sallâbî, *Emevîler Dönemi*, 1/307.

[8] Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l Hilâl, 1988), 1/111-112.

[9] Tomar, "Şam", 38/311.

[10] Sallâbî, *Emevîler Dönemi*, 1/310.

[11] Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 1/121.

[12] Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 1/126.

Ömer'in (ö. 23/644) defalarca Şam'a gittiği halde bir defa bile Irak tarafına geçmediği söylenmiş ve bu da Hz. Ömer'in Şam'ı Irak'tan daha çok sevdiğine kanıt olarak gösterilmiştir.[13] Dımeşk fethedildiğinde şehir yapısına dokunulmamış fakat şehre Müslümanlar yerleştirilmiş ve idaresinde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Yezîd b. Ebî Süfyân buraya vali olarak atanmış lâkin 18/639 yılında vefat edince yerine kardeşi Muâviye b. Ebî Süfyân (ö. 60/680) vali olarak atanmıştır.[14]

Hz. Osman'ın (ö. 35/656) hilafete geçmesiyle Filistin, el-Cezîre, Humus ve Kınnesrîn'in de Şam valiliğine bağlanmasıyla bu bölgelerin genel valisi konumuna yükselen Muâviye, Hz. Osman'ın şehadetinden sonra halife seçilen Hz. Ali'ye (ö. 40/661) akrabası olan Hz. Osman'ın öldürülmesine ilgisiz kaldığı ve isyancıları ordusunda barındırdığı gerekçesiyle biat etmedi. Hz. Ali'nin hâricîler tarafından şehit edilmesi ve ardından Hz. Hasan'ın (ö. 49/669) hilafeti kendisine devretmesi sonucu devlet yönetimine geçmesinin ardından da devletin başkentini Medîne'den Şam'a taşıdı. Bu tarihten itibaren Emevî iktidarları boyunca bu şehir devletin başkenti olarak varlığını sürdürdü.[15]

1.2. Recâ b. Hayve'nin Yaşadığı Dönemde Siyâsî, İlmî ve Kültürel Durum

1.2.1. Siyâsî Durum

Recâ b. Hayve'nin yaşadığı zaman diliminde Emevî iktidarında meydana gelen önemli siyasî olayların bilinmesi Recâ öncesi ve sonrası dönemlerde meydana gelen değişimlerin görülebilmesine katkı sağlayacaktır. Çünkü Recâ'nın iktidarda söz sahibi olduğu dönemlerle öncesi arasında bazı köklü değişimlere rastlamak mümkündür. Bu nedenle h. 40-112 yılları arası siyâsî durum Hz. Ali'nin şehadetinden itibaren özetle ele alınacaktır.

Hz. Ali'nin bir süikast ile şehit edilmesinin ardından Irak halkı Hasan b. Ali'ye (ö. 49/669) biat ettiler. Biat esnasında Hz. Hasan'ın, savaştığı kimselerle onların da savaşmaları, teslim olduğu kimseye onların da teslim olmaları yönünde söz

[13] Sallâbî, *Emevîler Dönemi*, 1/309.

[14] Tomar, "Şam", 38/311.

[15] İrfan Aycan, "Muâviye b. Ebû Süfyân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/331.

istemesinden şüphelenen Irak halkı onu bıçakladılar. Bunun üzerine Hz. Hasan fazla hilafette kalmadı ve hicrî 41 yılı Rebîu'l-Evvel ayında halifeliği Muâviye'ye devretti.[16] Hz. Hüseyin bu durumdan hoşnut olmasa da Muâviye ölünceye kadar yapılan antlaşmaya sadık kalacağını bildirdi.[17]

56/676 yılına gelindiğinde Muâviye, Mervân b. Hakem'e yazdığı bir mektupla kendisinden sonra herhangi bir kargaşa çıkmaması için oğlu Yezîd'i (ö. 18/639) veliaht tayin edeceğini bildirdi. Başta tepki gösterilse de Yezîd b. Mukannâ'ın tehdidiyle Irak ve Şam halkı biat etmek zorunda kaldılar. Muâviye'nin bu girişimine en güçlü tepki Medîne'den geldi. O dönemde Medîne'de bulunan Hz. Hüseyin (ö. 61/680), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) ve Abdurrahman b. Ebî Bekir (ö. 53/673) böyle bir uygulamanın Hz. Peygamber'in, Hz. Ebû Bekir'in ve Hz. Ömer'in uygulamalarına aykırı olduğu ve saltanat tesis edilmeye çalışıldığı gerekçesiyle itiraz ettiler. Muâviye biat etmemeleri durumunda başlarının vurulacağı tehdidinde bulundu ve koruma amirini çağırarak her birinin yanına eli kılıçlı bir asker yerleştirmesini, kabul etmemeleri durumunda başlarının vurulmasını emretti. Bu baskıyla Mekke ve Medîne halkı biatı kabul ettiler.[18] Hicrî 60 senesine girildiğinde Muâviye b. Ebî Süfyân 78 yaşında Dımeşk'te vefat etti.

Babasının 60/680 yılında ölümünün ardından Şam ahalisi Yezîd'e biat etti ve Yezîd, Medîne Valisi Velîd b. Utbe'ye (ö. 64/684) mektup yazıp babası Muâviye'nin öldüğü haberini verdi. Ayrıca Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr'e Muâviye'nin öldüğü haberi ulaşmadan kendisi adına biat almasını ve biattan başka bir seçenek sunmamasını istedi.[19] Muâviye döneminde de Yezîd'in veliaht olmasını kabul etmemiş olan Hz. Hüseyin ona biat etme işini geciktirdi ve Abdullah b. Zübeyr ile birlikte Mekke'ye gittiler.[20]

Hz. Hüseyin Mekke'ye vardığında Hz. Ali'yi destekleyerek giriştikleri iktidar mücadelesini kaybetmiş ve zorla Muâviye'nin iktidarını kabul etmiş olan Irak halkı

---

[16] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Târîhu't-Taberî, Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk* (Beyrût: Dâru't-Türâs, 1387), 5/162-163.

[17] Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd Belâzûrî, *el-Ensâbü'l-eşrâf* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417), 3/150.

[18] Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmirî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1417), 3/99-104.

[19] İbnü'l- Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/127.

[20] Belâzûrî, *el-Ensâbü'l-eşrâf*, 3/155.

Süleymân b. Surad'ın evinde toplanarak onu şehirlerine davet etme kararı aldılar[21] ve bir mektup göndererek Yezîd'i tanımadıklarını, ona biat etmediklerini bildirdiler.[22] Bir biri ardına gelen mektuplardan sonra Hz. Hüseyin Kûfe'ye gitmeye karar verdi. Amr b. Abdirrahmân, İbn Abbâs (ö. 68/687-88), İbn Ömer (ö. 73/693), Ahnef b. Kays (ö. 67/686-87) ve İbn Zübeyr gitmemesi konusunda ısrar etseler de fikrinden döndüremediler.[23] Çünkü Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye giderek Yezîd'e karşı başlatılacak ayaklanmaya katılma isteğinin tek nedeni Irak halkının gönderdiği mektuplar değildi. O da bu biatı kabul etmeyip Yezîd'in hilâfetinin meşrû olmadığına inanmış ve Mekke'ye gelmişti.[24]

Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye doğru yola çıktığı haberi Ubeydullah b. Ziyâd'a (ö. 67/686) ulaşınca Husayn b. Usâme et-Temîmî'yi onu karşılaması için Kadîsiye'ye gönderdi.[25] Hz. Hüseyin Kadîsiye'ye geldiğinde Hür b. Yezîd (ö. 61/680) komutasında 1000 kişilik bir süvârî birliğiyle karşılaştı. Sonra emrindeki 1000 askerle Husayn b. Usâme et-Temîmî de geldi.[26] Vali Ubeydullah b. Ziyâd, Hür b. Yezîd'e bir mektup yazarak Hz. Hüseyin'in korunaklı müstahkem yerlere sığınmasının engellenmesi ve insanların uğramadığı kurak bir yer olan Kerbelâ'ya yönlendirilmesi talimatını verdi.[27] İbn Ziyâd'ın bu emriyle Şam ve Basra tarafı tutularak Hz. Hüseyin Kerbelâ'ya sevk edildi.[28] Ömer b. Sa'd'ın teslim olması ve Yezîd'e biat etmesi teklifini reddeden Hz. Hüseyin ve yanındakiler 10 Muharrem 61/680'de şehit edildi.[29] O dönemlerde Recâ b. Hayve yirmi yaşlarındaydı.

Yezîd b. Muâviye döneminde meydana gelen bir diğer önemli olay da Harre vakasıdır. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi halkta Emevî yönetimine karşı kin ve nefrete sebep olmuştu ve bunun sonucu olarak bazı ayaklanmalar baş göstermişti. Bu ayaklanmalardan ilki Abdullah b. Zübeyr'in gizlice halktan biat

[21] Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009), 84-85.

[22] Belâzûrî, *el-Ensâbü'l-eşrâf*, 3/157-158.

[23] Belâzûrî, *el-Ensâbü'l-eşrâf*, 3/163.

[24] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 85.

[25] Belâzûrî, *el-Ensâbü'l-eşrâf*, 3/166.

[26] Belâzûrî, *el-Ensâbü'l-eşrâf*, 3/170-171.

[27] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 93.

[28] Belâzûrî, *el-Ensâbü'l-eşrâf*, 3/173.

[29] Adem Apak vd., *İslâm Tarihi ve Medeniyeti, Emevîler*, ed. Mehmet Şeker (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 3/41.

almasıyla Mekke'de ortaya çıkmıştı. Mekke'de başlayan bu hareketin daha fazla yayılmasından endişe duyan Yezîd, Medîne'yi yanına çekme gayesiyle şehrin ileri gelenlerini misafir etmişti. Heyet Medîne'ye döndüğünde Yezîd'in içki içtiği, namaz kılmadığı ve sefahete düşkün olduğu yönünde bilgiler yaydılar. Bu haberler sonucunda çok saygı duydukları Abdullah b. Hanzele önderliğinde Medîne halkı Yezîd'in halifeliğini tanımadıklarını ilan ettiler. Ancak Ali b. Hüseyin, Muhammed b. Hanefiyye ve Abdullah b. Ömer bu girişimi desteklemediler.[30]

Mekke ve Medîne'de baş gösteren bu isyanları bastırmak ve gayesiyle Yezîd b. Muâviye, 12.000 kişilik bir orduyu Medîne üzerine sevk etti. Şam'dan gelen bu orduyla Harre mevkîinde karşı karşıya gelen Abdullah b. Hanzele (ö. 63/683) komutasındaki Medîne ordusu büyük bir hezimete uğradı[31] ve başta kendisi olmak üzere Medîne'nin ileri gelenlerinden yaklaşık yedi yüz kişi ve bunların haricinde kadın ve çocukların da içinde bulunduğu on binden fazla insan katledildi. Şehir üç gün yağmalanarak kadınlara tecavüz edildi. Bu tecavüzler sonucu binden fazla kadın hamile kaldı.[32]

Harre olayının hemen peşinden Müslim b. Ukbe (ö. 63/683) komutasındaki Şam ordusu 64/683 yılında Abdullah b. Zübeyr'in (ö. 73/692) bulunduğu Mekke'ye yöneldiler. Yolda Müslim b. Ukbe'nin ölmesi üzerine Yezîd'in emriyle ordunun başına Husayn b. Nümeyr getirildi.[33] Şehir kuşatma altına alınarak mancınıklarla atılan taşlar sonucu Kâbe yıkıldı ve üç gece ateşe verildi.[34] Bir ay süren kuşatmanın en şiddetli anında Şam'dan Yezîd'in öldüğü haberi gelince muhasara kaldırıldı ve ordu Şam'a döndü.[35] Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi, kutsal şehirlerin yağmalanması, Harre olayları ve Kâbe'nin yıkılıp yakılması halkın Emevî iktidarına karşı kininin daha da artmasına sebep oldu.[36] 24 yaşında olduğu tahmin edilen Recâ b. Hayve'nin gerek Harre olaylarına, gerekse Mekke muhasarasına katıldığına dair kaynaklarda

---

[30] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 102-104.

[31] Apak vd., *Emevîler*, 3/41.

[32] Cemâlüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412), 6/15-16.

[33] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 106.

[34] Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 5/498.

[35] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 107-108.

[36] Apak vd., *Emevîler*, 3/41.

herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Zaten mensubu olduğu Kinde kabilesinin Süfyânî Emevîlerle sıkıntılar yaşamaktadır.[37]

Yezîd b. Muâviye'nin ölümünün ardından her ne kadar oğlu Muâviye b. Yezîd'e biat edilmiş olsa da o, bu iş için kendisinin uygun olmadığını söyleyerek hilafetten çekildi. Bunun üzerine Şam ve Mısır halkı Mervân b. Hakem'e biat ettiler. Böylece Hicâz ve Irak bölgesinin biat ettiği Abdullah b. Zübeyr ile birlikte ülkede iki tane halife ortaya çıkmış oldu.[38]

Yeni halife seçilen Mervân b. Hakem'in (ö. 65/685) babası ve Hz. Osman'ın amcası olan Hakem b. Ebu'l-Âs (ö. 31/651) İslamiyet'i sonradan kabul edenlerdendi. Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'e en çok eziyet edenlerden birisiydi. Müslüman olduğunu söylemesine rağmen bunu tam olarak kabullenememiş ve müslümanların sırlarını ifşa etmeye başlamıştı. Bu nedenle Hz. Peygamber zamanında oğlu Mervân ile birlikte Tâif'e sürülmüşlerdi. Sürgün hayatı Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde de devam etti. Hz. Osmân hilafeti döneminde onları affederek Medîne'ye gelmelerine müsaade etti, onlara yüz bin dirhem verdi[39] ve Mervân'ı devlet kâtipliği gibi yüksek bir göreve getirdi. Mervân'ın halife adına yaptığı bazı uygulamaları halkın Hz. Osman'a karşı tepkisine yol açtı.[40] Devlet kâtipliğiyle başlayan siyâsî hayatı Muâviye b. Yezîd'in tahttan çekilmesi ve bir yönetim boşluğu oluşmasıyla birlikte hilafetle nihayete erdi. Böylece saltanat Süfyânîlerden Mervânîlere geçmiş oldu. Süfyânî Emevîlerle arası iyi olmayan Recâ b. Hayve'nin kabilesi, iktidarın Mervânîlere geçmesinin ardından yönetime destek vermişler ve daha yakın bir pozisyon almışlardır.[41]

Mevân b. Hakem'in halife seçilmesinin ardından Şam'da Emevî iktidarını her hâlükarda destekleyen Kelbîler ve Kaysîler arasında ihtilaflar baş gösterdi. Çünkü Yemenli Hassân b. Mâlik Emevî iktidarını desteklerken Kelb kabilesi lideri Dahhâk

---

[37] Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *el-Ensâbü'l-eşrâf* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417), 7/310-313

[38] Apak vd., *Emevîler*, 3/41-42.

[39] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefiyyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, thk. Beşâr Avâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 3/365-366.

[40] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 3/477.

[41] Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 5/544

b. Kays, Mekke'deki Abdullah b. Zübeyr'i destekliyordu.[42] Bu nedenle Mervân b. Hakem Dahhâk b. Kays'ın önderliğini yaptığı Kaysîler üzerine bir ordu gönderdi. Merc-i Râhıt denilen yerde 64/683 yılında Dahhâk'ın ordusuyla yirmi gün süren bir savaş başladı. Savaşın sonunda Dahhâk'ın ordusu yenildi ve kendisi ile beraber ordusundan seksen kişi öldürüldü.[43] İki müslüman ordunun bu büyüklükte bir savaşa girmiş olmaları nedeniyle bu olay İslam tarihi kaynaklarında ikinci Cemel vakası olarak isimlendirilmiştir.[44]

Ülkede tam anlamıyla siyâsî birliği sağlamaya muvaffak olamayan Mervân, daha önce veliaht olarak kabul etmek zorunda kaldığı Hâlid b. Yezîd ve Amr b. Saîd'i azlederek bunların yerine kendi oğlu Abdülmelik b. Mervân'ı veliaht tayin etti. 65/685 yılında vefat etmesinin ardından da Abdülmelik devlet başkanı oldu.[45] Onun iktidarıyla Muâviye'den itibaren iç karışıklıklarla geçen bunalımdan sonra istikrarın yeniden tesis edildiği ve kurumsallaşmanın hız kazandığı bir dönem başlamış oldu. İstikrarın sağlanması amacıyla önce Hz. Ali taraftarlarıyla iş birliği yapan Muhtâr es-Sekafî'ye karşı Mus'ab b. Zübeyr idaresinde bir ordu gönderildi ve 67/687 yılında Muhtar öldürüldü.[46]

Abdülmelik b. Mervân'ın Irak başta olmak üzere ülke genelinde Muâviye b. Ebî Süfyân'ın idare anlayışını benimsediğini söylemek mümkündür. Çünkü iktidara geldiği andan itibaren Muâviye gibi içerideki sorunları savaşla çözmek yerine sulh ile meselelere yaklaşma yolunu seçmiş, kendisini iktidara taşıyan Kelbîlere fazla müsamahakâr olmakla birlikte Kaysîleri de ülke yönetiminde söz sahibi yapmış ve Yemenî-Mudarî kabileleri arasındaki düşmanlığı ortadan kaldırmaya çalışarak her iki grubun da desteğini alma yoluna gitmiştir.[47] Kendi baş şehrinde birliği sağladıktan sonra Abdullah b. Zübeyr'in Kûfe'de bulunan kardeşi Mus'âb'ı 691 yılında, Mekke'de isyan etmiş olan Abdullah b. Zübeyr'i de Haccâc b. Yûsuf'un Mekke'yi

[42] Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 5/531-532.
[43] Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 5/537.
[44] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 125-126.
[45] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 128-129.
[46] Apak vd., *Emevîler*, c/3/42.
[47] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 131.

yedi ay kuşatıp ikinci defa Kâbe'nin yıkılmasıyla biten savaşla 692 yılında mağlup ederek ülke birliğini sağlamış oldu.[48]

İsyanların bastırılması, doğu seferleri ve Kuzey Afrika seferleri ile siyâsî birliği sağlayan[49] Abdülmelik vergilerin düzene konulması, devletin Araplaştırılması, dîvan kayıtlarının Rumca ve Farsça'dan Arapça'ya tercüme edilmesi, üzerinde Kur'ân'dan ifadelerin yer aldığı paraların bastırılması gibi birçok reformu da gerçekleştirdi.[50]

Abdülmelik b. Mervân'ın 86/705 yılında vefatının ardından[51] Velîd b. Abdülmelik hilâfete geçti.[52] Yönetimde babasının izinden giden Velîd, Emevî yönetiminin siyâsî yapısını ayakta tutan Yemenî-Kaysî dengesini korumaya özen gösterdi ve her iki sülaleye yönetimde yetkiler vermek sûretiyle desteklerinin devamını sağladı. Aynı şekilde babası Abdülmelik'in hilafete geçmesinde ve ülke sükûnetinin sağlanmasında büyük katkılar sunan Haccâc'a daha geniş yetkiler verdi.[53] İç karışıklıklardan arınmış bir devlet teslim aldığı için de bütün enerjisini fetih hareketlerine verdi ve Toharistan, Beykend,[54] Buhâra, Semerkand, Fergâna[55] ve bügünkü Belûcistan'dan Hindistan içlerine kadar olan yerler İslam hâkimiyetine girdi.[56] Bunun yanı sıra Bizans ve Hazar seferleri, Kuzey Afrika ve Endülüs Fetihleri ile sınırları Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarına ulaştırdı.[57]

Gerek fetihler gerekse halkın refahı konusunda zirvenin yaşanmasını sağlayan ve 43 yaşındayken 96/715 yılı Cemâziyelâhir'in 14'ü Cumartesi günü vefat eden[58] Velîd b. Abdülmelik'ten sonra hilâfete kardeşi Süleymân b. Abdülmelik geçti. Veliahtlıktan vaz geçmesi yönünde kardeşi Süleymân'a yaptığı baskılar nedeniyle Velîd b.

---

[48] Hakkı Dursun Yıldız, "Abdülmelik b. Mervân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/267.

[49] Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 6/418.

[50] Apak vd., *Emevîler*, 3/43.

[51] Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî el-Usfûrî, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1397), 1/292.

[52] Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân et-Temîmî ed-Dârimî, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifi'l- Osmâniye, 1393), 2/317.

[53] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 164.

[54] Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 6/425,429.

[55] Apak vd., *Emevîler*, 3/43.

[56] Mevlüt Koyuncu, "Velîd I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/30.

[57] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 173-180.

[58] Belâzûrî, *el-Ensâbü'l-eşrâf*, 8/93.

Abdülmelik ile Süleymân b. Abdülmelik'in arası açıktı.[59] Hatta bu husumetin Velîd'e kardeşi üzerine ordu gönderme hazırlığına başlatacak derecede ileri seviyeye ulaştığı fakat o esnada Velîd b. Abdülmelik'in vefat ettiği kaynaklarda geçmektedir.[60]

Süleymân b. Abdülmelik döneminde izlenen politika Muâviye b. Ebî Süfyân, Abdülmelik b. Mervân ve Velîd b. Abdülmelik dönemlerinde izlenen denge siyasetinin terk edilmesi olmuştur.[61] Yönetimde kabileci anlayışın hâkim olmasının bir tezâhürü olarak Velîd zamanında göreve getirilmiş olan tüm yetkililerin azledilmesi gösterilebilir.[62] Önemli görevlilerin azledilmesi ve meşhur komutanlarla anlaşmazlıklara düşülmüş olması fetih hareketlerinin fetret dönemine girmesine sebep oldu.[63]

Süleymân'ın hilâfete geçtiği zaman yaptığı ilk icraat Haccâc tarafından daha önce hapse atılmış olanlara genel af çıkarıp salıvermesi ve sürgün edilmiş olanların yurtlarına dönmelerine müsaade etmiş olmasıdır. Bu uygulaması nedeniyle kendisine "Miftâhu'l-hayr" denilmiştir.[64] Fakat bu uygulama ülkede yeni iktidarı destekleyenler-eski iktidarı destekleyenler şeklinde gruplaşmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.[65] Başarısız fetih girişimlerine ve iç siyasette kabilecilik anlayışından kaynaklı kargaşalara rağmen Süleymân b. Abdülmelik'in belirgin en güzel özelliği din âlimleriyle yakın ilişkiler kurmasıdır.[66]

Süleymân b. Abdülmelik'in 99/717 yılında vefatının ardından hilâfete gelen Ömer b. Abdülaziz diğer Emevî yönetimlerinden farklı bir siyaset izledi. Halka zulmetmiş ve halk tarafından sevilmeyen yönetici ve memurları görevden aldı ve yerlerine dindar, bilgili, dürüst kimseleri görevlendirdi. Daha önceki halifelerin haksız yere el

[59] İsmail Yiğit, "Süleyman b. Abdülmelik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/80.
[60] Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 6/499.
[61] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 181.
[62] Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 6/522.
[63] Apak vd., *Emevîler*, c/43.
[64] Yiğit, "Süleyman b. Abdülmelik", 38/80.
[65] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 183.
[66] Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 190.

koydukları beytülmâl'deki malları sahiplerine geri verdi.[67] Hz. Ali'nin ailesine ve onları destekleyenlere karşı çok iyi davrandı ve haksız bir şekilde ellerinden alındığına inandığı Fedek arazisini onlara iade etti.[68] Diğer halifelerin şatafatlı yaşantılarının aksine sade bir hayat yaşadı.[69]

Devlet idaresinde, ekonomik ve iktisâdî alanlarda ilk dört halifeyi örnek aldı. Valilik, kadılık ve vergi memurluğunun önemine binaen bu makamlara alan bilgisinin yanı sıra takvasıyla ön plana çıkmış kimseleri getirdi. Halka haksızlık yapan idarecileri şikâyet edebilmeleri için Cuma günlerini mezalim mahkemesi günü olarak belirledi. Muâviye'den itibaren devam etmekte olan hutbe sonunda Hz. Ali'ye lanet okuma âdetini kaldırdı. Adeta hulefa-i Râşidîn dönemini anımsatacak uygulamalarıyla muhaliflerin, hatta hâricîlerin bile sevgisini kazandı. Bu nedenle de kendisine hulefa-i râşidînin beşincisi denildi.[70]

Arap olmayan ve Mevâlî diye isimlendirilen Müslümanlardan alınan haksız vergileri kaldırması, tebliğ heyetleri vasıtasıyla İslâm'ı yaymaya gayret göstermesi ve bu sayede Kuzey Afrika'da Mâverâünnehir ve Sind bölgelerinde ve Türkler arasında İslâmiyet'in yayılmasını sağlaması ile bilinen[71] Ömer b. Abdülaziz 101/720 yılında 39 yaşında vefat etti ve Deyr-i Simân'da defnedildi.[72]

1.2.2. İlim, Kültür ve Medeniyet

Emevîler dönemi genellikle siyâsî olaylarıyla hatırlanıyor olsa da Abbâsîler dönemindeki ilim alanında meydana gelen hızlı gelişmelerin alt yapısının bu dönemde oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu dönemde islâmî ilimler kayıt altına alınmış, tedvîni ve tasnîfi yapılmıştır. Özellikle dînî ilimlere çokça yönelmelerin olduğu bu dönemde Hz. Peygamber'in ve ashabının vefatından sonra ortaya çıkan sorunların çözümünü bulma maksadıyla Kur'ân'a ve onun yorumu olan

[67] Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, et-*Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrût: Dâru's-Sâdır, 1968), 5/341-342.

[68] Apak vd., *Emevîler*, 3/44.

[69] İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/343.

[70] İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülazîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/53-54.

[71] Apak vd., *Emevîler*, 3/44.

[72] İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/408.

Tefsir ilmine, bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in hadisleri, hayatı ve savaşlarına yönelik çalışmalar ortaya konulmuştur.[73]

Bu ilimlerin tahsilinde ders halkalarıyla çeşitli derslerin anlatıldığı büyük camiler, âlimlerin evleri, saraylarda ilim için tahsis edilmiş mekânlar, okuma-yazmanın öğretildiği "Küttâb" denilen mektepler eğitim alanları olarak kullanılmıştır. Küttâbların görevi camilerdeki ders halkalarına öğrenci yetiştirmek ve o öğrencilere temel dînî bilgiler, nahiv, lügat ve aruz bilgileri vermekti. Bu mekteplerde başarılı olunması durumunda camilerdeki halkalara katılmak mümkün oluyordu.[74]

Bu ders halkalarında okutulan derslerden birisi de Kur'ân ve Tefsir ilimleriydi. Sınırların genişlemesiyle birlikte İslam dini de Arap olmayan birçok milletler arasında yayılmaya başladı. Bu da doğal olarak Arap olmayan Müslümanlarda Kur'an'ı okuyamama veya yanlış okuma sorunlarını beraberinde getirdi. Bu sorunun ortadan kaldırılması amacıyla ilk Emevî hükümdarı Muâviye b. Ebî Süfyân döneminde çeşitli çalışmalar yapılmış[75] ve Irak Valisi Haccâc, Mushaftaki benzer harfleri ayırt etmek için Nasr b. Âsım'dan noktalama yapmasını istemiş o da benzer harflere tek ve çift noktalar koymak sûretiyle harflerin birbirinden ayırt edilmesini sağlamıştır. Bu noktalamalar Arap olmayanların Mushafı okumalarını biraz daha kolaylaştırmıştır.[76]

Dört halife döneminden itibaren başlayan fetih hareketlerinde fethedilen bölgelere sahâbîler yerleşmişler ve gittikleri yerlerde İslam'ı anlatmışlardır. Bu sahâbîlerin ders halkalarından eğitim gören tabiîler birçok alanda eserler yazarak ilkleri gerçekleştirmişlerdir. Kur'ân'daki anlaşılması zor olan âyetlerin kastettiği manaları açıklamak gayesiyle Mücâhid b. Cebr'in telif ettiği *Tefsîru Mücâhid,* Atâ b. Müslim el-Horasânî ve Katâde b. Diâme gibi müfessirlerin Kur'ân'da nâsih mensûh konularını ele aldıkları eserler, Atâ b. Ebî Rebâh gibi âlimlerin Garîbü'l-Kur'ân üzerine yaptıkları çalışmalar tefsirin dalları arasında kabul edilen el-vücûh ve'n-nezâir ilmine yönelik telif edilen eserler bu dönemde Kur'ân ve Tefsir alanında

[73] Apak vd., *Emevîler*, 3/406.

[74] İsmail Yiğit, "Emevîler (Siyasî Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/96.

[75] Apak vd., *Emevîler*, 3/407.

[76] Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefiyyâtü'l-a'yân ve enbâi ebnâi'z-zamân* (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1900), 2/32.

yapılan ilmî çalışmaları yansıtmaktadır.[77] Bu dönemde kabilecilik anlayışı nedeniyle Araplar, devlet idaresini mevâlîye teslim etmeme adına askerî ve yönetim alanlarına yönelince gayr-i Arap Müslümanlar da ilimle ilgilendiler ve diğer alanlarda olduğu gibi tefsir alanında da ön plana çıkan âlimler genellikle mevâlî arasından çıkmaya başladı. Şöhret bulmuş bu âlimlerden bazıları şunlardır: Saîd b. Cübeyr (ö.95/714), İkrime (ö.105/723), Hasan-ı Basrî (110/728), Atâ b. Ebî Rebâh (ö.114/732), Muhammed b. Müslim (ö.126/743).[78]

Müfessir sahâbilerîn yanı sıra fakîh sahâbîler de fethedilen bu bölgelere yerleşerek bulundukları yerlerde dînî, hukûkî, idârî sorunlara çözüm bulmanın yanı sıra Kur'ân ve Sünnet rehberliğinde dînî bilgilerin ortaya konulmasında, içtihat ve rey faaliyetlerinin gelişmesinde öncülük etmişlerdir. Farklı şehirlere yerleşen bu fakîh sahâbîler fıkıh alanında birçok âlim yetiştirmişler ve Hicâz Ekolü, Kûfe Ekolü gibi her bölgenin kendine özgü metodolojisinin ortaya çıkmasına katkı sağlamışlardır.[79]

Emevî iktidarının başlamasıyla birlikte hilâfet saltanata dönüşmüş ve belli bir grubun yönetimi halini almıştı. Bu da doğal olarak o grubun menfaatlerinin, maddî çıkarlarının veya siyâsî görüşünün ön planda tutulmasını gerekli kıldı. Bu nedenle de fıkhî konular ele alınırken sırf kan dökülmesi ve devletin zaafa uğraması gibi endişeler nedeniyle fıkhın anayasayı veya devlet idaresini ilgilendiren konulara, İslam devletinin özelliklerinin ve şeklinin nasıl olması gerektiği, vazifeleri, siyâsî haklar, halife ve hilâfet terimleri üzerinde durmak pek tercih edilmemiş ve günlük problemler üzerinde yoğunlaşılmıştır. Hz. Osman'ın şehadetinden sonra ortaya çıkan kargaşada her grubun kendisini haklı çıkarma gayretiyle uydurdukları hadisler de fıkhı en az Emevî yönetimi kadar etkilemiştir.[80]

1.2.3. Recâ b. Hayve'nin Yaşadığı Dönemde Hadis İlmi

[77] Yiğit, "Emevîler", 11/97.

[78] Apak vd., *Emevîler*, 3/407, 409.

[79] Yiğit, "Emevîler", 11/98.

[80] İsmail Hakkı Ünal vd., *Hadis El Kitabı*, ed. Zişan Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 69-70.

Hz. Osman'ın şehadetinin ardından ortaya çıkan gruplaşmalar hadis uydurma faaliyetlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu nedenle ilim adamları haberleri güvenilir kişilerden almaya gayret etmişler ve hadisleri kimlerden aldıklarını sorgulamaya başlamışlardır. Dolayısıyla da hadis rivâyetlerinde isnad sisteminin uygulanmasına Emevîler döneminde başlanmıştır. H.1. yüzyılın sonlarına doğru iyice sistematik hale gelen isnad uygulaması diğer bilim dallarına da örneklik teşkil etmiştir.[81]

Emevîler döneminde h.1. yüzyılın ikinci yarısına kadar branşlaşma olmadığı için ilim denildiğinde hadis rivâyeti ve hadis ilimleri anlaşılmaktaydı ve hadis ilmi tüm ilimleri kapsamaktaydı.[82] Bu nedenle de hadis rivâyeti ve var olan hadislerin kayıt altına alınması büyük önem arz ediyordu. Muâviye döneminden itibaren çeşitli nedenlerle hadislerin toplanıp yazı ile kayıt altına alınmasına çalışılmış fakat gerçek anlamıyla bunda muvaffak olunamamıştı.[83] Ömer b. Abdülaziz'in Medîne valisi Ebû Bekir b. Hazm'a yazmış olduğu mektupla hadislerin devlet eliyle tedvîni gerçekleşmiş oldu.[84]

Emevî yönetimlerinde ilim merkezleri haline gelen şehirler arasında Kûfe şehrinin hadis ilimleri açısından önemi büyüktür. Çünkü sahabenin ileri gelen âlimlerinden Abdullah b. Mes'ûd oraya yerleşmiş ve Kûfe'de bulunduğu süre zarfında kendisinden sayısız talebe dersler almıştır.[85] Özetle tabiûn döneminde özellikle de Emevî iktidarları döneminde hadislerin tespit ve tedvîni, hadis literatürünün ortaya çıkması ve hadiste isnad sisteminin uygulanması gibi birçok ilkin gerçekleşmesi sağlanmıştır denilebilir.

[81] Apak vd., *Emevîler*, 3/411.

[82] Yiğit, "Emevîler", 11/97.

[83] Ebû Bekir Ahmed ibn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Salâh b. Fethi Hilâl (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîs li't-Tabâati ve'n-Neşr, 1427), 1/442; İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/448.

[84] Buhârî, "İlim", 34.

[85] Apak vd., *Emevîler*, 3/412.

I. BÖLÜM

2. RECÂ B. HAYVE'NİN HAYATI VE KİŞİLİĞİ

2.1. Hayatı

2.1.1. Adı, Künyesi, Doğumu ve Fizikî Özellikleri

Tam adı, Ebû Nâsır,[86] Ebu'l-Mikdâm[87] Recâ b. Hayve b. Cendel b. el-Ahnef b. Semt b. İmri'l-Kays b. Amr b. Muâviye b. Sevr b. Mürta' b. Muâviye b. Kinde'dir.[88] Dedesi Cendel veya diğer adıyla Hazvel kaynaklarda sahâbî olarak zikredilmektedir.[89] Kabilesinin bulunduğu Şam'a nispetle eş-Şâmî, göç ettiği Filistin bölgesine nispetle[90] de el-Filistînî[91] ve el-Ürdünî künyeleriyle anıldığı görülmektedir.[92] Recâ b. Hayve'nin (ö.112/730) nerede ve ne zaman doğduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte Muâviye dönemine yetiştiğine dair kaynaklarda bilgiler bulunmaktadır.[93] Fizîkî özellikleriyle ilgili de kızıl saçlı ve beyaz sakallı olması dışında fazla bir bilgi bulunmamaktadır.[94]

---

[86] İbn Sa'd, *Tabakât*,7/454.

[87] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Esâmî ve'l-künâ li'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel rivâyetü ibnihî Sâlih,*(Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Aksâ, 1406/1985), 1/105.

[88] Zehebî, *Nübelâ*,18/96.

[89] Zehebî, *Nübelâ*, 18/96.

[90] Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Târîhu Dımeşk*, (Beyrût: Dâru'l-Fikri li't-Tabâati ve't-Tevzîi ve'n-Neşr, 1415), 18/102.

[91] Zehebî, *Nübelâ,* 4/557.

[92] Zehebî, *Nübelâ*, 18/96.

[93] İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk,* 18/115; Süleymân b. Sâlih es-Seneyân, *el-Ehâdîsü'l-vâride fi'l-büyûi'l-menhiyyi anhâ* (Medîne-i Münevvere: Îmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1423), 2/590.

[94] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/316.

2.1.2. Ailesi ve Kabilesi

Ailesi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan Recâ'nın Âsım,[95] Seleme,[96] Yezîd[97] ve Kâmil[98] isminde kendisinden rivâyette bulunan dört oğlu olduğu bilinmektedir.

Mensubu olduğu Kinde kabilesi miladi 3. yüzyıldan itibaren Kuzey ve Orta Arabistan'a,[99] özellikle Necid bölgesine geçmiş,[100] Mezopotamya, Suriye ve Filistin bölgelerine dağılmış güçlü bir kabiledir.[101] Putperestliğe,[102] Yahudiliğe,[103] Hristiyanlığa ve Mazdek dinlerine mensup üyeleri bulunan kabileyi Hz. Peygamber Ukaz panayırında İslâm'a davet etmiş, başta kabul etmeseler de bir kısmı sonradan pişman olup davete icabet etmişlerdir.[104] Hicretin 10. yılında Eş'as b. Kays (ö. 40/661) önderliğinde, İbn Hişâm'a (ö. 218/833) göre de seksen kişiden,[105] İbn Sa'd'a (ö. 230/845) göre birkaç gruptan oluşan bir Kinde heyeti gelerek müslüman olmuş,[106] Hz. Ebû Bekir döneminde (m. 632-634) Mısır, Horasan, Irak,[107] Suriye, İran ve Endülüs'teki fetihlere katılmış ve büyük bir kısmı buralara yerleşmişlerdir. Güçlü olmaları ve Arap kabileleri arasında saygın bir konuma sahip olmaları nedeniyle, diğer büyük kabileler gibi, Kureyş'in hâkimiyetine girmek istememişler ve bazı

---

95 Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* thk. Hamdi b. Abdilhamîd es-Selefî, (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415/1994), 8/18

96 Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân ed-Dârimî, *es-Sikât*, (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifi'l-Osmâniye, 1393/1973), 7/259.

97 Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temîmî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952), 9/261.

98 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/359.

99 Şihâbüddîn Ebû Abdillah Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *el-Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1995), 4/212.

100 Yâkût, *el-Mu'cemü'l-büldân*, 3/336.

101 Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Kinde (Benî Kinde)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/37.

102 Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Hâşimî Ebu Ca'fer el-Bağdâdî, *el-Muhabber* (Beyrût: Dâru Âfaki'l-Cedide, ts.), 1/318; Yâkût, *el-Mu'cemü'l-büldan,* 2/151.

103 İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/58.

104 Küçükaşçı, *Kinde*, 26/38.

105Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Humeyrî, *es-Sîretü'n-nebeviyye li'bni Hişâm* (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa Elbânî el-Halebî ve Evlâdihî, 1375), 2/285.

106 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/248.

107 Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/482.

isyanlarda etkin rol oynamışlardır.[108] Aynı şekilde Süfyânî Emevî iktidarı döneminde de isyanlara katılmışlar[109] fakat Mervânî Emevîler'i desteklemişlerdir.[110]

2.2. İlmî Kişiliği

2.2.1. Hocaları

Recâ b. Hayve tâbiûnun büyüklerinden olması hasebiyle birçok sahâbî ile görüşmüş, ilmî kişiliğinin oluşmasında ve yetişmesinde bu sahâbîlerin büyük katkısı olmuştur. Bir âlimin gerçek değerinin anlaşılması eğitiminden geçtiği hocalarını ve kendisinden ders almış talebelerini tanımakla mümkün olur. Bu nedenle Recâ b. Hayve'nin hadis rivâyetinde bulunduğu hocalarını tespit etmek ve bir kısmını da kısaca tanıtmak beslendiği kaynaklar açısından onu anlamamıza katkı sunacaktır. Recâ b. Hayve'nin rivâyette bulunduğu hocaları şunlardır: Babası Hayve b. Cendel, Muâviye (ö. 60/680), Abdullah b. Amr b. Âs, Mahmûd b. Rebî', Abdurrahman b. Ğanem (ö. 78/697), Nevâs b. Sem'ân, Hâris b. Harmel,[111] Ebû Ümâme el-Bâhilî[112] ve Hâris b. Cündeb,[113] Ubâde b. Sâmit, Ebû Saîd el-Hudrî, Câbir b. Abdillâh, Cenâde b. Ebî Ümeyye, Mesver b. Mahreme, Ya'lâ b. Ukbe, Verrâd Kâtibü'l-Muğîre, Ömer b. Abdilazîz, Abdilmelik b. Mervân, Hâlid b. Yezîd b. Muâviye, Naîm b. Sellâme, Ebû Sâlih es-Süleymân, Gabîsa b. Zi'b, Ümmü'd-Derdâ.[114] Muâz b. Cebel (ö.17/638) ve Ebu'd-Derdâ'dan(ö. 32/652) rivâyetlerde bulunmuş olsa da yaşı itibariyle onları görmüş olması mümkün değildir. Hocalarının tamamının burada tanıtılması konuyu hedefinden saptıracağı için hicrette şahit olmuş iki hocası kısaca tanıtılacaktır.

---

[108] Küçükaşçı, *Kinde*, 26/38.

[109] Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *el-Ensâbü'l-eşrâf* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417), 7/310-313; İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1415), 4/423.

[110] Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 5/544.

[111] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/72.

[112] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/237.

[113] İbn Hibbân, *es-Sikât,* 4/128.

[114] Zehebî, *Nübelâ*, 18/96-97.

2.2.1.1. Abdullah b. Amr b. Âs (ö. 65/684)

Künyesi Ebû Muhammed Abdullâh b. Amr b. el-Âs el-Kureyşî'dir. Ebû Nusayr el-Kureyşî es-Sehmî künyesiyle de anılmaktadır.[115] Hicretten yedi sene önce Mekke'de dünyaya geldi.[116] Babası Amr b. Âs'tan önce Müslüman oldu ve İslâm'a girmeden önce Âs olan ismi Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirildi.[117] Hicretten önce müslüman olması nedeniyle Hz. Peygamberle birlikte tüm savaşlara katıldı ve yanında iki kılınç taşımaktaydı.[118]

Sıffîn savaşında Muâviye'nin baskısı nedeniyle onu desteklediğini söylese de savaşa bizzat iştirak etmedi ve hiçbir müslümanın öldürülmesine rıza göstermedi. Hatta "Keşke bu savaştan on sene önce ölseydim" diyerek içine düşülen durumun vehametini ortaya koymaya çalıştı. Muâviye'den ödül alma umuduyla Ammâr b. Yâsir'in (ö. 37/657) başını kendisinin kestiğini ispatlamaya çalışan iki kişiye "İkinizden biriniz arkadaşınıza iyilik yaptınız. Çünkü ben Allah Rasûlü'nden onu ancak asiler öldürecek dediğini işittim" dedi ve bu söz üzerine Muâviye ona kızdı.[119]

Kaynaklar Abdullah'ın Kur'ân-ı Kerîm'i bir gecede hatmettiğini, Hz. Peygamber'in bunu işittiğinde ayda bir hatmetmesini tavsiye ettiği fakat ısrarları sonucunda bu süreyi üç güne kadar indirdiğini belirtmektedir.[120] İbadete olan düşkünlüğü, kendisi annesi ve babasının sahabî olması nedeniyle bu aileyi Hz. Peygamber överek, "Abdullah, babası ve annesinden oluşan aile ne güzel bir ailedir" buyurmaktadır.[121]

Abdullâh b. Amr b. Âs cahiliye döneminde okuma yazma bilen kimselerdendi. İyi seviyede süryânîce bilirdi.[122] Kur'ân hariç hiçbir şeyin yazılmaması yönünde Hz. Peygamber'in yasağı bulunmasına rağmen kendisi hadisleri yazma konusunda özel izin almıştır.[123] Hadislerin yazı ile kayıt altına alınmış olması da doğal olarak daha fazla hadis rivâyet edilmesine zemin hazırlamıştır. Muksirûn'dan olan Ebû Hüreyre

[115] Zehebî, *Nübelâ*, 3/80.

[116] M. Yaşar Kandemir, "Abdullah b. Amr b. Âs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/85.

[117] Zehebî, *Nübelâ*, 3/80.

[118] Zeriklî, *el-A'lâm*, 4/111.

[119] Zehebî, *Nübelâ*, 3/92.

[120] Zehebî, *Nübelâ*, 3/83-84.

[121] Zehebî, *Nübelâ*, 3/83.

[122] Zeriklî, *el-A'lâm*, 4/111.

[123] Zehebî, *Nübelâ*, 3/80.

bu gerçeği dile getirerek "Sahabe içerisinde benden çok hadis rivâyet eden kimse yoktur ancak Abdullâh b. Amr hariç. Çünkü o hadisleri yazardı ben yazmazdım" demiştir.[124] Sahifelerinde Ebû Hüreyre'den daha çok hadis yazdığı belirtilmesine rağmen Abdullâh b. Amr b. Âs'a isnat edilen hadislerin sayısı 700 civarındadır. Bunlardan yedisi müttefekun aleyhtir. Buhârî'de olup Müslim'de zikredilmeyen 8 hadis bulunurken, 20 hadis de Müslim'de olmasına rağmen Buhârî'de geçmemektedir.[125] Recâ b. Hayve'nin rivâyet ettiği hadislerden 2 tanesi Abdullâh b. Amr b. Âs'a isnat edilmektedir.

Abdullah hayatının son zamanlarında gözlerini kaybetti ve Askalân tarafında insanlardan uzak bir yerde inzivaya çekildi. Bu nedenle nerede ne zaman vefat ettiğine dair bilgiler ihtilaflıdır. [126] Hicrî 63 veya 65 senesinde Mısır'da vefat etmiştiği söylenmektedir.[127]

2.2.1.2. Ebû Ümâme el-Bâhilî (ö. 86/705)

Ebû Ümâme lakabıyla meşhur olmasına rağmen bu sahâbînin gerçek ismi Sudey b. Aclân b. Vehb b. Arîb b. Vehb b. Riyâh b. Hâris b. Ma'n b. Mâlik el-Bâhilî'dir.[128] 600'lü yıllarda dünyaya geldi ve ne zaman müslüman olduğuna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır.[129] Fakat Akabe biatından önce İslamiyet'i kabul ettiği bilinmektedir. Çünkü kendi ifadesiyle bu biata katılanlar arasında Ebû Ümâme de vardı.[130] Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber onu kendi kabilesi olan Bâhile'ye tebliğ için gönderdi. Kabilesine vardığında onların sofrada olduklarını ve kan içtiklerini gördü. Kabilesi onun dönmesine çok sevinip sofraya davet ettiler. Fakat o kanın Allah tarafından yasaklandığını söyleyerek sofraya oturmadı ve onları İslam'a davet etti. Bu duruma öfkelenen kabilesi ona sofradaki yiyecek ve sudan başka bir şey vermediler. Aç ve susuz olarak uyudu. Gece rüyasında ona ilâhî bir ikram olarak

[124] Zehebî, *Nübelâ*, 3/89.
[125] Zehebî, *Nübelâ*, 3/80.
[126] Zeriklî, *el-A'lâm*, 4/111.
[127] Zehebî, *Nübelâ*, 3/94.
[128] Zehebî, *Nübelâ*, 3/359-360.
[129] S. Kemal Sandıkçı, "Ebû Ümâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/251.
[130] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 1415, 24/61.

süt içirildi. Sabah kabilesi yanına geldiklerinde tıka basa doyurulduğunu gördüler. Bu olağan üstü durumdan etkilenerek kabilesi müslüman oldu. Buna benzer birçok kerametin kendisinden zuhur ettiği nakledilmektedir.[131]

Katıldığı üç savaşta Hz. Peygamber'den şehit olması yönünde dua etmesini istedi fakat Hz. Peygamber her seferinde selametle ve ganimetle dönmesi için dua etti.[132] Rıdvân biâtına katıldı ve Allah Teâlâ'nın kendisinden razı olup olmadığını sorması üzerine Hz. Peygamber "Ebû Ümâme, sen bendensin ben de seninle beraberim" buyurarak razı olunmuş o sahâbîler arasında onun da olduğu müjdesini verdi.[133] Veda haccına da katılmış olan Ebû Ümâme o tarihte otuz yaşında olduğunu söylemektedir.[134] Hz. Ali ve Muâviye arasında vuku bulan Sıffîn savaşında Hz. Ali'nin yanında yer aldı.[135] Önce Mısır'a ardından Şam'a oradan da Humus'a yerleşti.[136]

Hadisleri aynen işittiği şekliyle nakletmeye gayret eden Ebû Ümâme hadislerin yazılmasına karşı çıkmaz, bu konuda fikri sorulduğunda "Yazılmasında herhangi bir sakınca yok" derdi. İlim meclislerini tebliğ meclisi olarak görür ve "Hz. Peygamber kendisine indirileni bize tebliğ etti. Siz de bizden işittiklerinizi en güzel şekilde insanlara ulaştırın derdi.[137] Bazı âlimlerce muksirûndan kabul edilen Ebû Ümâme'nin rivâyet ettiği hadislerden 250'si Buhârî ve Müslim'de geçmektedir ve hadislerinin çoğu Şam'lı muhaddisler tarafından nakledilmektedir.[138] Sahîhân içerisinde yer almayan diğer bütün hadisleri Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ve Kütüb-i Sitte içerisinde yer almaktadır.[139] Recâ b. Hayve'nin rivâyet ettiği hadislerden 3 tanesini Ebû Ümâme'den nakletmiştir.

---

[131] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 24/62-65.

[132] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 24/62.

[133] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 24/61.

[134] Zehebî, *Nübelâ*, 3/359-360.

[135] Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî, İbnü'l-Adîm, *Bağıyyetü't-taleb fî târîhi Haleb*, (y.y.,ts.), 10/4238.

[136] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 24/58-59.

[137] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/289.

[138] Zeriklî, *el-A'lâm*, 3/203.

[139] Sandıkçı, "Ebû Ümâme", 10/251.

Öldükten sonra kendisine telkinde bulunulmasını vasiyet eden Ebû Ümâme Abdülmelik b. Mervân döneminde 91 yaşında iken h.86 yılında vefat etti.[140] Kendisi Şam'da vefat eden son sahabîdir.[141]

2.2.2. Talebeleri

Başta semâ' olmak üzere değişik hadis tahammül yollarıyla da talebeleri kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Semâ' dışında kendisinden hadis rivâyet eden talebelerini şu şekilde sayabiliriz: Mekhûl (ö. 112/730), Zührî(ö. 124/742), Katâde b. Diâme(ö. 117/735), Abdülmelik b. Umeyr (ö. 136/753), Humeyd et-Tavîl (ö. 143/760), Abdullâh b. Avn (ö. 151/768), Cerâd b. Mecâlid, Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Ya'kûb, Abdülkerîm b. Hâris, Amr b. Sa'd el-Fedekî, Eş'as b. Ebi'ş-Şa'sâ', Abdurrahmân b. İshâk, Süleymân b. Ebî Dâvud, Adî b. Adî, Urve b. Ruveym, İbrâhîm b. Ebî Abele el-Ukaylî(ö. 152/769), Abdurrahman b. Hassân el-Kettânî, Muhammed b. Aclân (ö. 148/765), Sevr b. Yezîd el-Kellâî, Muhammed b. Zübeyr, Ebû Ubeyd Hacîb Süleymân, Muhammed b. Cuhâde, Recâ b. Ebî Seleme, Velîd b. Süleymân b. Ebi's-Saîb, Abdullâh b. Ebî Zekeriyyâ(ö. 119/737), Ebû Sinân Îsâ b. Sinân, oğlu Âsım b. Recâ b. Hayve,[142] oğlu Yezîd b. Recâ b. Hayve[143] oğlu Kâmil b. Recâ b. Hayve,[144] Hammâd b. Seleme (ö. 167/784), Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795), Muhammed b. Yûsuf, Zeyd b. Hubâb (ö. 203/819),[145] İshâk b. Useyd Ebû Abdirrahmân el-Horasânî,[146] Abdülhamîd b. Yezîd el-Huzâmî,[147] Muhammed b. Abdirrahmân b. Amr,[148] Velîd b. Amr,[149] Muallâ b. Ziyâd[150] ve Hassân b. Mâlik (ö. 70/690 [?]).[151]

---

[140] Zehebî, *Nübelâ*, 3/362; İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 24/56,59.

[141] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Husnü'l-muhâdara fî târîhi Mısr ve'l-Kâhira* (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiye, 1387), 1/243.

[142] Zehebî, *Nübelâ,* 18/97.

[143] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/261.

[144] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/359.

[145] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Târîhu'l-kebîr* (Haydarâbâd: Dâiretü'l- Meârifi'l- Osmâniye, ts.), 3/313.

[146] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/213.

[147] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl,* 6/19.

[148] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl,* 7/316.

Semâ' yoluyla nakilde bulunan talebeleri ise, İshâk, Katâde,[152] Ebû İshâk, Zührî,[153] Abdürabbih b. Süleymân b. Ömer eş-Şâmî,[154] Muallâ b. Ru'be'dir.[155]

Sahabe ile Tâbiûn arasında köprü görevi üstlenen Recâ b. Hayve'nin ilmî ve şahsî konumunu tespit etme açısından eğitim gördüğü hocalarının yanı sıra talebelerinin bilinmesi de önem arz etmektedir. Bu nedenle Recâ b. Hayve'den ilim öğrenmiş talebelerinin en meşhur olanlarından dördü kısaca tanıtılacaktır.

2.2.2.1. İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742)

Künyesi Muhammed b. Abdillâh b. Müslim b. Ubeydillâh b. Abdillâh b. Şihâb b. Abdillâh b. Hâris b. Zühre b. Kilâb ez-Zührî'dir.[156] Hicri 51 yılında Medîne'de dünyaya geldi.[157] Emevîlerin uyguladığı mevâlî politikasının aksine Zührî böyle bir ötekileştirmenin doğru olmadığına inanmaktaydı. Kendisine, hakkında mevâlîden rivâyette bulunmadığın iddia ediliyor denildiğinde "Ben onlardan da rivâyette bulunuyorum. Çünkü ensâr ve muhâcirin evlatlarının onlara itimat ettiklerine şahit oldum. Ben de onlardan farklı bir şey yapmam" diyerek bu konudaki fikrini ortaya koymuştur.[158]

İlmi ve zekâsıyla ön plana çıkmış olan Zührî'nin Kur'ân'ı seksen günde ezberlediği nakledilmektedir.[159] Hadis ezberiyle alakalı da kendisi "Bir hadis haricinde hiçbir hadis hakkında şüpheye düşmedim. Onun da doğruluğunu arkadaşıma sordum ve hadis ezberlediğim gibiymiş" demek suretiyle ezberinin sağlamlığına dikkat

---

149 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/554.

150 İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/492.

151 İbn Hibbân, *es-Sikât,* 6/224.

152 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî, *Târîhu İbn Maîn (Rivâyetü Osman ed-Dârimî)*, thk. Ahmed Muhammed Nûr es-Seyf (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, ts.), 3/351.

153 Bağdâdî, *Târîh,* 4/315.

154 Buhârî, *Târîh,* 6/77.

155 Buhârî, *Târîh,* 7/396.

156 İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 58/24.

157 Halit Özkan, "Zührî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/544.

158 İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/166.

159 Zehebî, *Nübelâ*, 5/332.

çekmiştir.[160] Bu nedenle kendisine imam, alem ve zamanın hafızı denilmiştir.[161] Fıkıh ilminde de dönemin önde gelen âlimleri arasında sayılan Zührî içinde bulunduğu toplumun âlimleri tarafından da övgüyle anılmıştır. Mâlik b. Enes "Ben Medîne'de Zührî'den daha fakîh ve muhaddisine rastlamadım" derken,[162] Leys (ö. 175/791), Abdürrezzâk (ö. 211/826-27), Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720), Saîd b. Beşîr ve Mekhûl (ö. 112/730) ondan daha âlimini görmedik demişler, Ma'mer (ö. 153/770) de onu Hakem b. Utbe'ye benzeterek "Hakem b. Utbe bulunduğu çevrede nasıl idiyse Zührî de bu zamanda öyledir" demiştir. Ali b. Medînî (ö. 234/848-49) ise fetva vermeye en layık kişilerin Hakem, Hammâd, Katâde ve Zührî olduğunu fakat Zührî'nin diğer üçünden daha fakîh olduğunu söylemiştir.[163] Hocası Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) de ondan övgüyle bahsederek "Yerine senin gibi birini bırakan kimse ölmez" demek suretiyle ona olan hayranlığını dile getirmiştir.[164]

Bütün bu ilimlerin yanı sıra Zührî'yi diğer bütün âlimlerden farklı kılan şüphesiz hadisleri tedvîn etmiş olması ve güvenilir bir râvî olmasıdır.[165] Henüz tedvîn faaliyetleri başlamamış olsa da Zührî derslere elinde levhalar ve sayfalarla gider işittiği tüm hadisleri yazıyla kayıt altına alırdı.[166] Bu da hadisle ilgili elinde büyük bir birikimin oluşmasını sağlamıştır. Ma'mer b. Râşid bu gerçeği şöyle ifade ediyor: "Biz İbn Şihâb ez-Zührî'den daha çok hadis bildiğimizi zannediyorduk. Fakat Velîd'in vefatından sonra gördük ki, Zührî'nin hadis sayfaları bir deve yükü kadardı."[167] Bu nedenle kendisi için "Hz. Peygamberden sonra İbn Şihâb'ın cem' ettiği kadar hiç kimse hadisleri toplamamıştır" denilmiştir.[168] Ebû Dâvûd'a (ö. 275/889) isnat edilen bir rivâyette Zührî'nin topladığı hadislerin sayısı 2200 olduğu ve bunların yarısına Müsned'de yer verildiği ifade edilmiştir.[169]

---

[160] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/166.
[161] Zehebî, *Nübelâ*, 5/326.
[162] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/166.
[163] Zehebî, *Nübelâ*, 5/336.
[164] Zehebî, *Nübelâ*, 5/337.
[165] Özkan, "Zührî", 44/546.
[166] Zehebî, *Nübelâ*, 5/329.
[167] Zehebî, *Nübelâ*, 5/334.
[168] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/166.
[169] Zehebî, *Nübelâ*, 5/328.

Hadis tahammül ve edâ yollarından sema' ile kıraatin aynı olduğunu ve dolayısıyla aynı lafızlarla nakledilebileceğini söyleyen Zührî,[170] imlâ, icâzetli münâvele, i'lâm ve mükâtebe yoluyla da hadis rivâyet etmiştir.[171] Zührî'nin sünnet kavramına yüklediği anlam ise içinde bulunduğu toplumun ve özellikle Recâ b. Hayve'nin görüşüyle bire bir örtüşmektedir. Onun sünnet anlayışını Sâlih b. Keysân (ö. 140/757) şu şekilde anlatıyor: "Zührî ile bir araya geldik ve ilim öğrenmeye karar vererek sünneti yazalım dedik. Hz. Peygamberden gelen bütün hadisleri yazdık. Zührî sahabeden gelenleri de yazalım çünkü onlar da sünnettir dedi. Ben sahabeden gelenlerin sünnet olmadığını ve bu sebeple yazmayacağımı söyledim. O yazdı ben yazmadım. Sonuçta o kazandı ben ise kaybettim."[172]

Şam'da hadislerin isnadsız rivâyet edilmesinin önüne geçerek ilk defa orada isnad uygulamasını başlatan Zührî h. 123 veya 124 yılında 72 yaşında vefat etti.[173]

2.2.2.2. Katâde b. Diâme (ö. 117/735)

Künyesi Ebû Hattâb Katâde b. Diâme es-Sedûsî'dir.[174] Bedevî bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Katâde h. 60-61 (680) yılında dünyaya geldi[175] ve doğuştan görme engelliydi.[176] Aşırı kaderci bir düşünce yapısına sahip olan Katâde rüzgârın esmesini bile kadere bağlardı. Ona göre günahların dışındaki her şey kaderdendir.[177] O ilme çok önem verir ve öğrendikleriyle yetinmeyip daha fazlasını öğrenmek için gayret ederdi. Bu konuda "Eğer elinde olanla yetinilseydi Hz. Mûsâ kendisine verilen ilimle yetinirdi. Fakat o daha fazlasını istedi" diyerek sürekli yeni şeyler öğrenilmesi gerektiğini vurgulardı.[178] Tâbiûnun önde gelen âlimlerinden kabul edilen Katâde,

---

[170] Zehebî, *Nübelâ*, 5/338.

[171] Özkan, "Zührî", 44/547.

[172] İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/168.

[173] Zehebî, *Nübelâ*, 5/349-350.

[174] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/229.

[175] Abdulhamit Birışık, "Katâde b. Diâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/22.

[176] Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Hâşimî Ebu Ca'fer el-Bağdâdî, *el-Muhabber* (Beyrût: Dâru Âfaki'l-Cedîde, ts.), 1/298.

[177] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/455.

[178] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9/343.

Arap dili, Arap tarihi ve nesep ilimlerinde döneminin öncülerindendi[179] ve aynı zamanda şiir hafızıydı.[180]

Katâde sahip olduğu bu ilimlerin yanı sıra tefsir ilminde de devrin önemli âlimleri arasında gösterilmiştir. Kendisiyle alakalı Ahmed b. Hanbel "Katâde tefsirde ve âlimler arasındaki ihtilaflar konusunda âlim birisidir derken kendisi de "Kur'ân'dan bir âyet olmasın ki o âyet hakkında rivâyet edilen bir şey duymamış olayım" diyerek Kur'ân'daki her bir ayetin sünnet ile tefsir edildiğini dile getirmiştir.[181] Fıkhî konularda kendi içtihadıyla hüküm vemekten kaçınan Katâde yirmi sene değişik konularda fetvalar verdiğini fakat bunlardan hiç birinde kendi içtihadına başvurmadığını belirtmiştir.[182]

O, hadis öğreniminde işittiklerini yazmak yerine ezberlemeyi tercih etmiştir.[183] Çünkü güçlü hafızası sayesinde işittiği rivâyetleri tek seferde ezberleyebiliyordu. Ahmed b. Hanbel onun hakkında "Katâde, Basralılar içinde hafızası en güçlü kişiydi ve bir şey işittiğinde onu hemen ezberlerdi. Kendisine Câbir'in sayfası sadece bir kez okundu ve onu hemen ezberledi" demiştir.[184] Hocası İbn Sîrîn de onu insanlar içinde hafızası en sağlam kişi olarak tanımlamıştır.[185] Kendisi hadisleri yazmamış olmasına rağmen hadis yazımı konusunda fikri sorulduğunda yazmaya engel bir durumun olmadığını çünkü Allah Teâlâ unutmama ve hata etmeme sıfatına sahip olmasına rağmen Kur'ân'ı hem yazdığını hem de okuduğunu söyleyerek yazmanın bir kusur olmadığını belirtmiştir.[186]

Hadis rivâyetinde Katâde'nin Ebû Râfi', Saîd b. Cübeyr, Süleymân b. Yesâr ve Muâz'dan hadis almadığı halde tedlîs yaparak onlardan rivâyette bulunmuştur.[187] "Haddesenâ" lafzıyla nakletmiş olduğu hadis bizzat işittiği, "Kâle" lafzıyla aktardığı

---

[179] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/455.

[180] Cevâd Ali, *el-Mufassal fî târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, (y.y., 1422), 17/343.

[181] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *el-İber fî haber men ğaber* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/112.

[182] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/454.

[183] Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Meârif* (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kütüb, 1992), 1/462.

[184] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/454-455.

[185] Zehebî, *el-İber*, 1/112.

[186] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/172.

[187] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/455.

hadis ise tedlîs yoluyla naklettiği rivâyeti ifade etmektedir.[188] Bu şekilde tedlîs yapmış olmasına rağmen Katâde hadis rivâyetinde sika ve hüccet kabul edilmektedir.[189] Rivâyet ettiği hadislere Kütüb-i Sitte'de, çoğunlukla da Abdürrezzâk es-San'ânî'nin Musannef'inde yer verilmektedir.[190]

2.2.2.3. Abdullâh b. Avn (ö. 151/768)

Künyesi Abdullâh b. Avn b. Ertabân el-Müzenî el-Basrî'dir.[191] 66/685 yılında Basra'da dünyaya geldi[192] ve Tâbiûn'unu dördüncü tabakasındandır.[193] Kendisi için yeryüzünün fakîhlerinden ders aldı denilmekte ve bu fakîhler arasında Recâ b. Hayve de sayılmaktadır.[194] İlim ve amelin önderlerinden sayılan İbn Avn, hadis münekkitlerince sika kabul edilmiş ve imam, kudve(önder), Basra'nın âlimi, hafız,[195] ilim ve amelin öncüsü, sika, dindar[196] gibi vasıflarla nitelendirilerek kendisinden övgüyle bahsedilmiştir. Yahyâ b. Maîn onu her konuda güvenilir bir kimse olarak tanımlarken[197] Osman el-Bettî "gözlerim İbn Avn gibisini görmedi"[198] diyerek zamanın âlimleri arasında seçkin bir konumda olduğunu belirtmiştir. İçinde bulunduğu toplumun fakîhlerinden kabul edilen İbn Avn ezberde, fıkıhta ve ibadette Basra'nın yıldızlarından birisi olarak tanıtılmıştır.[199]

Hadis rivâyetinde de güvenilir kabul edilen Abdullâh b. Avn, lafzî rivâyete özen göstermiş, diğer rivâyetlerle karşılaştırmalar yaparak hadislerin doğruluğunu kontrol etmiş[200] ve tedlîs yapmaktan kaçınmıştır.[201] Bu nedenle hadis rivâyetinde kendisine duyulan güveni anlatırken Şu'be b. Haccâc "Benim nazarımda Abdullâh b. Avn'ın

---

[188] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/229.

[189] Ali Muhammed Muhammed es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Emeviyye avâmilü'l-ezhâr ve tedâiyâtü'l-inhiyâr* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1429), 2/256.

[190] Birışık, "Katâde b. Diâme", 25/22.

[191] Zehebî, *Nübelâ*, 6/364.

[192] Zehebî, *Nübelâ*, 6/364.

[193] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 31/331.

[194] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 31/336.

[195] Zehebî, *Nübelâ*, 3/364.

[196] Zehebî, *Nübelâ*, 6/365.

[197] Zehebî, *Nübelâ*, 6/368.

[198] Zehebî, *Nübelâ*, 6/366.

[199] Zehebî, *Nübelâ*, 6/368.

[200] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 31/338.

[201] Zehebî, *Nübelâ*, 6/367.

şüpheli rivâyeti büyük bir topluluğun yazılı nüshadan rivâyetlerinden daha iyidir" demiştir.[202] Kûfe'de birçok hadisi semâ yoluyla aldı ve bu hadisleri Muhammed b. Sîrîn'e arz etti.[203] Hadisleri rivâyet ederken o hadise fazladan bir şey eklemekten veya noksanlaştırmaktan çok korkardı.[204] Rivâyet ettiği hadislerin sayısının altı bine ulaştığı söylenen[205] İbn Avn h. 151 yılı Receb ayında 85 yaşında Basra'da vefat etti.[206]

2.2.2.4. Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795)

Künyesi Hammâd b. Zeyd b. Dirhem Ebû İsmâîl el-Ezdî Mevlâ Âli Cerîr b. Hâzim el-Basrî'dir.[207] 98/717 yılında Basra'da doğdu.[208] Görme engelli olan Hammâd[209] "el-Ezrâk" lakabıyla anılmıştır.[210] Bu şekilde anılması âmâ olan gözlerinin beyaz renge bürünmüş olmasıdır.[211] Tâbiûnun ileri gelen âlimlerinden Sâbit el-Bünânî, Enes b. Sîrîn, Amr b. Dînâr ve Eyyûb es-Sahtiyânî'den hadis ilimleri öğrenmiş,[212] hatta Eyyûb es-Sahtiyânî'den yirmi sene ders almıştır.[213] Hz. Osmân taraftarlığıyla bilinen Hammâd, Hz. Ali'nin Hz. Osman'dan daha hayırlı olduğunu iddia etmenin Hz. Osman'a biat eden Hz. Peygamber'in ashabına hain demek anlamına geldiğini ifade etmiştir.[214]

İlmi ve zekâsıyla da içinde bulunduğu toplumda ön plana çıkan Hammâd b. Zeyd, Ahmed b. Hanbel tarafından müslümanların manevi önderleri arasında gösterilmiş[215]

---

[202] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 31/340.

[203] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/194.

[204] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/101.

[205] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 31/338.

[206] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 31/329; Zehebî, *Nübelâ*, 6/372.

[207] Ebû Sehl Muhammed b. Abdirrahmân el-Mağrâvî, *Mevâkıfu's-selef*, (Kâhire: Mektebetü'l-İslâmiye li'n-Neşri ve't-Tevzî', ts.), 3/41.

[208] Zehebî, *Nübelâ*, 7/464.

[209] Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân et-Temîmî ed-Dârimî, *Meşâhîru'l-ulemâi'l-emsâr ve a'lâmü fukahâi'l-aktâr*, (Kâhire: Dâru'l-Vefâ,1411/1991), 1/248.

[210] Zeriklî, *el-A'lâm*, 2/271.

[211] Tayyar Altıkulaç, "Hammâd b. Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/489.

[212] Altıkulaç, "Hammâd b. Zeyd", 15/489.

[213] Zehebî, *Nübelâ*, 7/459.

[214] Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşâr Avâd Ma'rûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 7/250.

[215] Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 7/246.

ve Basra'nın fakîhlerinden sayılmıştır. Hadis ilminde de aynı derecede bir üne sahip olarak allâme, hâfız, sebt, muhaddisü'l-vakt,[216] sika ve hüccet gibi nitelemenin yanı sıra Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve diğer âlimler kendisinden övgüyle bahsetmişlerdir.[217] Abdurrahmân b. Mehdî ise "Hammâd b. Zeyd'den başka sünneti ve sünnete dâhil olan hadisi en iyi bilen hiç kimseye rastlamadım" diyerek hadis alanına ne kadar vâkıf olduğunu dile getirmiştir.[218] Hadis rivâyetinde asla tedlîs yapmayan,[219] hadisleri aynen işittiği şekilde aktarmaya gayret eden Hammâd hocası Eyyûb'un nazarında o kadar güven oluşturmuştu ki rivâyet ettiği hadis şayet İsmâil b. Aliyye veya Süfyân es-Sevrî'nin rivâyetiyle çelişirse Hammâd'ın hadisini mahfûz kabul ederdi.[220] Katıldığı hadis derslerinde, muhtemelen gözündeki rahatsızlık nedeniyle, işittiği hadisleri yazmak yerine ezberlerdi ve dört bin hadis ezberlemişti.[221] Rivâyet ettiği hadislere Kütüb-i Sitte müellifleri eserlerinde tahric etmişlerdir.[222] İsnad zinciri içerisinde "Haddesenâ Hammâd" şeklinde künye belirtilmeksizin yapılan rivâyetlerde Hammâd b. Seleme ile çoğu kez karıştıldığı olmuştur. Fakat Müslim her ikisini de hüccet kabul etmiştir.[223]

Hammâd, Hârun Reşîd döneminde 19 Ramazan 179/795 Cuma günü 81 yaşında vefat etti.[224] Cenaze namazını Hârun Reşîd'in Basra valisi İshâk b. Süleymân b. Ali el-Hâşimî kıldırdı.[225] Vefat haberini aldığında Yezîd b. Zürey' kendisi için "Müslümanların efendisi öldü" demiştir.[226]

[216] Zehebî, *Nübelâ*, 7/456.
[217] Zehebî, *Nübelâ*, 7/464.
[218] Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 7/246.
[219] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 4/608.
[220] Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 7/248.
[221] Zehebî, *Nübelâ*, 7/458.
[222] Zeriklî, *el-a'lâm*, 2/271.
[223] Zehebî, *Nübelâ*, 7/464.
[224] İbn Sa'd *Tabakât*, 7/210.
[225] İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/286.
[226] Zehebî, *Nübelâ*, 7/459.

2.2.3. Fıkıh İlmine Katkıları

Recâ b. Hayve, tabiûn arasında diğer alanlarda olduğu gibi fıkıh alanında da temayüz etmiş, Şam'ın fakîhleri arasında sayılmış[227] ve ilmine itimat edilen bir şahsiyettir. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) Abdurrahmân b. Ebi'z-Zinâd'ın (ö. 174/790) babasından, "Medine'de güvenilir yüz veya yüze yakın kişiye denk geldim. Fakat hiç kimse onlardan fıkıh konusunda bir harf bile almazdı. Onlar bu işin ehli değildir denilirdi. Halk efdal müftîlere ve dini hükümleri en iyi bilenlere yönlendirilirdi" şeklinde bir rivâyette bulunduktan sonra Recâ b. Hayve'nin de fıkıhta ehil kimselerden olduğunu Mekhûl'ün şu rivâyetiyle dile getirmektedir: "Recâ b. Hayve, Adî b. Adî ve Mekhûl (ö. 112/730) mescitteydiler. Bir kişi gelip Mekhûl'e bir mesele hakkında soru sormuş ve Mekhûl: "Şeyhimiz, efendimiz Recâ b. Hayve'ye sorun" diyerek onun olduğu bir mecliste fetva vermekten kaçınmıştır.[228]

Recâ b. Hayve'nin fıkhî meselelerde bizzat kendi içtihadına dayalı fetvalarının yanı sıra fıkha kaynaklık teşkil eden rivâyetleri de vardır. Kaderi inkâr edenlerin idam edilmesi gerektiği[229] ve ganimetin geri kalan beşte dördünün savaşanlara dağıtılması[230] gibi konularda kendi fetvaları bulunurken, ikindi namazından sonra secde ayeti okunduğu zaman tilavet secdesi yapılabileceği,[231] akşam namazı kılındıktan sonra şafak kaybolana kadar hiçbir namaz kılınmayacağı[232] ve korku söz konusu olduğu durumlarda namazın binit üzerinde kılınabileceğine yönelik fıkıhta kaynak gösterilen uygulamaları vardır.[233]

---

[227] Ebû Abdillâh Muhammed b. Îsâ b. Muhammed b. Esbağ el-Kutrubî, *el-İncâd fî ebvâbi'l-cihâdi ve tafsîli ferâizihî ve sünenihî*, (Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, ts.), 469.

[228] Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefekkîh* (Suudî Arabistân: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421), 2/378-381; Ebû İshâk İbrâhim b. Alî eş-Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ* (Beyrût: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1970), 75.

[229] Ebû Bekir Ca'fer b. Muhammed b. Hasan b. Müstefâd el-Firyâbî, *Kitâbü'l-kader* (Suudî Arabistân: Edvâü's-Selef, 1418/1997), 1/214.

[230] Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî, *el-Muğnî libni Kudâme* (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388), 9/231.

[231]Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdîsi ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 1/376.

[232] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/54.

[233] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/213.

Hırsızın elinin kesilmesine dair mutlak olan hükmün takyîd edilmesinde elin mafsaldan kesilmesi gerektiği hükmünü beyan ederken İbn Hümâm (ö. 861/1457) Recâ'nın rivâyetini kaynak göstermektedir.[234] Müzenî (ö. 264/878) ve İbn Kudâme (ö. 620/1223) mesh konusunu ele alırlarken mestlerin üstüne ve altına mesh edilmesi yönünde Recâ'ya isnat edilen rivâyete yer vermekte fakat sıhhat bakımından hüküm çıkarmaya elverişli olmadığı kanaatine varmaktadırlar.[235] Hür olan hanımını iki talakla boşamış kölenin hanımıyla artık nikâhlanamayacağı hükmünü verirken İbn Hazm Recâ b. Hayve'nin rivâyetini delil olarak göstermektedir.[236] Yine İbn Hazm, Mâverdî, Şeybânî gibi âlimlerin, cariyenin iddet süresinin ne kadar olduğu meselesini ele alırlarken cariyelerin de tıpkı hür kadınlar gibi eşlerinden boşandıklarında üç kuru' iddet beklemeleri gerektiği hükmüne varmalarına Recâ'nın rivâyeti kaynak teşkil etmektedir.[237] Fakat bu konuda İbn Hümâm yine Recâ'ya dayandırdığı başka bir rivâyetle bu sürenin bir ay olduğunu dile getirmektedir.[238]

Bunların yanı sıra babası azatlı annesi hür olan çocukların kime ait sayılacağı,[239] gözü kör etmenin diyeti,[240] içki içtiği yönünde bir kimseye iftira edenlere kazif cezasının uygulanması,[241] muhâleada fazla miktar talep edilebileceği,[242] zıhar kefaretinden önce hanımıyla birlikte olan bir kimseye iki kefaret gerektiği,[243] deli

---

[234]Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-kadîr*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/394.

[235] Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî el-Mısrî, *Muhtasaru'l-Müzenî* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1410), 8/103; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel rivâyetü İbn Ebi'l-Fadl Sâlih* (Hindistân: Dâru'l-İlmiyye, ts.), 2/125; İbni Kudâme, *el-Muğnî*, 1/217.

[236] Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Muhallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihtisâr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 9/506.

[237] Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* (Beyrût: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, ts.), 2/73; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 11/330; Ebû Abdillâh eş- Şeybânî, *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 2/74; İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 10/112.

[238] İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 5/394.

[239] Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *Musannef*, thk. Habîb er-Rahmân el-A'zamî (Hindistân,: el-Meclisü'l-İlmî, 1403), 9/44.

[240] Abdürrezzâk, *Musannef*, 9/331.

[241] Abdürrezzâk, *Musannef*, 7/130.

[242] Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî el-Cüzcânî, *Sünenü Saîd b. Mansûr*, thk. Habîb er-Rahmân el-A'zamî (Hindistân: Dâru's-Selefiye, 1403), 1/378.

[243] İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/197.

haricinde herkesin talakının geçerli olacağı[244] ve cemaatle namazda Fatiha'yı okumanın gerekliliği[245] gibi konulardaki rivâyetleri de fıkhî hükümlerin ihdâs edilmesine katkı sağlar niteliktedir.

2.2.4.Tefsir İlmine Katkıları

Recâ b. Hayve'ye ait her ne kadar tefsir alanında müstakil bir eser bulunmasa da tefsir müellifleri tarafından bazı ayetlerin açıklanmasında görüşlerine ve rivâyetlerine başvurulduğu görülmektedir. Bakara Sûresi 238. âyette belirtilen orta namazının hangi vakit olduğunu açıklarken İbn Vehb (ö. 197/813), Recâ'nın da bulunduğu bir mecliste, onun telkiniyle, Abdullah İbn Ömer'e (ö. 73/693) bir kişinin orta namazla ilgili soru sorduğu ve İbn Ömer'in de "Beş vaktin hepsi de orta namazıdır. Onlara devam edin" dediği bir rivâyete yer vermektedir.[246]

A'raf suresi 130. ayette geçen "*meyvelerin noksanlaşması*"nın izahında İmam Taberî (ö. 310/923) ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) Recâ b. Hayve'nin şöyle dediğini belirtmektedirler: "İnsanların başına öyle bir zaman gelecek ki, kıtlıktan dolayı bir ağaçta sadece bir tek meyve olacak."[247] Yine bu ayetle ilgili İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) Recâ b. Hayve'nin "Bir ağaçta bir avuç meyveden fazla verimin olmayacağı kıtlık zamanları gelecek" dediğini zikretmektedir.[248]

Bakara suresi 229. âyette geçen muhâlea esnasında erkeğin, hanımı tarafından kendisine teklif edilen miktardan fazlasını istemeye hakkı olup-olmadığını açıklarken Taberî, Recâ b. Hayve'nin Kabîsa b. Züheyb'den rivâyetle "Kadının verdiğinden

---

[244] Şihâbüddin Ebû Abbas Ahmed b. Ferh b. Ahmed b. Muhammed, *Muhtasar hilâfiyâtü Beyhakî* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1417), 4/228.

[245] Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/219.

[246] Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihrî el-Mısrî, *Tefsîru'l-Kur'ân mine'l-câmi' libni Vehb*, (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 1/106.

[247] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Kesîr b. Yezîd et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420), 13/46; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 3/414.

[248] Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (İbn Ebî Hâtim), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm libni Ebî Hâtim* (Suudî Arabistân: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419), 5/1542.

fazlasını talep edip almasında herhangi bir sakınca yoktur" dediğini nakletmektedir.[249]

Bakara suresi 273. ayette sadaka verilmesi istenilen kişiler anlatılırken "yeryüzünde dolaşmaya imkânı olmayan fakirler" olarak zikredilmektedir. Yeryüzünde dolaşma imkânından maksadın ne olduğunu açıklarken İbn Ebî Hâtim, Recâ b. Hayve'nin dolaşmaktan maksadın ticaret yapma imkânı olmayan kimseler olarak açıkladığını ifade etmektedir.[250]

Tevbe suresi 120. âyette savaştan geri kalan ve Allah Rasûlüne gereken değeri vermeyerek kendi derdine düşen bedevîlerin bu dertlerinin ne olduğunu izah ederken İbn Ebî Hâtim yine Recâ b. Hayve'nin görüşüne müracaat etmekte ve ondan rivâyette bulunarak bu derdin elbiselerinin ucunun Allah yolunda toza bulaşmasından hoşlanmamaları olduğunu açıklamaktadır.[251]

Mücâdele Suresi 3. âyette geçen, zıhar yapmış olan kimselerin eşlerine dönmeden önce yerine getirmeleri gereken kefaretle ilgili olarak, İmam Kurtubî (ö. 671/1273), eğer bu kefaret yerine getirilmeden önce cinsel birleşme gerçekleşmişse bu konuda ne yapılması gerektiği yönünde Recâ b. Hayve'nin Amr ibn Âs'tan (ö. 43/664) nakledilen "Eğer birleşme kefaretten önce gerçekleşmişse o kimseye iki kefaret gerekir" rivâyetine yer vermektedir.[252]

"Yaptıklarının karşılığında Allah'tan caydırıcı bir ceza olarak hırsızlık yapan erkek ile kadının ellerini kesin. Allah mutlak güç ve hüküm sahibidir."[253] ayetinin tefsirinde el-Mazharî (ö. 1225/1810) Recâ b. Hayve'den nakilde bulunarak âyetteki mutlak hükmün bilekten aşağısıyla kayıtlandığını belirtmektedir.[254]

---

[249] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Kesîr b. Yezîd et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî, Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Dâru'l-Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1422), 4/158.4/158.

[250] İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 2/540.

[251] İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 6/1908.

[252] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân, Tefsîru'l-Kurtubî* (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384), 17/277.

[253] el-Mâide 5/38.

[254] Muhammed Senâullâh el-Mazharî, *Tefsîru'l-Mazharî*, thk. Gulâm Nebî et-Tûnusî (Pâkistân: Mehtebetü'r-Rüşdiyye, 1412), 3/94.

Tefsirin tartışılan konularından birisi Kur'ân'da neshin olup-olmadığı meselesidir. Bir kısım âlimler neshin varlığını savunurken diğer bir kısmı da neshin olamayacağını delillendirme gayretine girmişlerdir. Bu konuyla alakalı nakledilen şu rivâyet Recâ b. Hayve'nin Kurân'da neshin olabileceğini kabul ettiğini göstermektedir: Utbe b. Ebî Hakîm dedi ki: Rum topraklarına gaza düzenledik. Bizimle beraber Recâ b. Hayve ve Süleymân b. Mûsâ da vardı. Recâ'nın yanında da Hristiyan bir köle vardı ve o köleyi azat etti. Bunun üzerine Süleymân b. Mûsâ, Recâ'ya "O köle müslüman mı?" diye sordu. Recâ "Hayır" diye cevap verdi. Ben de "Onu zorlasaydın" dedim. Bunun üzerine Recâ "Allah dinde zorlama yoktur demedi mi?" dedi ve Süleyman "O ayet nesh olunmuştur" dedi. Recâ da "Hangi ayet nesh etmiştir?" diye sordu ve Süleyman da Allah Teâlâ'nın "Ey Peygamber kâfirlerle cihat et sözüyle" cevabını verdi.[255]

Nakledilen bu rivâyet Recâ b. Hayve'nin neshin varlığına inandığını göstermektedir. Şayet neshe inanmamış olsaydı "Hangi ayet nesh etmiştir?" diye sormak yerine ayetlerin nesh edilemeyeceğini savunması gerekirdi.

2.3. Manevî Kişiliği ve Vefatı

2.3.1. Manevî Kişiliği

Recâ b. Hayve toplum nezdinde alçak gönüllü ve tevazu sahibi olarak bilinen bir kişiliğe sahipti. Halifeler üzerinde nüfûz sahibi olmasına ve üst düzey görevlerde bulunmuş olmasına rağmen ağır bir şekilde eleştirildiği zamanlarda bile sükûnetle dinler ve edeple cevap vermeye çalışırdı. Ukbe b. Vessâc, Recâ'nın kibirli biri olduğunu ima ederek "Şayet şu özellikler sende olmasaydı sen o zaman adam olurdun" dedi. Recâ, "Nedir o özellikler" diye sorunca Ukbe dedi ki: "Kardeşlerin sana geliyorlar sen onlara gitmiyorsun. Hayvanının arkasına sadece kabilenin ismini yazman gerekirken sen kendi ismini de yazıyorsun." Bu eleştiriye Recâ şöyle cevap verdi:

> *"Kardeşlerimin bana gelip benim onlara gitmediğim meselesine gelince, onlar namazlarımda bana acele ettiriyorlar. Onlara yetişebilmek için*

[255] İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, 2/494.

namazlarımı huşu ile kılamıyorum. Hayvanımın arkasına kabilemin isminin yanında kendi ismimi yazmada da herhangi bir sakınca görmüyorum."[256]

Bu rivâyet aynı zamanda Recâ'nın zühd ve takva yönüne de işaret etmektedir. Çünkü o namazın, hiç kimse görmese dahi, huşu ile kılınması gerektiğini, ibadet hayatında dahi ikiyüzlü olmaktan uzak durulması gerektiğini tavsiye ederek şöyle demektedir:

"Bir kimse yalnız başına kılarken özen göstermediği namazına imam olup öne geçtiğinde özen gösterirse Allah buyurur ki: 'Kuluma bakın benimle alay ediyor."[257]

Namaz konusunda ifrat ve tefrite kaçmadan gösterdiği titizliğin bir diğer göstergesi de namazları geciktirmeden ilk vaktinde kılmasıdır. O, ikindi namazlarının geciktirilmesini hoş karşılamamakta ve kendisi de asr-ı evvelde kılmaktadır.[258] Bu nedenle Ubeyd b. Sâib'in babasından rivâyetle namaz konusunda "Recâ b. Hayve'den daha itidallisini görmedim" dediği nakledilmektedir.[259]

Recâ b. Hayve her an ölüme hazırlıklı yaşamaya çalışır ve ölümden sonrası için gayret ederdi. Ölümü sürekli hatırda tutmanın kişideki şımarıklık ve haset duygularının körelmesine vesile olacağını söylerdi.[260] Meşgul olunan dünyalık işlerin Allah'ın huzuruna çıkıldığında yüz kızartacak mahiyette olmamasına özen gösterilmesini tavsiye ederdi. Bu bağlamda Adî b. Adî ve Ma'n b. Münzir'e şöyle dediği nakledilir: "Bakınız yaptığınız iş esnasında ölüm gelmiş olsa ve o işle Allah'ın huzuruna çıktığınız zaman eğer yaptığınız iş sizi utandırmayacaksa o işe sarılın. Şayet o iş Allah'tan utanmanıza sebep olacaksa o zaman yaptığınız işi terk edin."[261]

Kendi şahsına karşı yapılan hatalara müsamahakâr davranmasına karşılık dînî konularda sert ve tutucu bir tavır sergilemektedir. Mekhûl'ün (ö. 112/730) kaderi

---

[256] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*,18/109.

[257] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Kesîr b. Yezîd et-Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr ve tafsîlü's-sâbiti an Rasûlillâhi mine'l-ahbâr*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kâhire: Matbaatü'l-Medenî, ts.), 2/799.

[258] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş- Şeybânî, *ez-Zühd* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420), 1/187.

[259] Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî et-Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 3/205; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed el-isfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Mısır: es-Saâde, 1394), 5/170.

[260] Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *ez-Zühd*, 1/316.

[261] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/111.

inkâr ettiğine yönelik bir duyum aldığında bunun hesabını Mekhûl'e sormaktadır.[262] Yine Bilâl b. Sa'd'ın (ö. 110/728) kaderi inkâr ettiği haberini alınca Ebu's-Sâib'e:

> *"Eğer Bilâl'in yanına gidersen ona de ki, beni sana Recâ gönderdi ve o sana selam vermekten hoşlanmıyor. Sana diyor ki haber aldığıma göre Allah Azze ve Celle'nin kaderi hakkında yalancıların söyledikleri sözleri sen de söylemekteymişsin. Eğer içine böyle bir düşünce düşmüşse kalbine şer bulaşmış demektir. Bu bir hata veya bir sapmaysa en yakın zamanda bu hatandan vaz geç. Ta ki Allah'ın kaderi hakkında yalan söyleyenler senin onlardan uzaklaştığını ve yollarından ayrıldığını bilsinler."*[263]

Sünnete uymayan veya İslam'a sokulmaya çalışılan bid'atlere karşı da aynı katı tutumu sergileyen Recâ bir seferinde binit üzerindeyken yaya olarak gelen Mekhûl'ün kendisine selam vermesini sünnete aykırı görmüş ve selamını almamıştır.[264] Yine Askalân'da katıldığı Abdurrahmân b. Süleymân b. Abdülmelik'in cenazesinde bir kişinin "Cenaze için Allah'tan bağışlanma dileyin ki Allah da sizi bağışlasın" demesi üzerine bu davranışı sünnete aykırı bulan Recâ "Allah boynunu devirsin sus. Rasûlullah (sav) cenazeye katıldığında daha çok suskun olur, daha kederli olur ve kendi nefsiyle konuşurdu" demiştir.[265] O, din ve hadis ile ilgili konularda bilgisi varsa konuşur, herhangi bir bilgiye sahip olmadığı konularda fikir beyan etmekten çekinirdi.[266] İlme büyük önem veren Recâ, imanın süsü olan takvanın da ilimle süslenmesi gerektiğini dile getirerek şöyle demektedir: Denilir ki, imanın süslediği İslam, takvanın süslediği iman, ilmin süslediği takva, hilmin (ağırbaşlılığın) süslediği ilim ve rifkın (yumuşak huyluluğun) süslediği hilm ne kadar güzeldir.[267]

---

[262] Hâfız b. Ahmed b. Ali el-Hakemî, *Meârici'l-kabûl bi şerhi süllemi'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl*, thk. Ömer b. Mahmûd Ebû Ömer (Demâm: Dâru İbni'l-Kayyim, 1410), 3/970.

[263] Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horasânî el- Beyhakî, *el-Kadâ ve'l-kader*, thk. Muhammed b. Abdillâh Âl-i Âmir (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1421), 1/322.

[264] Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/205.

[265] Ebü'l-Kāsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî (Ebû Şâme el-Makdîsî), *el-Bâis alâ inkâri'l-bed'i ve'l-havâdis*, thk. Osman Ahmed Anber (Kâhire: Dâru'l-Hüdâ, 1398), 1/92.

[266] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/107.

[267] Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî, *Hadîsü'z-Zührî* (Riyâd: Edvâü's-Selef, 1418), 1/350.

Yine o, insanın kusursuz olamayacağını ve müslümanın kardeşini kusurlarıyla beraber kabullenmesi gerektiğini, hatasından dolayı insanların ayıplanmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda kendisine şöyle bir söz isnat edilmektedir: "Sadece kusursuz kimseleri arkadaş edinmek isteyenlerin arkadaşı az olur. Arkadaşının sadece güzel davranışına rıza gösteren kimsenin de arkadaşına karşı öfkesi sürekli olur. Kardeşini her günahından dolayı ayıplayanın da düşmanı çok olur.[268]

Recâ b. Hayve bu üstün vasıfları nedeniyle yaşadığı dönemin önemli âlimlerinden kabul edilir,[269] kendisi için Filistin'in efendilerinden nitelemesi yapılır,[270] hatta yağmurun yağması veya düşmana karşı zafer kazanılmasında Allah'ın yardımına vesile olduğuna inanılırdı.[271] Bu nedenle Matar b. Tahmân es-Sülemî Recâ'dan daha fakîh bir Şamlı görmedim demek suretiyle ona karşı duyduğu hayranlığı ifade ederken diğer taraftan güvenilirliğine dikkat çekerek tek kişinin yaptığı şahitlik câiz değildir fakat Recâ müstesna demektedir.[272]

Recâ ibn Ebî Seleme de Şam ehlinden Recâ b. Hayve'den başka tâbi olmaktan hoşlandığım kimse yoktur diyerek ilim ehli arasındaki öncü rolüne dikkat çekmektedir.[273] İbn Avn (ö. 151/768) ise üç kişi tanıdım ki sanki bu üçü bir arada bulunmuş gibi fikir birliğine sahiptirler. Bunlar Basra'da İbn Sîrîn (ö. 110/729), Şam'da Recâ b. Hayve ve Medîne'de Kâsım b. Muhammed'dir (ö. 107/725) diyerek Recâ'nın dönemin ileri gelen âlimleriyle fikir birliği içerisinde olduğunu dile getirmektedir.[274]

---

[268] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/105.

[269] Ebû Bekir Muhammed b. Hasan el-Ezdî, *el-İştikâk*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beyrût: Dâru'l-Celîl, 1411), 1/368; Dârimî, *Meşâhîru'l-ulemâi'l-emsâr*, 1/189.

[270] İbn Ebî Hâtim, *el-cerh ve't-tâdîl,* 7/173; İbn Hibbân, *es-Sikât,* 4/237.

[271] İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-tâdîl*, 8/230.

[272] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/104.

[273] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/105.

[274] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/107.

2.3.2. Vefatı

Yetmiş yaşına yaklaştığı ileri sürülen[275] Recâ b. Hayve 112/730 yılında, Hişâm b. Abdülmelik'in (ö. 125/743) hilafetinin ilk yıllarında, Şam'da vefat etmiştir.[276] Vefatının ardından da cennete gittiği yönünde o dönem toplumunda bir inanışın hâkim olduğu görülmektedir. Bu konuda Beytü'l-Makdîs'te sürekli ibadetle meşgul olan bir kadın rüyasını şöyle anlatmaktadır:

"Vefatından bir ay sonra Recâ b. Hayve'yi rüyamda gördüm ve nereye gittiniz diye sordum. Hayırlı bir yere cevabını verdi. Dedim ki fakat biz sizden sonra çok korktuk ve kıyametin koptuğunu zannettik. Sonra ne oldu diye sordum ve dedi ki Cerrâh ve arkadaşları sevaplarıyla cennete girdiler. Öyle ki cennetin kapısında izdiham oldu."[277]

2.4. Emevî Tarihindeki Önemi ve Etkisi

İlmî kişiliğiyle ön plana çıkmış olan Recâ b. Hayve, Emevîler döneminde devlet işlerinde İslâmî ilkeler doğrultusunda hareket eden bir idârî sistemin kurulabilmesi amacıyla belirli dönemlerde yönetim süreçlerinde aktif görevler üstlenmiştir. Bu bağlamda devlet idaresine olan katkısının daha iyi kavranabilmesi ve yönetimdeki etkisinin ortaya konulabilmesi açısından, Recâ'nın üstlendiği görevlerin ele alınmasında fayda mülahaza edilmektedir.

2.4.1. Halife Müşavirliği Görevleri ve Halifeler Üzerindeki Etkisi

Recâ'nın Emevî yönetiminde etkin rol üstlenmesi Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705) döneminde başlamış, Süleymân b. Abdülmelik (ö. 99/717) ve Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) dönemlerinde en üst seviyeye ulaşmış ve müşavirlik gibi önemli görevler

---

[275] Fatih Erkoçoğlu, "*Reca b. Hayve el-Kindi (Hayatı ve Faaliyetleri)*" Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11/2 (2007), 369.

[276] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/114-115.

[277] Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (İbn Kayyim el-Cevziyye), *er-Rûh fi'l-kelâmi alâ ervâhi'l-emvâti ve'l-ahyâi bi'd-delâili mine'l-Kitâbi ve's-Sünneh* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/23; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Şerhu's-sudûr bi şerhi hâli'l-mevtâ ve'l-kubûr*, thk. Abdülmecîd Tam'a Halebî (Lübnân: Dâru'l-Ma'rife, 1417), 1/277.

icra etmiştir.[278] Devlet yönetiminde üstlendiği bu görevleri üç dönem halinde ele almak mümkündür.

2.4.1.1. Abdülmelik b. Mervân Dönemi

Recâ b. Hayve'deki ilmî derinliği, meselelere vukûfiyeti ve kavrayış kabiliyetini ilk keşfeden Abdülmelîk b. Mervân olmuştur. Bir konu veya bir kitap okuma esnasında halife Abdülmelik b. Mervân'ın durup Recâ'dan yardım istemesiyle[279] başlayan bu yakınlaşma ilerleyen zamanlarda Recâ'nın halife nezdinde önemli bir konuma gelmesi ve müşavirlikle vazifelendirilmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu görevle birlikte halife üzerindeki etkisi de artmıştır. Abdülmelik b. Mervân'ın yanında kötülük yapan birinden bahsedilmiş ve o da eğer Allah bana bir fırsat verirse o kimseyi cezalandıracağım diye yemin etmiştir. Eline fırsat geçtiğinde de hemen o cezayı uygulayacakken Recâ b. Hayve gelmiş ve "Ey mü'minlerin emîri! Allah senin istediğini yerine getirdi. Sen de affederek Allah'ın sevdiği şeyi yap" demiştir. Bu söz üzerine halife o kimseyi bağışlamıştır.[280] Bu olaydan da anlaşılacağı üzere Recâ, verdiği karardan vazgeçirecek ölçüde halife üzerinde tesirli ve nüfuz sahibi bir konuma yükselmiştir.

Fikir ve tavsiyelerine değer vermenin yanı sıra halife Abdülmelik'in Recâ'ya güveni tamdır. Mercirâhit savaşından sonra Karkisya'ya sığınan Züfer b. Hâris'e (ö. 75/695) onun elçi olarak gönderilmiş olması Recâ'nın ilmî dehasının yanı sıra siyâsî zekâsına da güvenildiğinin bir kanıtı niteliğindedir.[281]

Abdülmelik b. Mervân 86/705 yılında Bizans cephesine oğlu Mesleme b. Abdülmelik'i (ö. 120/738) kumandan olarak atamasının ardından yapmış olduğu

---

[278] Ebû Muhammed Abdullah b. Abdilhakem b. A'yen b. Leys el-Mâlikî el-Mısrî, *Sîretü Ömer b. Abdilazîz alâ mâ ravâhü İmâm Mâlik b. Enes ve eshâbühü*, thk. Ahmed Ubeyd (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1404), 1/123.

[279] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/106.

[280] Ebû Muhamed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-cinân ve ibretü'l-yekazân fî ma'rifeti mâ yu'teberu min havâdîsi'z-zamân* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417), 1/191.

[281] Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Cümelün min Ensâbi'l-Eşrâf* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417), 7/48-49.

konuşmasında Recâ b. Hayve'yi de ganimetlerin taksimatında yed-i emîn tayin ettiğini görmekteyiz. Abdülmelik b. Mervân konuşmasında şöyle demektedir:

> *"Ey İnsanlar! Düşman size saldırdı ve topraklarınıza göz dikti. Onlara karşı gaza düzenlemede zayıf kaldınız. Allah'ın hakkını hafife aldınız ve Allah yolunda cihatta gevşeklik gösterdiniz. Hâlbuki rabbinizin düşmana karşı cihat edenlere neyi vadettiğini biliyorsunuz. Bu nedenle Rum topraklarına güzel ve şerefli bir gaza düzenlemek istiyorum. Allah onları sizin elinizle helak edecektir. Allah'tan başka hiçbir kuvvet yoktur. Sizleri burada topladım çünkü sizler güç kuvvet sahibi, ilâhî yardıma mazhar olan ve cesaret sahibi kimselersiniz. Allah ve Rasûlü için Allah'ın hakkını onun yardımıyla ayakta tutmanız Allah'ın sizin üzerinizdeki hakkıdır. Size Mesleme b. Abdülmelik'i (ö. 121/739) emir tayin ettim. Onun sözünü dinleyin ve emirlerine itaat edin ki doğru yolu bulasınız ve düşmana karşı muvaffak olasınız. Eğer o şehit olursa ondan sonra kumandan Muhammed b. Hâlid b. Velîd'dir. O da şehit düşerse ondan sonraki kumandan Muhammed b. Abdülaziz'dir. Ganimetler konusunda da Recâ b. Hayve'yi Mesleme ve sizin üzerinize yed-i emîn tayin ettim."*[282]

Abdülmelik b. Mervân'ın Recâ'ya verdiği görevlerden biri de Kubbetü's-Sahrâ'nın inşasıdır. Abdülmelik Beyt-i Makdîs'i imar etmek istediğinde Recâ b. Hayve'yi ve Yezîd b. Sellâm'ı bu inşaattan sorumlu kıldı. Ülkenin değişik yerlerinden ustaları topladı ve imar için Beyt-i Makdîs'e gönderdi. İşçilerin ücretlerinin ödenmesi için de Recâ'ya yüklü miktarda ödeme yaptı. İnşaatın tamamlanması için ne kadar ödeme yapılması gerekiyorsa çekinmeden harcayabileceklerini söyledi. İnşaat tamamlandığında ortaya yeryüzünde bir benzerinin bulunmadığı çok güzel bir kubbe ve bina çıktı. Recâ b. Hayve ve Yezîd b. Sellâm inşaatı tamamladıklarında gönderilen paradan 600 bin veya 300 bin miskal arttı. Artan miktarı Abdülmelik'e yazıyla bildirdiler ve Abdülmelik de artan miktarı kendilerine hibe ettiğini söyledi. Bu parayı almak istemeyen Recâ ve Yezîd, "Parayı almak bir yana eğer imkânımız olsa eşlerimizin takılarını satar bu mescidin imareti için harcardık" diyerek hibe

[282] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 9/168.

edilen parayı kabul etmediler. Bunun üzerine Abdülmelik, eğer kabul etmeye yanaşmazsanız o zaman mescidin kubbesine ve kapılarına harcayın dedi.[283]

Kaynaklarda zikredilen bu iki durum Abdülmelik b. Mervân'ın gerek mâlî konularda gerekse organizasyon kabiliyeti bakımında Recâ b. Hayve'ye itimadını göstermektedir. Fakat kendisinin henüz tecrübe kazanmamış olması ve Abdülmelik'in otoriter yönetim anlayışı nedeniyle Recâ b. Hayve bu dönemde yönetimde fazla etki gösterememiştir.[284]

2.4.1.2. Süleymân b. Abdülmelik Dönemi

Abdülmelik b. Mervân hilâfeti döneminde Recâ'yı oğlu Süleymân b. Abdülmelik'in eğitimi için görevlendirmiştir. Bu nedenle Recâ Süleymân'ın hocasıdır.[285] Dolayısıyla Recâ'nın müşavirlik göreviyle Abdülmelik b. Mervân döneminde başlayan yönetimdeki etkisi Süleymân b. Abdülmelik döneminde zirveye ulaşmıştır.[286] Bu konuyu anlatırken kendisi şöyle demiştir:

> *"Süleymân b. Abdülmelik'in kapısında duruyordum. Bana daha önce hiç görmediğim, sonra da göremeyeceğim bir gelecek verdi ve şöyle dedi: "Ey Recâ böyle bir göreve tevdî edildin ve senden başka kimse böyle bir göreve getirilmedi. Sana düşen görev doğru olan şeyleri yapmak ve söylemek, zayıflara yardımcı olmaktır. Ey Recâ, zayıf kimselerin ihtiyaçlarını, o bunu sultana ulaştırmaya muktedir değilken ulaştıran kimsenin, ayakların kaydığı o günde Allah ayağını sıratı müstakimde sabit kılsın."*[287]

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Süleymân b. Abdülmelik döneminde Recâ b. Hayve ayrıcalıklı bir konuma getirilmiştir. Hatta halife önemli devlet meselelerinde

---

[283] Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî, (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408, 8/309.

[284] Mustafa Sarıbıyık, "Recâ B. Hayve'nin Halife Müşavirliği Faaliyetleri" *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2019), 6/45.

[285] Sarıbıyık, "Recâ b. Hayve'nin Halife Müşavirliği Faaliyetleri", 47.

[286] Ebû Muhammed el-Mısrî, *Sîretü Ömer b. Abdilazîz*, 1/123.

[287] İbn Asâkir, *Tarîhu Dimeşk,* 18/109.

onunla istişare etmeye özen göstermiştir. Muhammed b. Yezîd'in Afrika'ya vali olarak atanması da böyle bir istişarenin sonucudur.[288] Yine Süleymân'ın 93/711 senesinde Ebû Bekir b. Hazm'ı (ö. 120/730) Medîne valisi olarak tayin ettiğini görüyoruz.[289] Hz. Osman'ın karşıtlarından Amr b. Hazm'ın (ö. 53/673) torununun böyle bir göreve getirilmesinin Recâ b. Hayve'nin yönlendirmesiyle olduğunu söylemek mümkündür.[290]

Emevî iktidarlarında adeta devlet politikası haline gelen Hz. Ali nesline hakaret ve sergilenen katı tutumun Süleymân b. Abdülmelik döneminde kaldırılmasında ve halifenin Hz. Ali nesline müsamahakâr davranmasında da Recâ'nın telkinlerinin etkili olduğu söylenebilir.[291]

Yine, vefat edeceğini anlayan Süleymân b. Abdülmelik'in kendisinden sonra hilâfete kimin geçeceğine dair vasiyetinde de Recâ'nın, hilâfetin başka bir aileye geçmesini sağlayacak derecede halife nezdinde söz sahibi olduğu görülmektedir. Ömer b. Abdülaziz'in (ö. 101/720) veliaht seçilmesi esnasında yaşanan olay kayaklarda şu şekilde nakledilmiştir: Süleymân b. Abdülmelik'in rahatsızlığı artınca bir ahitnâme hazırlamış ve kendisinden sonra hilâfete buluğa ermemiş oğlu Eyyûb'un geçmesi vasiyetinde bulunmuştu. Bunu gören Recâ, "Ne yapıyorsun ey Mü'minlerin emiri! Bir halifeyi mezarında Allah'ın azabından koruyacak şey kendisinden sonra sâlih birini hilâfete geçirmesidir" diyerek yaptığının yanlış olduğunu ifade etti ve halife de yazdığı bu ahitnâmeyi yaktı. Küçük oğlu Eyyûb'un hilâfete geçmesinin olumlu karşılanmadığını anlayan halife diğer oğlu Dâvûd hakkındaki fikrini sormuş ve Recâ'nın cevabı da şöyle olmuştur: "O da Kostantiniye'de kaybolmuştur. Ölü veya diri olduğuna dair hiçbir bilgin yoktur." Oğlu Davud'a da sıcak bakılmadığını gören halife son olarak Ömer b. Abdülaziz'i önermiş ve "O mü'minlerin en faziletlisi ve en hayırlısıdır" cevabını alınca Ömer b. Abdülaziz'de karar kılmıştır. Yine kendi ailesinin Ömer b. Abdülaziz'i rahat bırakmayacağı ve ona biat etmeyeceği

---

[288] Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudâî (İbnü'l-Ebbâr), *el-Hulletü's-siyera*, thk. Dr. Hüseyin Mü'nis (Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1985), 2/335.

[289] Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî el-Leysî el-Usfûrî, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1397), 1/312.

[290] Sarıbıyık, "Recâ b. Hayve'nin Halife Müşavirliği Faaliyetleri", 47.

[291] Fatih Erkoçoğlu, "Recâ b. Hayve el-Kindî (Hayatı ve Faaliyetleri)" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2-2007, 381.

konusundaki tereddüdünü de Recâ'nın izale etmesi halife nezdinde ne kadar etkin biri olduğunun kanıtı olmuştur.[292]

İlmî ve fikrî desteklerinin yanı sıra Recâ b. Hayve, Süleymân b. Abdülmelik'in mânevî yönden de en büyük destekçisi konumundadır. Halifenin oğlunun vefatı esnasında yaşanan şu olay bunu kanıtlar niteliktedir. Süleymân b. Abdülmelik, daha önce veliaht tayin etmek istediği oğlu Eyyûb'un vefatı esnasında ölmek üzere olan oğlunu hasta yatağında ziyaret etmiş, Ömer b. Abdülaziz, Saîd b. Ukbe ve Recâ b. Hayve de bu ziyaretinde ona eşlik etmişlerdi. Oğlunun durumuna üzülen Süleymân b. Abdülmelik kendine hâkim olmaya çalışarak yaşla dolmuş gözlerini oğluna dikti. Dedi ki, "Bu şekilde bir musibet esnasında insanın duygulanmaması, içinin coşmaması mümkün değil. Böyle durumlarda insanların bir kısmı Allah'a karşı tam bir teslimiyet içerisinde olur ve mükâfatını ondan bekleme erdemi gösterir. Bunlar sabrı sabırsızlığına galebe gelen kimselerdir. Bir kısmı da sabredemez ve üzüntüye düşer. Bunlar da zayıf kimselerdir. Ben bu sabredemeyen kimselerdenim. Eğer içimi serinletmezsem üzüntüden yüreğimin parçalanmasından korkuyorum." Bunun üzerine Ömer b. Abdülaziz "Ey mü'minlerin emiri sabretmelisiniz. Yoksa ecir ve sevap alamazsınız" dedi. Halife sanki ağlamak için yardım ister vaziyetteydi. Saîd b. Ukbe de ağlamaklı bir haldeydi ve cevap veremedi. O esnada Recâ b. Hayve dedi ki "Ey mü'minlerin emiri, aşırıya kaçılmadığı sürece ağlamakta bir sakınca yoktur. Peygamberimiz, oğlu İbrahim vefat ettiğinde gözleri yaşardı ve şöyle dedi: "Gözler ağlar kalp hüzünlenir. Fakat bu ağlama esnasında Rabbimin razı olduğu şeyden başkasını söylemeyiz. Ey İbrahim bizler gerçekten senin için çok mahzunuz." Bunun üzerine Süleymân b. Abdülmelik ağlamaya başladı ve öyle ağladı ki orada bulunanlar kalbinin durduğunu zannettiler. Ömer b. Abdülaziz, Recâ'ya dönerek "Mü'minlerin emirine yaptığın kötülüğü gördün mü?" dedi. Recâ da "Onu kendi haline bırak ağlasın. Şayet içinde gördüğüm o üzüntü bir şekilde çıkmazsa ölmesinden korktum" dedi. Biraz daha ağladıktan sonra halife ağlamayı kesti ve su isteyerek yüzünü yıkadı. O esnada da Eyyûb öldü.[293]

---

[292] İbn Sa'd, *Tabakât,* 5/258-261; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam,* 7/32.

[293] Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefiyyâtü'l-a'yân ve enbâi ebnâi'z-zamân* (Beyrût: Daru's- Sâdır, 1900), 2/302.

Ağlamanın acizlik veya zayıflık gibi algılandığı bir ortamda bunun acziyet olmadığını hatırlatarak halifeye beklediği desteği vermesi ve manen rahatlamasına katkı sağlaması Recâ'nın manevî danışmanlık rolünü de ortaya koymaktadır.

Recâ b. Hayve'nin Süleymân b. Abdülmelik'e sağladığı olumlu katkıları Süfyân b. Uyeyne şöyle ifade ediyor: "Firavun ve yardımcısı Hâmân'a, Haccâc ve yardımcısı Yezîd b. Ebî Mesleme'ye bakın. Yardımcıları onlardan daha şerli idi. Bir de Süleymân b. Abdülmelik ve yardımcısı Recâ b. Hayve'ye bakın. Yardımcısı onu (Süleymân'ı) sürekli doğru yola sevk etti.[294]

2.4.1.3. Ömer b. Abdülaziz Dönemi

Ömer b. Abdülaziz ile öncesine dayanan dostlukları ve hilafete getirilmesindeki katkıları nedeniyle Recâ b. Hayve'nin bu dönemde de etkisi kaçınılmaz olmuştur. Süleymân b. Abdülmelik, Mervânîler içerisinde en çok sevdiği ve Medîne valisi olarak atadığı Ömer b. Abdülaziz'in ilmi ve yaşantısı hakkında bilgi vermesi amacıyla Recâ b. Hayve'yi Ömer'in yanına gönderdi. Böylece Recâ uzunca bir süre Medîne'de Ömer b. Abdülaziz'in yanında kaldı ve bu şekilde başlayan dostluk sabah namazlarından sonra baş başa uzunca süren sohbetlerle devam etti.[295]

Hatta bu sohbetlerden birinde Recâ b. Hayve gördüğü bir rüyadan dolayı çok etkilendi ve ondaki bu değişikliği sezen Ömer b. Abdülaziz'in ısrarı üzerine rüyasını ona anlattı. Rüyasında gök kapıları açıldı ve iki melek daha önce görülmemiş güzellikte bir taht getirip Medîne'ye yerleştirdiler. Bir süre sonra gök kapıları tekrar açıldı atlas ve ipekten yapılmış misk kokulu bembeyaz bir elbise getirildi. Sonra geniş omuzlu, simsiyah saçlı, heybetli ve vakarlı biri gelip ve o tahtın üzerine oturdu. Recâ "Bu kim?" diye sorduğunda bu iki melek o kimsenin Allah Rasûlü (sav) olduğunu söylediler. Sonra biri daha geldi ve saygıyla Allah Rasûlü'nün önünde durdu. Allah Rasûlü onu "Sen mağaradaki arkadaşım Ebû Bekir'sin diyerek İslam'a yaptığı hizmetlerle övdü ve senin buradaki hükmün/mükâfatın benim yetkimin dışındadır. Allah katında sana hiçbir şey yapamam dedi. Oturmasını emretti ve Hz.

[294] Abdürrezzâk b. Abdülmuhsin el-Bedr, *Ziyâdetü'l-îmâni ve noksânihî ve hükmü'l-istisnâi fîhi* (Riyâd: Mektebetü Dâru'l-Kalem ve'l-Kitâb, 1416), 1/262.

[295] İbn Abdilhakem, *Sîretü Ömer b. Abdilazîz,* 1/123.

Ebû Bekir tahtın bir kenarına oturdu. Ebû Bekir'den (ra) sonra biri daha geldi ve saygıyla Hz. Peygamberin huzurunda durdu. Hz. Peygamber onu da İslam'a yaptığı hizmetlerden dolayı överek "Sen Ömeru'l-Fârûk'sun, Allah'ın dinini kendisiyle aziz kıldığı kişisin" dedi ve o da fazla ayakta durmadan Allah Rasûlü'nün emriyle Ebû Bekir'in (r.a) yanına oturdu. Bu şekilde Ömer b. Abdülaziz'e gelinceye kadar her bir halife Rasûlullah'ın huzuruna geldiler. Aynı şekilde sıra Ömer b. Abdülaziz'e geldiğinde uzunca bir süre Allah Rasûlü'nün huzurunda bekledikten sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in yanına oturdu. Anlatılan bu rüya Ömer b. Abdülaziz'i ziyadesiyle heyecanlandırdı.[296]

Bu rüyanın, doğurduğu netice itibariyle ele alındığında Ömer b. Abdülaziz'i hilafete hazırlamanın yanı sıra onda, yanında oturduğu, Hz. Ömer'e benzeme konusunda bir iştiyak oluşturduğu söylenebilir. Çünkü Ömer b. Abdülaziz'in hilafete geçer geçmez yaptığı ilk icraat Hz. Ömer'in torunu Sâlim b. Abdillâh'a mektup yazarak "Bu hilafet görevi fikrim alınmadan ve benimle istişare edilmeden bana verildi. Mektubum sana geldiğinde bana Ömer b. Hattâb'ın ehli kıble ve zimmîlerle ilgili nasıl davrandığını yazıp gönder. Çünkü ben onun yolundan gitmek istiyorum" demek suretiyle ona benzeme isteğini ortaya koyması olmuştur.[297]

Bu düşüncenin hayata geçirilmesine de tıpkı Hz. Ömer'in yönetim anlayışında olduğu gibi din ve dünya işlerinde kendileriyle istişare ettiği re'y ehlinden, fukahâdan oluşan ilmî bir meclis oluşturması ve halkın meselelerini çözme gayesiyle gece uykularından feragat etmesi gösterilebilir.[298]

Tahtın doğal varisi olmadığı ve bu doğrultuda herhangi bir talebi bulunmadığı halde Ömer'in hilafete getirilmesinde de Recâ b. Hayve'nin katkısı inkâr edilemez. Süleymân b. Abdülmelik'e telkinlerinden başlamak suretiyle Ömer b. Abdülaziz'e biatin gerçekleşmesine kadar tüm aşamaları yöneten Recâ b. Hayve'dir. Kaynaklarda bu olay şöyle anlatılmaktadır: Süleymân b. Abdülmelik bir ahitnâme yazdı ve sözlerine besmeleyle başlayarak şöyle dedi: "Bu mektup Allah'ın kulu, mü'minlerin emiri Süleymân'dan Ömer b. Abdülaziz'e yazılmıştır. Ben seni kendimden sonra

[296] İbn Abdilhakem, *Sîretü Ömer b. Abdilazîz,* 1/124.

[297] İbn Abdilhakem, *Sîretü Ömer b. Abdilazîz,* 1/107.

[298] İbn Abdilhakem, *Sîretü Ömer b. Abdilazîz,* 1/290.

hilafete veliaht tayin ettim. Senden sonra da Yezîd b. Abdülmelik'i tayin ettim. Onun sözünü dinleyin, ona itaat edin ve Allah'tan korkun, ihtilafa düşmeyin. Bu sizin için çok önemli bir mevzudur." Yazması bittikten sonra mektubu mühürledi, emniyet amiri Ka'b b. Câbir el-Absî'ye verdi, ailesini toplamasını emretti ve Ka'b da onları topladı. Herkes geldikten sonra Recâ'ya "Mektubumu onlara götür, o mektupta veliaht tayin ettiğimi bildir ve benim mektupta yazdığım kimseye biat etmelerini sağla" dedi. Recâ da söyleneni yaptı. Orada bulunanlar halifenin yanına girip ona selam vermek için Recâ'dan izin aldılar ve içeri girdiklerinde Süleymân b. Abdülmelik onlara Recâ'nın elindeki mektubu işaret ederek "Bu benim ahitnamemdir. Orada ismini yazdığım kimsenin sözünü dinleyin ve ona itaat edin" dedi. Herkes teker teker biat ettiler ve oradan ayrıldılar.[299]

Süleymân b. Abdülmelik'in vefatından sonra Recâ, Ka'b'dan halifenin ailesini Dâbık mescidinde toplamasını istedi. Toplandıklarında mektupta yazılı olan kişiye tekrar biat etmelerini istedi. Onlar daha önce biat ettiklerini ve tekrarının lüzumsuz olduğunu söyleseler de Recâ mektupta yazılı olan halife adayına tekrar biat aldı ve Süleymân b. Abdülmelik'in öldüğü haberini verdi. Bu haberin ardından da mektupta ismi yazılı olan kimsenin Ömer b. Abdülaziz olduğunu açıkladı. Bunun üzerine Hişâm b. Abdülmelik (ö. 125/743) "Asla ona biat etmeyiz!" diye bağırdı. Recâ b. Hayve "Vallahi eğer biat etmezsen senin boynunu vururum" diye tehdit edince Hişâm ayağını sürüyerek, istemeye istemeye biat etti.[300]

Recâ'nın müşavirlik görevleri esnasında devlet idaresine sağladığı katkılardan biri de kutuplaşmanın ve toplumdaki nefret dilinin ortadan kaldırılması olmuştur. Emevî yönetimlerinde âdet haline gelen Cuma namazının ardından Hz. Ali ailesine hakaret içeren sözler sarf edilmesi Recâ b. Hayve'nin rahatsız olduğu bir konudur. Çünkü o siyâsî çekişmeler yüzünden bir belde halkına veya bir siyâsî gruba hakaret edilmesi veya küfredilmesinin doğru olmadığına, o beldede Allah'ın çok sevdiği kimselerin olabileceğine inanırdı. Hz. Ali'den bu düşüncesini perçinleyen şöyle bir rivâyet

[299] Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (İbnü'l-Esîr), *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmirî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, ts.), 4/96.

[300] İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/258-261.

nakletmektedir: "Ey Iraklılar! Şam halkına sövmeyin. Çünkü orada abdallar vardır. Onlardan biri öldüğünde Allah onların bulundukları mekânı cennet ile değiştirir."[301]

Bu düşüncenin hayata geçirilişi kendi yetiştirdiği talebesi Süleymân b. Abdülmelik'in Hz. Ali ailesine ve taraftarlarına hakaretten kaçınmasında görüldüğü gibi en yakın dostu Ömer b. Abdülaziz'in uygulamasında da görülmektedir. Ömer, hilafete geçtiği andan itibaren minberde zikredilen o kötü sözleri kaldırarak yerine "*Şüphesiz ki Allah, adaleti, iyiliği, yakınlara bakmayı emreder. Hayâsızlığı, fenalığı ve azgınlığı yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor"* mealindeki Nahl Suresinin 90. Ayetini ikame etmiştir.[302]

Tıpkı Süleymân b. Abdülmelik döneminde olduğu gibi Ömer b. Abdülaziz döneminde de Recâ, sadece devlet işleriyle ilgilenmemiş, aynı zamanda halifelere mânevî rehberlik görevi de üstlenmiştir. Oğlu vefat eden Ömer b. Abdülaziz'e taziyede bulunduğu esnada halifenin üzüldüğünü gören Recâ b. Hayve, ölen kimsenin ahirette daha güzel nimetlere kavuşacağını, sabretme karşılığında da kendisine oğlunu bile unutturacak mükâfat verileceğini ifade ederek şöyle demiştir: "Evladı yaratan baba mıdır? Hayır. Ona rızkını veren baba mıdır? Hayır. O halde yaratılmış biri için neden yas tutuyorsun ki? Zira Allah'ın ona vereceği rızık senden daha hayırlıdır. Sana vereceği sevap da ondan daha hayırlıdır."[303]

Halifenin ona olan itimadı o kadar fazladır ki, başka bir şahit veya delil aramaksızın herhangi bir konuda sadece onun şehadetini yeterli görmüştür.[304] Aynı şekilde Ömer b. Abdülaziz'in, Recâ'nın lanetle andığı Mekhûl'ün diyetle ilgili hadislerini yaktırmak istemesi de halife üzerindeki 46üfuzunu gösterir niteliktedir.[305] Ölümünden sonra da kendisini yıkayıp kefenlemesi ve kabre yerleştirmesi konusunda Recâ'ya vasiyette bulunmuştur.[306]

---

[301] Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle,1401), 14/54.

[302] Muhammed Diyâb el-İtlîdî, *Nevâdiru'l-hulefâi'l-meşhûra*, thk. Muhammed Ahmed Abdülazîz Sâlim (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425), 1/68.

[303] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/112.

[304] Ebû Yusuf Ya'kûb b. Süfyân el-Fârisî, *el-Ma'rifetü ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 2/371.

[305] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm,* 7/281; *el-Ma'rifetü ve't-târîh*, 2/390.

[306] İbn Sa'd, *Tabakât,* 5/318

II. BÖLÜM

3. RECÂ B. HAYVE'NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

3.1. Recâ b. Hayve ve Hadis Rivâyeti

Devlet görevlerinde bulunan Recâ b. Hayve aynı zamanda önemli Hadis râvilerindendir. Kendisine isnat edilen 39'u merfu', 24'ü mevkûf, 18'i maktu' ve 3'ü mürsel olmak üzere 84 rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetler çoğunlukta Taberânî'nin Müsned'i ve Mu'cem'inde yer almaktadır. Recâ'nın rivâyet zinciri içerisinde yer aldığı hadislerin geçtiği kaynaklar ve bu kaynaklarda yer verilen hadisler bütüncül şekilde ortaya konulabilmesi için bir tabloda sunulacaktır.

	Müellif	Eser	Hadis Sayısı
1	Taberânî	*Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*	13
		Mu'cemü'l-Kebîr	5
		Mu'cemü's-Sağîr	4
2	İbn Ebî Şeybe	*Musannef*	9
		el-Edeb	1
3	Abdürrezzâk	*Musannef*	7
4	Ahmed b. Hanbel	*Müsned*	6
5	Bezzâr	*Müsned*	4
6	Nesâî	*Sünen*	3
7	Dârekutnî	*Sünen*	3
8	Ebû Nuaym el-İsfehânî	*Hilyetü'l-Evliyâ*	3
9	Dârimî	*Sünen*	2
10	Müslim	*Sahîh*	2
11	Tirmizî	*Sünen*	2
12	Saîd b. Mansûr	*Sünen*	2
13	Ebu'l-Kâsım el-İsfehânî	*et-Terğîb ve't-Terhîb*	2
14	İbn Batta	*el-İbâne*	2
15	İbn Adî	*el-Kâmil*	2
16	İbn Asâkir	*Târîhu Dımeşk*	2
17	İbn Sa'd	*Tabakât*	2
18	Abdullah b. Mübârek	*el-Cihâd*	1
19	İmam Mâlik	*Muvatta'*	1
20	Ebû Dâvûd et-Tayâlisî	*Müsned*	1
21	İbn Mâce	*Sünen*	1
22	Ebû Dâvûd	*Sünen*	1
23	Beyhakî	*Sünen*	1
24	Serrâc	*Müsned*	1

25	Rûyânî	*Müsned*	1
26	Ebû Bekir eş-Şeybânî	*es-Sünne*	1
27	İbn Huzeyme	*Sahîhu İbn Huzeyme*	1
28	İbn Kesîr	*Câmiu'l-Mesânîd*	1
29	Ebu'l-Kâsım er-Râzî	*el-Fevâid*	1
30	Ebû Bişr er-Râzî	*el-Künâ ve'l-Esmâ*	1
31	Sa'lebî	*el-Keşf ve'l-Beyân*	1
32	Ebû Nuaym el-İsfehânî	*Târîhu'l-İsfehân*	1
33	İbn Kuteybe	*Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadîs*	1
34	Hatîb el-Bağdâdî	*Târîhu Bağdâd*	1
35	Hatîb el-Bağdâdî	*İktizâü'l-İlm ve'l-Amel*	1
36	Dîneverî	*el-Mücâlese*	1
37	Zührî	*Hadîsü'z-Zührî*	1
38	Beyhakî	*Şuabü'l-Îmân*	1
39	İbni Şebbe	*Târîhu'l-Medîne*	1
40	Saîd b. Mansûr	*et-Tefsîr min Sünen*	1
41	Mervezî	*Ahbâru'ş-Şuyûh*	1
42	Muhallis	*el-Muhallisiyyât*	1
43	Taberî	*Tehzîbü'l-Âsâr*	1
44	İbn Hazm	*el-Muhallâ*	1
45	İbn Abdilberr	*Câmiu beyâni'l-İlm*	1
46	İbn Vehb	*Tefsîru'l-Kur'ân*	1
47	İbn Zenceveyh	*el-Emvâl*	1
		TOPLAM	106

Tablo incelendiğinde 47 eserde Recâ b. Hayve'ye isnat edilen tekrarlarıyla birlikte 106 hadise yer verildiği görülmektedir. Tablodaki verilerin de gösterdiği gibi Recâ'ya ait hadislere *Kütüb-i Tis'a*'dan ziyade diğer hadis kaynaklarında rastlamak mümkündür.

3.1.1. Recâ b. Hayve Hakkında Yapılan Tenkitler

Hadis münekkitlerince değerlendirilen Recâ b. Hayve hakkında İbn Avn (ö. 151/768) "İnsanlar arasında İslâmî konuda Recâ'dan daha yücesine rastlamadım" diyerek dînî hassasiyetine dikkat çekmiştir.[307] İbn Sa'd (ö. 230/845), İclî (ö. 261/875) ve Nesaî kendisi için sika hükmünü verirken[308] Dârimî Şam'ın âbid, fakîh ve zâhitlerinden biri

[307] Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/205.

[308] İbn Sa'd, *Tabakât*, 454; Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Târîhu's-sikât*, (Mekke: Dâru'l-Bâz,1405), 160; Zehebî, *Nübelâ*, 4/558.

olduğunu söylemiştir.[309] İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) de "Şamlılar içerisinde Recâ'dan daha fakîh birini görmedim" şeklinde Matar b. Tahmân es-Sülemî'nin rivâyetine yer vermiştir.[310] Mübârekfûrî (ö. 1935) ise kendisini sika ve fakîh olarak nitelemiştir.[311]

3.1.2. Lafzen Rivâyet ve Recâ b. Hayve

Hadisler kitaplarda yazılı hale gelinceye kadar rivâyet keyfiyeti konusunda lafzen ve ma'nen olmak üzere iki tür rivâyet şekli bulunmaktadır. Hadislerin naklinde asıl olan Hz. Peygamberden işitildiği şekliyle aktarmaktır. Çünkü bu konuda Hz. Peygamber'in "Bizden bir hadis işitip, ezberleyip de onu duyduğu şekliyle başkalarına aktaran kimsenin Allah yüzünü ak etsin. Nice fıkhî meseleler nakledenler vardır ki naklettiği kişi ondan daha fakîhtir. Nice fıkhî meseleler nakledenler vardır ki kendileri fakîh değildirler"[312] şeklinde bir teşvîki vardır. Çünkü hadis rivâyetinde bulunan herkesten nakletmiş olduğu hadisten çıkarılması gereken fıkhî hükümleri bilmesi beklenemez. Dolayısıyla işittiği hadisin lafızlarını değiştirerek kendi anladığı şekilde nakletmesi o hadis üzerine inşa edilecek hükmün hatalı olmasına yol açabilir.

İdeal olanın lafzen rivâyet olmasına karşın hadislerin büyük çoğunluğu ma'nen rivâyet edilmiştir. Çünkü şartlarını yerine getirdikten sonra ma'nen de rivâyet edilebileceğine dair Hz. Peygamber'in bir izni söz konusudur. Sahabeden bazıları Hz. Peygamber'e giderek "Anamız babamız sana feda olsun Yâ Rasûlallah! Biz senin hadislerini dinliyoruz ama duyduğumuz şekliyle aktaramıyoruz" dediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü (sav) "Helali haram, haramı da helal kılacak şekilde manayı değiştirmediğiniz sürece mânâ ile rivâyet etmenizde bir sakınca yoktur" dedi.[313] Bu nedenle hadislerin mânâ olarak rivâyet edilmesinde bir mahsur görülmemiştir.

---

309 Dârimî, *es-Sikât*, 4/237.

310 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Tâdîl*, 3/501.

311 Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi şerhi Câmii't-Tirmizî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/271.

312 Tirmizî, "İlim", 7.

313Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (Hatîb el-Bağdâdî), *el-Kifâye fî ulûmi'r-rivâye* (Medîne-i Münevvere: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/199.

Böyle bir ruhsat verilmiş olmasına rağmen Recâ b. Hayve, hadislerin lafzî olarak rivâyet edilmesi gerektiğini düşünmüş ve kendisi de rivâyetlerinde buna dikkat etmiştir. Bu konuda Muâz b. Muâz'ın "Şu üç kişi hadisleri aynen işittikleri gibi naklederlerdi. Bunlar: Muhammed b. Sîrîn, Kâsım b. Muhammed ve Recâ b. Hayve'dir" demiştir.[314] Yine bu üçüyle alakalı İbn Avn "Şu üç kişi hadislerin lafzî rivâyetine çok önem verirlerdi" demek suretiyle bu üç kişinin ismini zikretmiştir.[315]

3.1.3. Recâ b. Hayve'ye İsnat Edilen Rivâyetler

Recâ b. Hayve'ye isnat edilen rivâyetler kaynağı itibariyle ele alındığında farklı karakter arz ettikleri gözlemlenmektedir. Bu rivâyetlerden bazıları merfu' iken bazıları mevkûf veya maktu', bir kısım rivâyetler de Mürsel Hadis özelliğine sahiptir.

3.1.3.1. Merfu' Rivâyetler

Muttasıl bir senedle Hz. Peygamber'e açıkça veya hükmen atfedilen rivâyetler merfu' olarak nitelendirilmektedir.[316] Bu özellikte Recâ b. Hayve'nin isnad zinciri içerisinde yer aldığı 39 rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetleri alfabetik olarak sıralamanın yanı sıra yer yer isnadıyla alakalı fikir beyan edilen hadisler hakkında değerlendirme yapılacak ve bazı hadislerin izi sürülerek zaman içerisinde değişime uğrayıp-uğramadıkları tespit edilmeye çalışılacaktır. Konumuzu teşkil eden rivâyetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Adam Kayırma

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ رَبِّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا بَقِيَّةُ بْنُ الْوَلِيدِ، قَالَ: حَدَّثَنِي شَيْخٌ مِنْ قُرَيْشٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ جُنَادَةَ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، قَالَ:قَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، حِينَ بَعَثَنِي إِلَى الشَّامِ: يَا يَزِيدُ، إِنَّ لَكَ قَرَابَةً عَسَيْتَ أَنْ تُؤْثِرَهُمْ بِالْإِمَارَةِ، وَذَلِكَ أَكْبَرُ مَا أَخَافُ عَلَيْكَ، فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: " مَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ الْمُسْلِمِينَ شَيْئًا فَأَمَّرَ عَلَيْهِمْ أَحَدًا مُحَابَاةً

---

314 Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/205.

315 İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-tâdîl*, 3/501.

316 Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân Takıyyüddîn İbnü's-Salâh, *Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs, Mukaddimetü İbni's-Salâh*, ed. Nûrettin Itır (Sûriye: y.y., 1406), 1/45; Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü* (İstanbul: IFAV, 2013), 188.

فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ، لَا يَقْبَلُ اللهُ مِنْهُ صَرْفًا وَلا عَدْلًا حَتَّى يُدْخِلَهُ جَهَنَّمَ، وَمَنْ أَعْطَى أَحَدًا حِمَى اللهِ فَقَدِ انْتَهَكَ فِي حِمَى اللهِ شَيْئًا بِغَيْرِ حَقِّهِ، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ، أَوْ قَالَ: تَبَرَّأَتْ مِنْهُ ذِمَّةُ اللهِ عَزَّ وَجَل

Yezîd b. Abdirabbih bize tahdîs etti dedi ki Bakıyye b. Velîd bize tahdîs etti. O, Kureyşli bir şeyh bize tahdîs etti dedi. O, Recâ b. Hayve'den o, Cünâde b. Ebî Ümeyye'den (ö. 80/699) o da Yezîd b. Ebî Süfyân'dan (ö. 18/639) rivâyet ettiğine göre Yezîd şöyle dedi: "Ebû Bekir (ra) beni Şam'a gönderirken bana şöyle dedi: Ey Yezîd! Senin orada akrabaların var. Umarım ki onların etkisinde kalarak sırf akraba oldukları için onlara emirlik vermezsin. Senin hakkındaki korkularımın en büyüğü budur. Çünkü Allah Rasûlü (sav) şöyle buyurdu: *Kim Müslümanların işlerini yönetir ve onlardan birini kayırmak suretiyle iş başına getirirse Allah'ın laneti o kimsenin üzerine olur. Cehenneme koymadıkça Allah ondan ne bir fidye ne de bir karşılık kabul eder. Kim de haksız yere birine Allah'ın korumasını vermişse Allah'ın himayesi konusunda bir şeyi çiğnemiş olur. Allah'ın laneti onun da üzerine olur veya ondan Allah'ın koruması kalkar dedi.*[317]

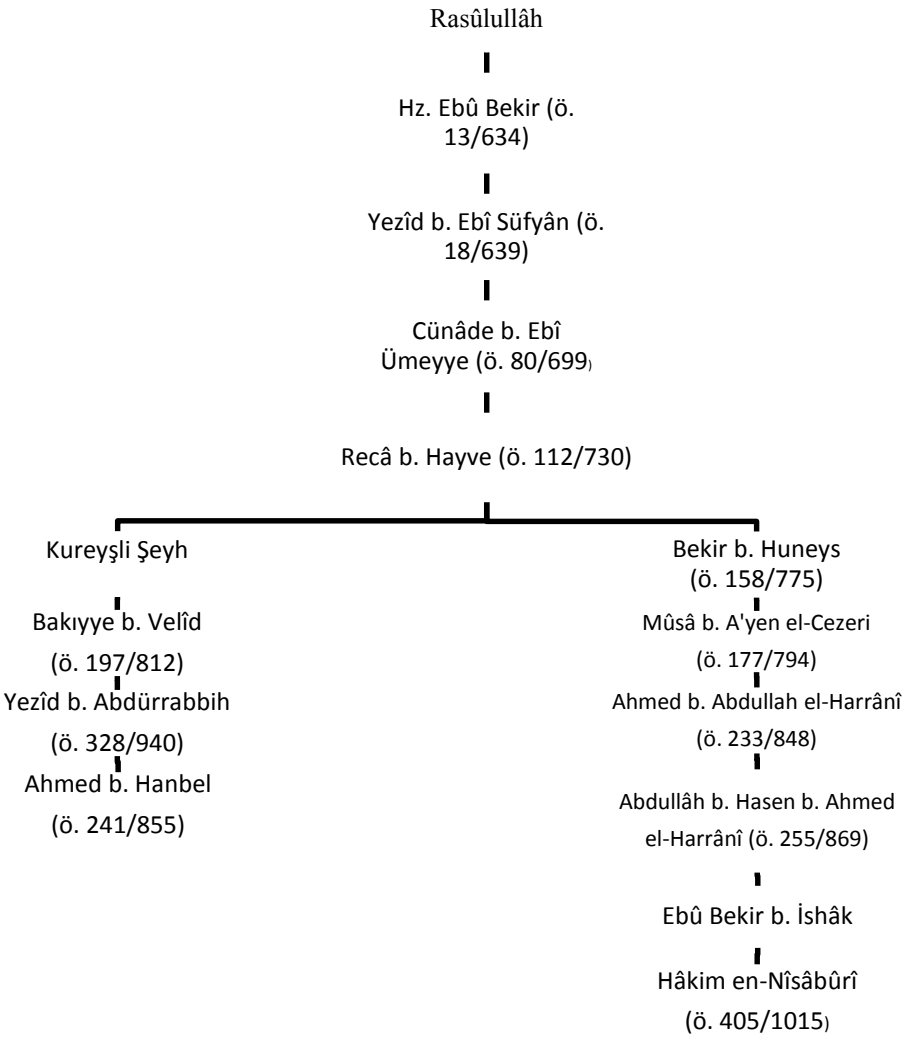
Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçtiği şekliyle nakledilen bu hadis *Müsned*'e zevâid türünden yazılmış olan Heysemî'nin *Ğâyetü'l-Maksad fî Zevâidi'l-Müsned* adlı eserinde aynı sened ve metinle tahriç edilirken,[318] Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*'ında Ebû Bekir b. İshâk, Abdullah b. el-Hasen b. Ahmed el-Harrânî, dedesi, Mûsâ b. A'yen, Bekir b. Huneys, Recâ b. Hayve Cünâde b. Ebî Ümeyye, Yezîd b. Ebî Süfyân, Ebû Bekir es-Sıddîk, Allah Rasûlü senediyle aynı lafızlarla zikredilmektedir.[319] Bu da hadisin Recâ b. Hayveden sonra iki öğrencisi aracılığıyla aktarıldığını göstermektedir. Hadisin sened şeması şu şekildedir:

---

317 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 1/202.

318 Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Ğâyetü'l-maksâd fî zevâidi'l-Müsned,* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001), 2/320.

319 Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn,* thk. Mustafa Abdülkâdir Ata, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 4/104.

Hadisin sıhhatiyle alakalı Hâkim en-Nîsâbûrî bu hadisin Sahîhayn'da zikredilmemiş olsa da isnâdının sahîh olduğunu belirtse de[320] Şuayb Arnavud, Bakıyye'nin nakilde bulunduğu Kureyşli şeyh olarak zikredilen kişinin bilinmemesi nedeniyle bu hadisin isnadının zayıf olduğunu ifade etmiştir.[321]

2) Akşam Namazının Farzından Önce Namaz

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَاعِدٍ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَنْصُورٍ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي الْحَجَّاجِ، ثَنَا عِيسَى بْنُ سِنَانٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: طُفْنَا فِي نِسَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْنَاهُنَّ: هَلْ رَأَيْتُنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ حِينَ يُؤَذِّنُ الْمُؤَذِّنُ؟ فَقُلْنَ: لَا، غَيْرَ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: صَلَّاهَا عِنْدِي حِينَ أَذَّنَ بِلَالٌ لِلْمَغْرِبِ، فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ مَا هَذِهِ الصَّلَاةُ؟ هَلْ حَدَثَ شَيْءٌ؟ قَالَ:لَا، وَلَكِنْ كُنْتُ أُصَلِّيهِمَا رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْعَصْرِ فَنَسِيتُهُمَا فَصَلَّيْتُهُمَا الْآنَ

[320] Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Ata, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411), 4/104.

[321] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 1/202. Dipnottan naklen.

Bize Yahyâ b. Sâid tahdîs etti ve dedi ki bize Muhammed b. Mansûr tahdîs etti dedi. O, Yahyâ b. Ebî Haccâc bize tahdîs etti dedi. O, îsâ b. Sinân bize tahdis etti dedi. O, Recâ b. Hayve'den, o da Câbir'den (ra) rivâyetle dedi ki: Allah Rasûlü'nün (sav) hanımları arasında dolaşıp onlara Rasûlullah'ın (sav) akşam ezanı okunduktan sonra iki rekât namaz kılıp kılmadığını sorduk. Ümmü Seleme'nin (ö. 62/681) haricinde hepsi Hayır dediler. Ümmü Seleme dedi ki: *Bilal akşam ezanını okuduğunda Allah Rasûlü benim yanımdaydı ve iki rekât namaz kıldı. Ben de: Ey Allah'ın Rasûlü! Bu ne namazı, bir şey mi oldu? dedim. Dedi ki: "Hayır, bu iki rekâtı ikindi namazından önce kılacaktım o zaman unuttum şimdi kılıyorum."*[322]

Taberânî'nin *Müsned*'inden başka bir kaynakta bu hadise rastlanılmamıştır.

3) Alış-Veriş ve Dünürlük Ahlâkı

قال الطبرانى: حدثنا أبو عوانة: يعقوب بن إسحاق النيسابورى، حدثنا أحمد بن حفصٍ، حدثنا أبى، حدثنا إبراهيم بن طهمان، عن مطر الوراق، عن رجاء بن حيوة، عن عمران بن حصينٍ، قال: نهى رسول الله – صلى الله عليه وسلم – عن الجلب والجنب ، ونهى عن اللمس، والنجش فى البيع، ونهى أن يبتاع الرجل على بيع أخيه، أو يخطب على خطبة أخيه

Taberânî dedi ki: Bize Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk en-Nîsâbûrî tahdîs etti, ona Ahmed b. Hafs tahdîs etti, ona babası tahdîs etti, ona İbrahim b. Tahmân tahdîs etti. O, Madar el-Verrâk'tan, o, Recâ b. Hayve'den, o da İmrân b. Husayn'dan (ö. 52/672) nakletti ve İmrân şöyle dedi: Allah Rasûlü (sav) celebi ve cenebi (zekât mallarını zekât toplamakla görevli memurların ayağına kadar getirmeye zorlayarak zekât verenleri sıkıntıya sokmayı ve zekâtlık malları alınması gereken yerden uzaklaştırarak zekât memurlarını sıkıntıya sokmayı), tezgâhtaki malları ellemeyi ve alma niyeti olmadığı halde alış-verişte malın fiyatını artırıcı teklif vermeyi, kardeşinin ticaretinin üzerine ticaret yapmayı veya kardeşinin dünürlüğü üzerine dünürlük yapmayı yasakladı.[323]

Taberânî'ye isnad edilerek nakledilen bu rivâyet Taberânî'nin Mu'ceminde aynı senedle gelmiş olmasına rağmen tezgâhtaki malların ellenmesinin, fiyat artırmak için teklif verilmesinin, başkasının ticareti üzerine ticaret yapılmasının veya dünürlük üstüne dünürlük yapılmasının yasaklandığı zikredilmemektedir. Taberânî'de geçen rivâyet şu şekildedir:

---

[322] Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/212.

[323] Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Câmiu'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdî li akvemi sünen* (Beyrût: Dâru'l-Hadar li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1419), 6/401.

حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ يَعْقُوبُ بْنُ إِسْحَاقَ النَّيْسَابُورِيُّ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، عَنْ مَطَرٍ الْوَرَّاقِ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْجَلَبِ وَالْجَنَبِ[324]

Taberânî'den aynı senedle rivâyette bulunan İbn Kesîr'in eserinde hadis metninde yer alan fazladan konulara bakıldığında İbn Kesîr'in, hadisin metnine sonradan ekleme yaptığı veya hadisi nakleden Taberânî'nin kendi eserinde takti'ye gitiği yönünde iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. Taberânî ile aynı dönemde yaşamış olan Bezzâr'dan rivâyetle yazılmış olan *Kitâbü'l-fevâid*'e baktığımızda Ahmed b. Hafs'a kadar ortak râvi ile rivâyet edilen hadiste İbn Kesîr'deki fazladan zikredilen kısımların burada da aynen geçtiği görülmektedir. İbn Ğaylân'ın eserindeki rivâyet şu şekildedir:

حَدَّثَنِي الْحُسَيْنُ بْنُ شَاكِرٍ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ حَفْصٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مَطَرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، أَنَّهُ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْجَلَبِ وَالْجَنَبِ، وَنَهَى عَنِ النَّجْشِ وَاللَّمْسِ فِي الْبَيْعِ، وَنَهَى أَنْ يَبْتَاعَ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ وَيَخْطِبَ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ[325]

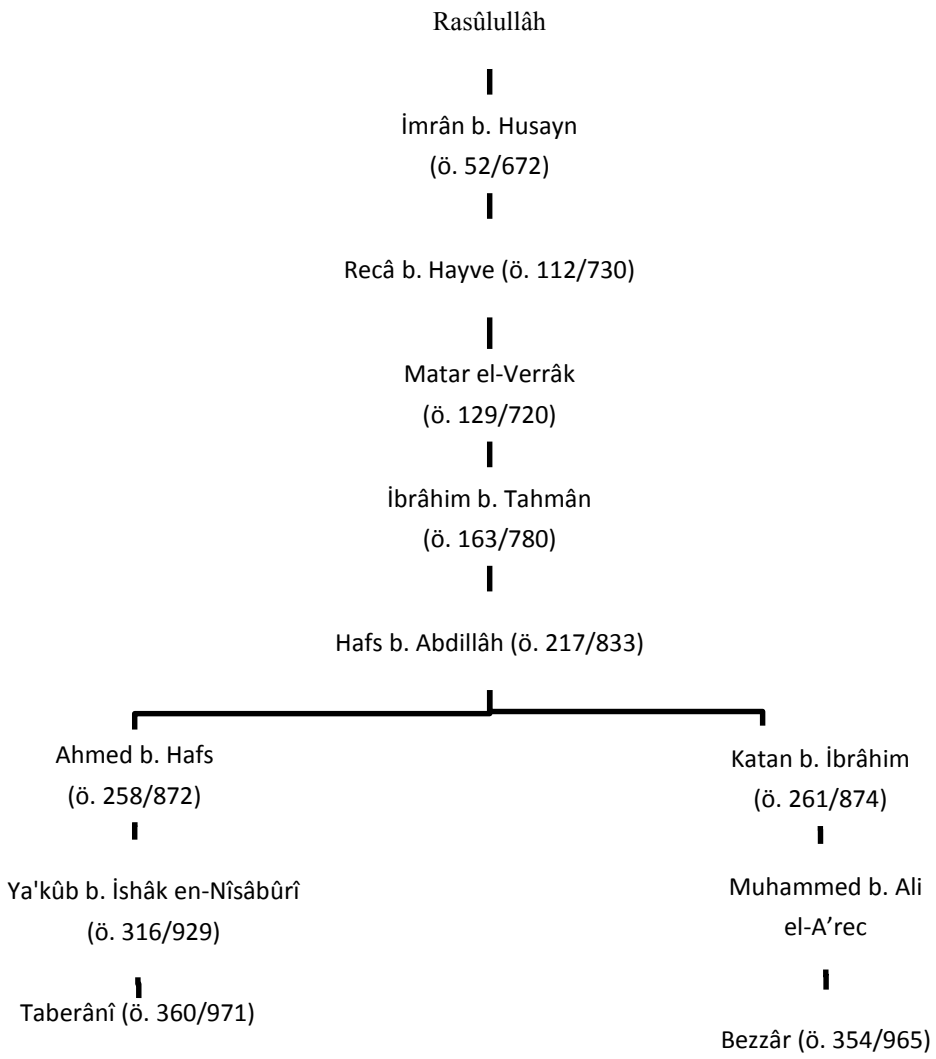
Bu bilgiler ışığında hadis tekrar değerlendirildiğinde Taberânî'nin rivâyeti eserinde tahric ederken takti' uyguladığını söylemek mümkündür.

Sahâbînin ifadesiyle tahric edilen bu hadis, Bezzâr'ın (ö. 354/965) *Kitâbü'l-fevâid*'inde Rasûlullâh, İmrân b. Husayn, Recâ b. Hayve, Matar, İbrâhim b. Tahmân, Hafs b. Abdillâh, Katan İbn İbrâhim, Muhammed b. Ali el-A'rec isnadıyla ve Hz. Peygamber'in ifadesiyle (لَا جَلَبَ وَلَا جَنَبَ) şeklinde de gelmektedir.[326] Metindeki bu değişikliğin muhtemel sebeplerine değinmeden önce Recâ b. Hayve'nin isnad zinciri içerisinde yer aldığı bu iki farklı rivâyetin isnat şemasını göstermek faydalı olacaktır.

[324] Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415), 18/242.

[325] Ebû Bekir Muhamed b. Abdillâh b. İbrâhim b. Abveyh el-Bağdâdî eş-Şâfiî el-Bezzâr, *Kitâbü'l-fevâid (el-Ğaylâniyyât),* thk. Hilmi Kâmil Es'ad Abdülhâdî, (Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1417/1997), 1/558 (No. 719).

[326] Bezzâr, *Kitâbü'l-fevâid,* 1/551.

Recâ b. Hayve'nin içerisinde yer aldığı ve iki tarik üzere nakledilen bu rivâyette görülen farklılığın iki sebebi olabilir: 1) Recâ b. Hayve'nin her iki şekilde de nakilde bulunmuş olması. Zira Recâ b. Hayve'nin yer almadığı fakat İmrân b. Husayn'a isnatla Tayâlisî, İbn Ebî Şeybe, Tirmizî, Nesâî, İbn Hibbân, Dârekutnî ve Rûyânî de Bezzâr'ın rivâyet ettiği lafızlarla hadisi tahric etmişlerdir.[327] Bu durum da gösteriyor

[327] Bk. Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvûd b. Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru'l-Hicr, 1419), 2/176; Ebû Bekr Abdullāh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî - Ahmed b. Ferîd el-Mezîdî (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997), 6/426; Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et- Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebîr- Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşâr Avâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Nikâh", 30; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmun'im Şelbî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421), "Hıyel", 15; Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muaz b. Ma'bed et-Temîmî ed-Dârimî, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Belbân*, thk. Şuayb el-Arnavûd (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1414), 8/61; Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnavûd (Beyrût: Müessesetü'r-

ki hadisin ilk râvisi olan İmrân b. Husayn her iki şekilde rivâyette bulunmuştur. Her ne kadar bu kaynaklardaki senedlerde yer almasa da Bezzâr'ın hadise ulaştığı tarikte Recâ b. Hayve de rivâyeti her iki şekilde aktarmış olabilir. 2) Başka kaynaklarda zikredilen bu hadise Recâ'nın da içinde bulunduğu bir isnad zinciri uydurmaktır ki bunu ıspatlar mahiyette herhangi bir delil bulunmamaktadır.

4) Ayıpları (Kusurları) Örtmek

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ هَارُونَ، نا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخَ، نا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ يَعْنِي ابْنَ عَائِشَةَ، نا يَحْيَى بْنُ أَبِي الْحَجَّاجِ، عَنْ أَبِي سِنَانٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ قَالَ: سَمِعْتُ مَسْلَمَةَ بْنَ مُخَلَّدٍ، يَقُولُ: بَيْنَا أَنَا عَلَى مِصْرَ إِذْ أَتَى الآذِنُ الْبَوَّابُ، فَقَالَ: إِنَّ أَعْرَابِيًّا عَلَى بَعِيرٍ عَلَى الْبَابِ يَسْتَأْذِنُ، فَقُلْتُ: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ: فَأَشْرَفْتُ عَلَيْهِ، فَقُلْتُ: أَنْزِلُ إِلَيْكَ أَوْ تَصْعَدُ؟ قَالَ: لَا تَنْزِلُ وَلَا أَصْعَدُ، حَدِيثٌ بَلَغَنِي أَنَّكَ تَرْوِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سِتْرِ الْمُؤْمِنِ، جِئْتُ أَسْمَعُهُ. قُلْتُ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ سَتَرَ عَلَى مُؤْمِنٍ، فَكَأَنَّمَا أَحْيَى مَوْءُودَةً فَضَرَبَ بَعِيرَهُ رَاجِعًا

Mûsâ b. Hârun bize tahdîs etti dedi ki Şeybân b. Ferrûh bize tahdîs etti. O da dedi ki Ubeydullâh b. Muhammed yani Ebû Âişe bize tahdîs etti ve dedi ki bize Yahyâ b. Ebi'l-Haccâc tahdîs etti. O Ebû Sinân'dan, o Recâ b. Hayve'den, o da Mesleme b. Muhalled'den (ö. 62/682) rivâyette bulunarak Mesleme'nin şöyle söylediğini duydum dedi: "Ben Mısır'dayken kapıcı geldi ve kapının önünde deve üzerinde bir Arap köylüsünün olduğunu ve görüşmek üzere izin istediğini söyledi. O kimseye sen kimsin diye sordum. Dedi ki: Ben Câbir b. Abdillah el-Ensârî. Ben mi aşağı iniyim sen mi yukarı çıkarsın dedim. Dedi ki: Ne sen aşağı in ne de ben yukarı çıkayım. Duydum ki sen Nebi'den (sav) Mü'minin kusurlarını örtmeyle alakalı bir hadis rivâyet ediyormuşsun. Ben onu dinlemeye geldim. Bunun üzerine ben dedim ki Rasûlullah'ın (sav) şöyle dediğini işittim: '*Kim bir mü'minin kusurunu örterse sanki diri diri toprağa gömülmüş çocuğu diriltmiş gibi sevap kazanır.'* Bunu duyunca devesine vurdu ve dönüp gitti."[328]

Bu hadisi Ebû Sinan'dan başkası Recâ b. Hayve'den rivâyet etmemiştir ve senedde yer alan İbn Âişe (ö. 228/843) de rivâyetinde teferrüd etmiştir.[329] Ebû Sinan ile ilgili

---

Risâle, 1424), 5/548; Ebü'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâîl b. Ahmed er-Rûyânî et-Taberî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, thk. Eymen Alî Ebû Yemânî (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1416), 1/100.

[328] Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsad* (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 8/114.

[329] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsad*, 8/114.

olarak İbn Hibbân (ö. 354/965) ve İbn Hirâş (ö. 101/719) sika derken Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Yahyâ b. Maîn zayıf hükmü vermişlerdir.[330]

5) Bevl Ederken Selam Almamak

حَدَّثَنَاهُ مُحمد بْنُ جَعْفَرِ بْنِ يَزِيدَ الْمَطِيرِيُّ، حَدَّثَنا عَلِيُّ بْنُ زَكَرِيَّا وأحمد بن اشرس الحافظان، قالا: حَدَّثَنا أَبُو إِبْرَاهِيم الترجماني، حَدَّثَنا الصَّلْتُ بْنُ الْحَجَّاجِ عَنْ مُحَمد بْنِ جُحَادَةَ عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَن أَبِي الْعَجْفَاءِ عَنْ عَبد اللَّهِ بْنِ عَمْرو، أَنَّ رَجُلا سَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيهِ وَسلَّمَ، وَهو يَبُولُ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ

Muhammed b. Ca'fer b. Yezîd el-Matîrî bize tahdîs etti ve dedi ki bize Ali b. Zekeriyyâ ve Ahmed b. Eşras el-Hâfizân tahdîs ettiler ve o ikisi bize Ebû İbrâhîm et-Tercümânî tahdîs etti dediler. O Salt b. Haccâc bize tahdîs etti dedi, o Muhammed b. Cuhâde'den, o Recâ b. Hayve'den, o Ebu'l-Acfâ'dan o da Abdullah b. Amr'dan rivâyet etti ve Abdullah dedi ki: Hz. Peygamber bevlederken bir kimse kendisine selam verdi. Fakat Nebi (sav) o kimsenin selamını almadı.[331]

İbn Adî (ö. 365/976), "Bu hadisi Salt b. Haccâc'tan başkasının İbn Cuhâde'den rivâyet etmediğini, Salt'ın ise çok fazla hadisinin olmadığını, rivâyet ettiği hadislerin birçoğunda hatta hepsinde münker ifadelerin bulunduğunu, fakat mütekaddimûn âlimlerde ona dair herhangi bir değerlendirmeye rastlamadığını söylemektedir.[332]

6) Cenazeye Dua

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْأَنْمَاطِيُّ، ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عِمْرَانَ الْأَخْنَسِيُّ، ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمُحَارِبِيُّ، ثَنَا سَعِيْدُ [إِسْمَاعِيلُ] بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ الرُّمَّانِيِّ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ إِذَا صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ قَالَ اللَّهُمَّ أَنْتَ خَلَقْتَهَا وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا لِلْإِسْلَامِ وَأَنْتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا، تَعْلَمُ سِرَّهَا وَعَلَانِيَتَهَا، جِئْنَا شُفَعَاءَ فَاغْفِرْ لَهُ

Muhammed b. Hüseyn el-Enmâtî bize tahdîs etti. Dedi ki, Ahmed b. İmrân el-Ahnesî bize tahdîs etti, o Abdurrahmân b. Muhammed el-Muhâribî bize tahdîs etti dedi. O da Saîd (İsmâil) b. Müslim bize tahdîs etti dedi. O Recâ b. Hayve'den, o Abdülmelik b. Mervân'dan o da Ebû Hüreyre'den rivâyette bulundu ve Ebû Hüreyre dedi ki Rasûlullah (sav) cenaze namazını kıldırdığında şöyle derdi: *"Allah'ım onu yaratan,*

---

330 Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, thk. Hüsâmeddîn el-Kudsî (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414), 1/134.

331 Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl* (Beyrût: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418), 5/131.

332 İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/131.

İslam ile hidayete erdiren ve onun canını alan sensin. Onun gizlediklerini de açığa çıkardıklarını da biliyorsun. Biz ona şefaatçi olarak geldik. Sen de onu bağışla.[333]

Bu rivâyetin senedine dair kaynaklarda herhangi bir değerlendirmeye rastlanmamıştır. Fakat başka senedlerle aktarılmış ve aynı lafızlara sahip rivâyetler zayıf olduğu yönünde değerlendirilmiştir.[334]

7) Cimrilik

أَخْبَرَنَا يُوسُفُ بْنُ الْقَاسِمِ بْنِ يوسُفَ بْنِ فَارِسِ بْنِ سَوَّارٍ، أَنْبَأَ عَلِيُّ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ الْوَلِيدِ الْمُقَانِعِيُّ، بِفَائِدَةِ ابْنِ عُقْدَةَ، وَقَالَ: مَا سَمِعْتُهُ إِلَّا مِنْهُ، ثنا الْحُسَيْنُ بْنُ نَصْرِ بْنِ مُزَاحِمٍ، ثنا خَالِدُ بْنُ عِيسَى الْعُكْلِيُّ، عَنْ حُصَيْنِ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ مِسْعَرِ بْنِ كِدَامٍ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ أَبِي الشَّعْثَاءِ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَا تَبْخَلُنَّ عَلَى إِخْوَانِكُمْ بِذَاتِ أَيْدِيكُمْ، يُمْسِكُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَا فِي يَدَيْهِ عَنْكُمْ، فَإِنَّ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ، وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ، فَلَا تَمْنَعُوهُمُ الْمَعُونَةَ بِأَنْفُسِكُمْ، أَوِ الْمَشْيَ فِي حَوَائِجِهِمْ فَيَحْجُبُ اللَّهُ دُعَاءَكُمْ، فَإِنَّ مِنَ الْقَرَابَةِ الْقَرِيبَةِ غَدًا عِنْدَ اللَّهِ، وَالزُّلْفَى لَدَيْهِ إِطْعَامُ الرَّجُلِ مِنْكُمْ أَخَاهُ الْجَائِعَ السَّغْبَانَ، وَمَنِ الْوَسِيلَةِ إِلَى رَبِّكُمْ غَدًا أَنْ يَكْسُوَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ ثَوْبًا، يَكْسُوهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ خُضَرِ الْجَنَّةِ، غَدًا، وَإِنَّ مِنْ مُقَدِّمَاتِ الْخَيْرِ بِكُمْ إِلَى رَبِّكُمْ أَنْ يَسْقِيَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ، وَيَرْوِيَهِ مِنَ الْمَاءِ، يَسْقِيَهُ اللَّهُ مِنَ الرَّحِيقِ الْمَخْتُومِ ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ

Yûsuf b. el-Kâsım b. Yûsuf b. Fâris b. Sevvâr bize haber verdi ve dedi ki, Ali b. el-Abbâs b. el-Velîd el-Mukâniî bize Fâide b. Ukde ile bildirdi ve bunu ondan başkasından işitmedim ve bize Hüseyn b. Nasr b. Müzâhim tahdîs etti dedi. O Hâlid b. Îsâ el-Uklî bize tahdîs etti dedi. O Husayn b. Ebî Abdirrahmân'dan, o, Mis'ar b. Kidâm'dan, o Eş'as b. Ebi'ş-Şa'saâ'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Muâz b. Cebel'den (ö. 17/638) rivâyette bulundu ve Muâz şöyle dedi: Rasûlullah'ın (sav) şöyle dediğini işittim: "*Elinizde olan şeylerde kardeşlerinize cimrilik etmeyin. Eğer böyle yaparsanız Allah Azze ve Celle de katında olan şeylerden sizi mahrum eder. Sizin sahip olduklarınız tükenir fakat Allah'ın katında olanlar bâkî kalır. Onların size yardım etmelerine veya ihtiyaçları doğrultusunda dolaşmalarına da engel olmayın ki Allah dualarınızı perdelemesin. Çünkü yarın Allah katında yakın akrabanın haklarından sorumlu olacaksınız. Allah'a sizi yaklaştıracak amel sizden aç olan*

---

333 Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/219.

334 Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh,* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1422/2002), 3/1213; Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî), *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd,* thk. Şeyh Mustafa el-Adevî, (Dâru Belensiye li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1423/2002), 2/348.

kardeşinizi doyurmanızdır. Yarın sizi Rabbinize ulaştıracak vesilelerden biri de sizden birinin kardeşini giydirmesidir. Böyle yapan kimseye Allah Azze ve Celle yarın cennette atlastan elbise giydirecektir. Sizden birinin Rabbine sunacağı ilk iyiliği kardeşine su ikram etmesi olacaktır. Böyle kimselere de Allah Teâlâ el değmemiş cennet içeceklerinden ikram edecektir" dedi ve (*Eğer imreneceklerse buna imrensinler*) mealindeki Mutaffifîn suresi 26. ayeti okudu.[335]

Hadis bu lafızlarla Ebu'l-Kâsım'ın eseri olan *el-Fevâid'*den başka bir yerde geçmemektedir.

8) Cünüp Olarak Sabahlayanın Orucu

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، قَالَ: بَنَى يَعْلَى بْنُ عُقْبَةَ فِي رَمَضَانَ، فَأَصْبَحَ جُنُبًا، فَسَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ فَقَالَ: أَفْطِرْ، فَقَالَ: أَلَا أَصُومُ هَذَا الْيَوْمَ وَأُجْزِيهِ بِيَوْمٍ مَكَانَهُ؟ قَالَ: لَا، فَأَتَى مَرْوَانَ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَأَرْسَلَ أَبَا بَكْرِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ إِلَى عَائِشَةَ فَسَأَلَهَا عَنْ ذَلِكَ فَقَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصْبِحُ جُنُبًا مِنْ غَيْرِ احْتِلَامٍ، فَيَغْتَسِلُ، ثُمَّ يُصْبِحُ صَائِمًا قَالَ: الْقَ بِهَا أَبَا هُرَيْرَةَ، قَالَ: جَارِي جَارِي قَالَ: عَزَمْتُ عَلَيْكَ إِلَّا لَقِيتَهُ، فَلَقِيتُهُ فَحَدَّثْتُهُ الْحَدِيثَ، قَالَ: أَمَا إِنِّي لَمْ أَسْمَعْهُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِنَّمَا حَدَّثَنِي بِذَلِكَ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ

Ahmed b. Süleymân bize haber verdi dedi ki: Bize Yezîd tahdîs etti ve şöyle dedi: Bize İbn Avn haber verdi ve o Recâ b. Hayve'den nakletti. Recâ dedi ki: Ya'lâ b. Ukbe ramazan ayında bir gün cünüp olarak sabahladı ve ne yapması gerektiğini Ebû Hüreyre'ye sordu. O da iftar et (Oruç değilsin yemeye devam et) dedi. Ya'lâ, "Bugün oruç tutmayıp onun yerine bir gün kaza mı tutayım" diye sordu. Ebû Hüreyre de "Hayır" (Bugün oruç tutma) dedi. Bunun üzerine Ya'lâ, Mervân b. Hakem'in yanına gitti ve bu olayı ona anlattı. Mervân da Ebû Bekir b. Abdirrahman b. Hâris b. Hişâm'ı Hz. Âişe'ye gönderip bu durumu sordu. Hz. Âişe cevaben şöyle dedi: Rasûlullah (sav) ihtilam olmanın dışında cünüp olarak sabahlardı ve gusledip sabah orucuna devam ederdi. Bu cevap üzerine Mervân, bu hadisi Ebû Hüreyre'ye ulaştır dedi ve Ya'lâ, hadisi haber verince Ebû Hüreyre, "Ben Nebî'den (sav) işitmemiştim. Bunu bana Fadl b. Abbâs bildirmişti" dedi.[336]

Nesâî'de (ö. 303/915) Recâ'nın ifadeleriyle nakledilen bu rivâyet sonraki dönem eserlerinden Taberânî'de (ö. 360/971) bizzat olayın şahidi Ya'lâ b. Ukbe'nin dilinden

---

335 Ebu'l-Kâsım Temâm b. Muhammed b. Abdillah er-Râzî, *el-Fevâid*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1412), 2/178.

336 Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmun'im Şelbî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421), "Sıyâm", 125.

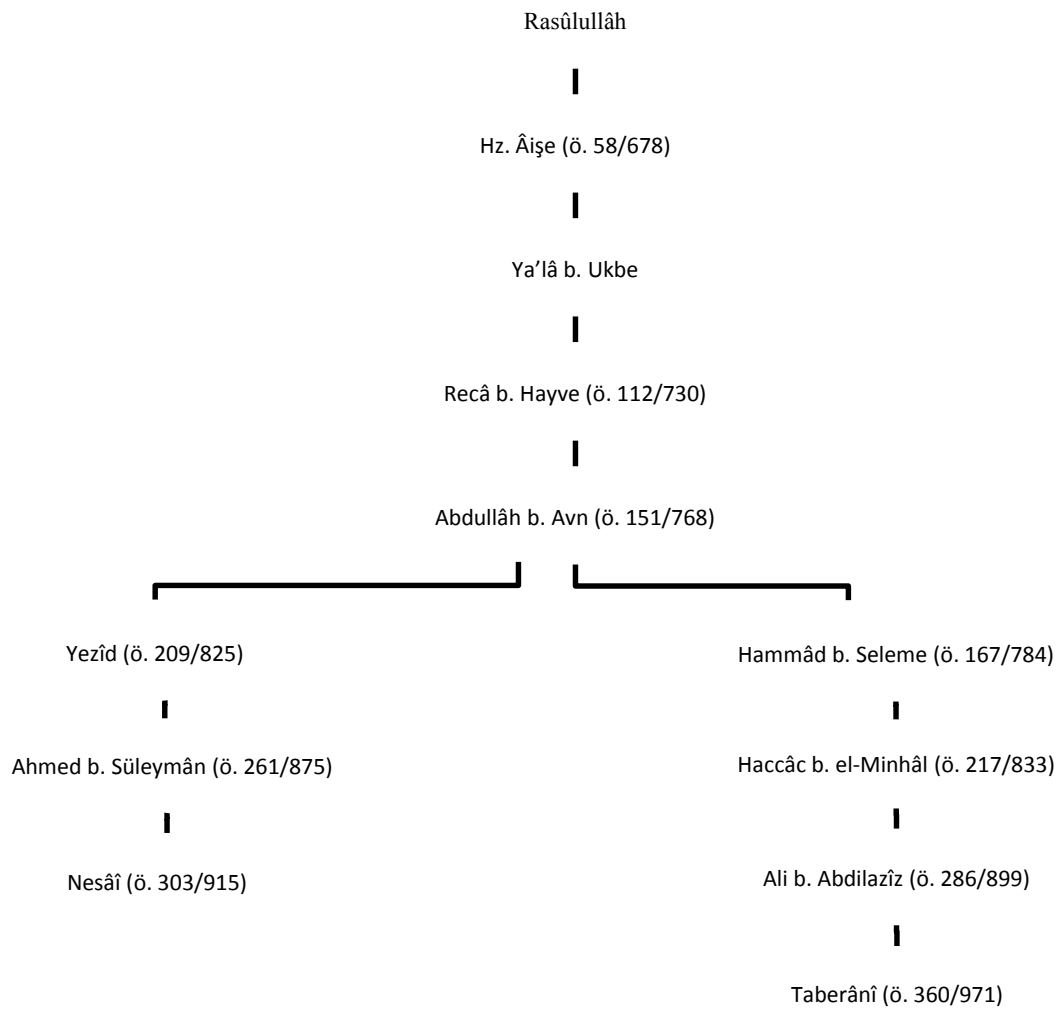
aktarılmakta ve zamanla rivâyetin değişime uğradığı gözlemlenmektedir. Taberânî'nin Mu'cem'inde mezkûr olay şu şekilde anlatılmaktadır:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، ثنا حَجَّاجُ بْنُ الْمِنْهَالِ، ثنا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ يَعْلَى بْنِ عُقْبَةَ، قَالَ: أَصْبَحْتُ جُنُبًا، فَأَتَيْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ لِي: «أَفْطِرْ» ، فَقُلْتُ: أَلَا أَصُومُهُ وَأَقْضِي؟ قَالَ: «لَا، وَلَكِنْ أَفْطِرْ» ، فَأَتَيْتُ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ فَسَأَلْتُهُ، وَأَخْبَرْتُهُ بِقَوْلِ أَبِي هُرَيْرَةَ، فَبَعَثَ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ إِلَى عَائِشَةَ فَسَأَلَهَا، فَقَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ لِصَلَاةِ الْفَجْرِ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ مِنْ جِمَاعٍ، ثُمَّ يَصُومُ ذَلِكَ الْيَوْمَ» فَرَجَعَ إِلَى مَرْوَانَ فَأَخْبَرَهُ بِذَلِكَ، فَقَالَ: ائْتِ أَبَا هُرَيْرَةَ فَأَخْبِرْهُ، فَقَالَ: أَمَا أَنِّي لَمْ أَسْمَعْهُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِنَّمَا حَدَّثَنِيهِ الْفَضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

Ali b. Abdilazîz bize tahdîs etti ve dedi ki Haccâc b. Minhâl bize tahdîs etti. O da dedi ki, Hammâd b. Seleme bize tahdîs etti, o İbn Avn'dan, o Recâ b. Hayve'den, o da Ya'lâ b. Ukbe'den rivâyette bulundu ve Ya'lâ dedi ki: Ben cünüp olarak sabahladım ve Ebû Hüreyre'ye gidip bu konuda ne yapmam gerektiğini sordum. Bana "İftar et" dedi. Ben de "Oruç tutmayıp kazaya mı bırakıyım" dedim. O da "Hayır, tutma, iftar et ve kazaya bırak" dedi. Bunun üzerine ben Mervân b. Hakem'e gittim ve Ebû Hüreyre'nin bu sözünü naklederek ne yapmam gerektiğini sordum. O da Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'ı Hz. Aişe'ye gönderip ona bu durumu sordu. Hz. Aişe dedi ki: "*Rasûlullah (sav) cimadan dolayı (gusül abdesti aldığı için) başından sular damlar vaziyette sabah namazı kılmak için odasından çıkardı. Sonra da o gün orucunu tutardı.* Bu cevap üzerine Abdurrahman b. Hâris Mervânâ dönüp bunu haber verdi. Mervân da Ebû Hüreyre'ye git ve ona da haber ver dedi. Ebû Hüreyre "Ben bunu Rasûlullah'tan (sav) işitmemiştim. Bana Fadl b. Abbâs Rasûlullah'tan nakletmişti" dedi.[337]

Lafızları farklı bu iki rivâyetin isnad zinciri Abdullâh ibn Avn'a kadar ortak bir şekilde gelirken İbn Avn'dan sonrasında iki farklı yolla müelliflere ulaşmaktadır. Ortaya çıkan bu farklılığın kaynağını tespit etme amacıyla isnad zincirini bir şema üzerinde görmek faydalı olacaktır.

[337] Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415), 18/291.

Metindeki bu değişiklik hadisin ya Abdullah b. Avn'dan sonra gelen râvilerde herhangi bir değişikliğe uğradığını ya da hadisin mânâ olarak rivâyet edildiğini göstermektedir. İkinci rivâyet birincisindeki muğlak kısımları izaha kavuşturan bir açıklama mahiyetindedir. Eğer mânen rivâyet söz konusu ise bu tarzda bir rivâyetin ve Hz. Aişe'nin ifadelerinde bu denli değişikliğin Recâ'dan sonraki râvilerde meydana gelmiş olması muhtemeldir. Çünkü daha önce de ifade edildiği üzere Recâ b. Hayve lafzî rivâyet konusunda titiz davranan birisidir.

9) Evladına Kur'ân Öğretenin Mükâfatı

أخبرنا أبو عبد الله محمد بن الفضل الفراوي نا أبو بكر محمد بن عبد الله بن عمر العمري أنا عبد الرحمن بن أحمد بنأبي شريح أنا أبو جعفر محمد بن أحمد بن عبد الجبار الرذاني أنا أبو أحمد حميد بن زنجوية النسوي نا أبو الأسود يعني النضر بن عبد الجبار نا نوح بن عباد القرشي عن أبان بن أبي عياش السني عن رجاء بن حيوية صاحب عمر بن عبد العزيز قال كنا ذات يوم أنا وأبي جميعا

فقال معاذ بن جبل من هذا يا حيوة قال هذا ابني رجاء قال معاذ فهل علمته القرآن قال لا قال فعلمه القرآن فإني سمعت رسول الله (صلى الله عليه وسلم) يقول ما من رجل علم ولده القرآن إلا توج أبواه يوم القيامة بتاج الملك وكسي حلتين لم ير الناس مثلهما ثم ضرب بيده على كتفي وقال يا بني إن استطعت أن تكسي أبويك حلتين يوم القيامة فافعل قال فما حال علي السنة حتى تعلمت القرآن

Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Fadl el-Ferâvî bize haber verdi ve dedi ki, Bize Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh b. Ömer el-Ömerî haber verdi ve dedi ki, bize Abdurrahmân b. Ahmed b. Ebî Şurayh bildirdi. O, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Abdilcebbâr er-Razzânî bildirdi dedi. O, bize Ebû Ahmed Humeyd b. Zencûye en-Nesevî bildirdi dedi. O, Ebu'l-Esved yani en-Nadr b. Abdilcebbâr haber verdi dedi. O, bize Nûh b. Abbâd el-Karaşî haber verdi dedi. O, Ebân b. Ebî Ayyâş es-Seniyy'den, o da Ömer b. Abdülazîz'in ashabından Recâ b. Hayve'den nakletti ve Recâ dedi ki: Bir gün babamla birlikteydik. Muâz b. Cebel babama benim kim olduğumu sordu. O da "Oğlum Recâ" dedi. Muâz: "Ona Kur'ân öğrettin mi" diye sordu. Babam da "Hayır" dedi. Bunun üzerine Muâz: "Ona Kur'ân öğret. Çünkü ben Rasûlullah'ın (sav) şöyle dediğini işittim: "*Evladı Kur'ân öğrenen anne-babalara kıyamet gününde insanların benzerini görmediği bir hulle ve kral tacı giydirilir.* Bunu dedikten sonra Muâz dizlerime eliyle vurarak bana "Evladım eğer anne-babana kıyamet gününde hulle giydirmek istiyorsan bu dediğimi yap" dedi. Bir sene geçmeden de ben Kur'ân'ı öğrendim.[338]

İbn Asâkir (ö. 571/1176) bu hadisin münker olduğunu, çünkü hicri 112 yılında yetmişli yaşlarda vefat ettiği söylenen Recâ'nın yaşının Muâz b. Cebel (ö. 17/638) ile karşılaşmasını mümkün kılmadığını ve isnadda yer alan Ebân b. Ebî Ayyâş'ın zayıf bir râvi olduğunu ifade etmektedir.[339]

10) Dinde Fakîh Olmak

حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي جَرَادٌ، قَالَ: سَمِعْتُ رَجَاءَ بْنَ حَيْوَةَ، يُحَدِّثُ، عَنْ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ

Ebû Dâvûd bize tahdîs etti ve dedi ki: Şu'be bize tahdîs etti. O Cerâd bana haber verdi dedi. O, Recâ b. Hayve'nin Muâviye'den (ö. 60/680) tahdîs ettiğini işittim dedi.

---

338 İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/99.

339 İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/99.

Muâviye şöyle dedi: Rasûlullah (sav) buyurdu ki: "*Allah kimin hakkında hayır murat etmişse onu dinde fakîh kılar.*"[340]

Bu hadis hakkında el-Keşşî sahîh hükmünü vermiştir.[341]

11) Fıkhın Önemi

حَدَّثَنَا رَوْحُ بْنُ الْفَرَجِ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ أُسَيْدٍ، عَنِ ابْنِ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: " قَلِيلُ الْفِقْهِ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرِ الْعِبَادَةِ، وَكَفَى بِالْمَرْءِ فِقْهًا إِذَا عَبَدَ اللَّهَ، وَكَفَى بِالْمَرْءِ جَهْلًا إِذَا أُعْجِبَ بِرَأْيِهِ، إِنَّمَا النَّاسُ رَجُلَانِ: مُؤْمِنٌ وَجَاهِلٌ فَلَا يُؤْذَى الْمُؤْمِنُ وَلَا يُحَاوَرُ الْجَاهِلُ

Ravh b. el-Ferec bize tahdîs etti dedi. O, Yahyâ b. Bükeyr bize tahdîs etti dedi. O, Leys bana tahdîs etti dedi. O İshâk b. Useyd'den, o Recâ b. Hayve'den, o da Abdullah b. Amr b. Âs'tan (ö. 65/684) rivâyet etti ve Abdullah dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "*Az bir fıkıh (bile) çok ibadetten hayırlıdır. Kişiye, Allah'a kulluk yapmak isterse fıkıh (öğrenmesi) yeter. Yine bir kimseye cehalet olarak kendi görüşünü beğenmesi yeter. İnsanlar iki kısımdır: Mü'min ve cahil. Ne mü'mine eziyet et ne de cahille sohbet et.*"[342]

Bu hadis hakkında Taberânî, bu hadiste Leys'in teferrüd ettiğini ve İshâk b. Üseyd'den başka Recâ b. Hayve'den bu rivâyeti nakleden kimsenin olmadığını söylemektedir.[343]

12) Had Cezasından Sonra Affetme Olmaz

حَدَّثَنَا عُبَيْدٌ الْعِجْلُ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعِيدٍ الْجَوْهَرِيُّ، ثنا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَرْوَزِيُّ، ثنا عُبَيْدُ اللهِ بْنُ عَمْرٍو، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ أُمَيَّةَ، أَنَّ لِصًّا أَتَاهُ وَهُوَ نَائِمٌ، فَاسْتَلَّ إِزَارَهُ مِنْ تَحْتِهِ، فَاسْتَيْقَظَ فَأَخَذَهُ، فَأَتَى بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمْ فَأَمَرَ بِهِ فَقُطِعَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، قَدْ أَحْلَلْتُهُ. قَالَ:هَلَّا قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِي بِهِ، إِنَّ الْإِمَامَ إِذَا انْتَهَى إِلَيْهِ حَدٌّ مِنَ الْحُدُودِ أَقَامَهُ

Ubeyd el-İcl bize tahdîs etti ve dedi ki İbrâhim b. Saîd el-Cevherî bize tahdis etti. O, Hüseyin b. Muhammed el-Mervezî bize tahdîs etti dedi, o Ubeydullâh b. Amr bize tahdîs etti dedi. O, Abdülmelik b. Umeyr'den, o Recâ b. Hayve'den, o Safvân b.

---

[340] Ebû Dâvud Süleymân b. Dâvûd b. Cârûd et-Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru'l-Hicr, 1419), 2/314; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 28/91.

[341] el-Keşşî, *el-Müntehab,* 1/344.

[342] Ebû Bişr Muhammed b. Ahmed b. Hammâd b. Saîd b. Müslim el-Ensârî er-Râzî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, thk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Fâriyâbî (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1421), 2/849; Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/207.

[343] Taberânî, *Mu'cemü'l-evsad*, 8/301.

Ümeyye'den (ö. 41/661) rivâyette bulundu ve Safvân dedi ki: Safvân uyurken bir hırsız geldi ve altındaki elbisesini çıkardı. Bunu hisseden Safvân uyandı ve o hırsızı yakalayıp Peygamber'e (sav) götürdü. Hz. Peygamber de elinin kesilmesini emretti ve hırsızın eli kesildi. Sonra Safvân dedi ki: Ya Rasûlullah ben o gömleği ona helal etim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Bunu hırsızı bana getirmeden önce yapman gerekmez miydi? Artık imama düşen had cezası kesinleştikten sonra hükmü uygulamaktır"* dedi.[344]

Hadisin sıhhatiyle alakalı İkrime ve Recâ'nın Safvân'dan bu hadisi işittikleri konusunda herhangi bir bilgi olmadığı belirtilmiştir. Çünkü h. 41 yılında vefat etmiş olan Safvân'dan nakilde bulunmaları mümkün gözükmemektedir.[345] Bu durum müvâcehesinde Recâ b. Hayve'nin tedlîs yaptığını söylemek mümkündür.

13) Hamile Cariye ile İlişki

حَدَّثَنَا مُطَّلِبُ بْنُ شُعَيْبٍ الْأَزْدِيُّ، ثنا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ خَارِجَةَ بْنِ مُصْعَبٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ: أَنَّ جَارِيَةً مِنْ خَيْبَرَ مَرَّتْ عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ مُجِحٌّ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لِمَنْ هَذِهِ؟ ، قَالُوا: لِفُلَانٍ، قَالَ: أَيَطَؤُهَا؟ ، قِيلَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَكَيْفَ يَصْنَعُ بِوَلَدِهَا؟ أَيَدَّعِيهِ وَلَيْسَ لَهُ بِوَلَدٍ أَمْ يَسْتَعْبِدُهُ وَهُوَ يَغْدُو فِي سَمْعِهِ وَبَصَرِهِ؟ لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَلْعَنَهُ لَعْنَةً تَدْخُلُ مَعَهُ فِي قَبْرِهِ

Muttalib b. Şu'be el-Ezdî bize tahdîs etti, o Abdullâh b. Sâlih bize tahdîs etti dedi, o Leys bana tahdîs etti dedi, o Hârice b. Mus'ab'dan, o Recâ b. Hayve'den, o babasından, o da dedesinden rivâyette bulundu ve dedesi Harzel şöyle dedi: Hayber'den hamile bir cariye Allah Rasûlü'nün (sav) yanına uğradı. Nebî (sav): "Bu kadın kime ait ?" diye sordu. Filan kişiye ait dediler. O kişi bu kadınla ilişkiye girdi mi? Diye sordu. Evet, yanıtını verdiler. Bunun üzerine Allah Rasûlü şöyle dedi: "*Kadının çocuğuna bunu nasıl yapar? Kendisine ait olmadığı halde bu çocuğa babalık iddiasında mı bulunuyor? Yoksa gözü kulağı oluştuğunda onu kendisine köle mi edinecek? Kendisiyle birlikte kabre girecek bir lanetle onu lanetlemeyi isterdim."*[346]

---

[344] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 8/49.

[345] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 24/20 Dipnottan Naklen.

[346] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 22/302.

14) Helal-Haram

حَدَّثنا إبراهيم بن عَبد الله، قَال: حَدَّثنا سليمان بن عَبد الرحمن الدمشقي، قَال: حَدَّثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَن أَبِيهِ، عَن أَبِي الدَّرْدَاءِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُول اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيه وَسَلَّم: مَا أَحَلَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ حَلالٌ وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ فَاقْبَلُوا مِنَ اللَّهِ عَافِيَتَهُ فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُنْ لِيَنْسَى شَيْئًا، ثُمَّ تَلا هَذِهِ الآيَةَ: {وَمَا كان ربك نسيا

İbrâhim b. Abdillâh bize tahdîs etti ve Süleymân b. Abdirrahmân ed-Dımeşkî bize tahdîs etti dedi, o İsmâil b. Ayyâş bize tahdîs etti dedi. O âsım b. Recâ'dan, o babası Recâ b. Hayve'den, o da Ebu'd-Derdâ'dan (ö. 32/652) rivâyette bulundu ve Ebu'd-Derdâ dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: "*Allah'ın kitabında helal dedikleri şeyler helal, haram dedikleri de haramdır. Sükût edip hüküm vermedikleri de affolunmuştur. Allah'tan gelen afiyeti geri çevirmeyiniz. Çünkü Allah onlar hakkında hüküm vermeyi unutmuş değildir"* dedi ve (Senin Rabbin asla unutkan değildir) mealindeki Meryem Suresi 19/64. âyeti okudu.[347]

Bezzâr (ö. 292/905) bu hadisin isnâdının salîh olduğunu, fakat bu lafız ve vecihle Rasûlullah'tan Âsım b. Recâ kanalı haricinde nakledilmiş bir rivâyete rastlamadığını söylemektedir.[348] Recâ b. Hayve'nin bu hadisi h. 32 yılında vefat etmiş olan Ebu'd-Derdâ'dan almış olması mümkün değildir. Çünkü Recâ'nın doğumu ile Ebu'd-Derdâ'nın vefatı arasında yaklaşık on sene vardır. Dolayısıyla burada Recâ'nın tedlîs yaptığı veya sika olarak gördüğü hocasını zikretme ihtiyacı hissetmediği gibi bir durum söz konusudur.

15) Hicret

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا عَاصِمٌ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ الرَّسُولِ الَّذِي سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْهِجْرَةِ، فَقَالَ: لَا تَنْقَطِعُ مَا جُوهِدَ الْعَدُوُّ

Vekî' bize tahdîs etti ve dedi ki âsım bize tahdîs etti. O Recâ b. Hayve'den, o babasından o da Allah Rasûlüne (sav) hicret hakkında soru soran Rasül isimli birinden rivâyette bulundu ve Resül dedi ki: Allah Rasûlü (sav) şöyle buyurdu: *"Düşmanla cihat devam ettiği sürece hicret bitmez."*[349]

---

[347] Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâliḳ el-Bezzâr el-Basrî, *Müsnedü'l-Bezzâr* (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009), 10/26; Ebu'l-Hasan Alî b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî ed-Dârakutnî, *Sünen-i Dârakutnî* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1424), 3/59.

[348] Bezzâr, *Müsned*, 1/78; 10/26.

[349] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/173.

Heysemî (ö. 807/1405) bu hadisi aynı senedle nakletmesine rağmen (جُوهِدَ) yerine (قُوتِلَ) lafzı ile nakletmektedir.[350] Rivâyetin sıhhatiyle alakalı da hadisteki râvilerin sika olduğunu, fakat Recâ b. Hayve hakkında bilgisinin olmadığını söylemektedir.[351]

16) Hilm ve İlim

أخبرنا أبو نصر محمد بن سهل السراج، ثنا أبو الطيب سهل بن محمد بن سليمان الصعلوكي، ثنا أبو سهل بشر بن أبي يحيى المهرجاني، ثنا عبد الله بن ناجية، ثنا أحمد بن يحيى الحلال، ثنا محمد بن الحسن عن سفيان عن عبد الملك بن عمير عن رجاء بن حيوة عن أبي الدرداء –رضي الله عنه– قال رسول الله صلى الله عليه وسلم

إنما الحلم بالتحلم وإنما العلم بالتعلم. ومن يتحر الخير يعطه، ومن يتق الشر يوقه

Ebû Nasr Muhammed b. Sehl es-Serrâc bize haber verdi ve dedi ki Ebu't-Tayyib Sehl b. Muhammed b. Süleymân es-Sa'lûkî bize tahdîs etti. O, Ebû Sehl Bişr b. Ebî Yahyâ el-Mihricânî bize tahdîs etti dedi, o Abdullâh b. Nâciye bize tahdîs etti dedi, o Ahmed b. Yahyâ el-Hılâl bize tahdîs etti dedi, o Muhammed b. el-Hasen bize tahdîs etti dedi. O Süfyân b. Abdilmelik b. Umeyr'den, o Recâ b. Hayveden, o Ebu'd-Derdâ'dan (ra) rivâyette bulundu. Ebu'd-Derdâ Rasûlullah'ın (sav) şöyle dediğini haber veriyor: "*İlim, öğrenmekle elde edilir, hilm de yumuşak davranmakla elde edilir. Kim hayrı (iyiliği) isterse o hayır ona verilir. Kim de şerden sakınırsa ona karşı korunmuş olur.*[352]

Bu hadisi nakleden râvilerden biri olan Muhammed b. el-Hasen hakkında kaynaklarda kezzab hükmü verilmiştir.[353]

17) İftitâh Tekbiri

حَدَّثنا إبرهيم، قَال: حَدَّثنا سَعِيد بن سليمان، قَال: حَدَّثنا حَمَّادُ بْنُ أُسَامة عَنْ يَزِيدَ بْنِ سِنَانٍ أبي فروة، قَال: حَدَّثنا أَبُو عُبَيد الله، قَالَ: سَمِعْتُ شَيْخًا فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ يَقُولُ: قَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ قَالَ رَسُول اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيه وَسَلَّم: إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ أَنْفَةً وَإِنَّ أَنْفَةَ الصَّلاةِ التَّكْبِيرَةُ الأُولَى فَحَافِظُوا عَلَيْهَا.

قال أَبُو عُبَيد الله فَحَدَّثْتُ بِهِ رَجَاءَ بْنَ حَيْوَةَ فَحَدَّثَنِي قَالَ: حَدَّثَتْنِي أُمُّ الدَّرْدَاءِ، عَن أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيه وَسَلَّم

---

[350] Ebu'l-Hasen Nurettin Ali b. Ebî Bekir b. Süleymân el-Heysemî, *Gâyetü'l-maksad fî zevâidi'l-Müsned* (Beyrût, 1421), 2/336.

[351] Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 5/251.

[352] Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Muhammed el-İsfehânî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, thk. Eymen b. Sâlih b. Şa'bân (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1414), 2/75.

[353] Ebû Abdillâh Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd, *Tahrîcü ehâdîsi İhyâi Ulûmi'd-Dîn,* (Riyâd: Dâru'l-Âsımeti li'n-Neşr, 1408/1987), 4/1811.

İbrâhim bize tahdîs etti ve dedi ki, bize Saîd b. Süleymân tahdîs etti. O, Hammâd b. Üsâme bize tahdîs etti dedi. O, Yezîd b. Sinân Ebî Ferve'den rivâyet etti ve Ebû Ubeydillâh bize tahdîs etti dedi. O Mescid-i Haram'daki bir şeyhten işittim dedi ve o şeyh Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediğini söyledi: Rasûlullah (sav) dedi ki: "*Her şeyin bir zirvesi vardır. Namazın zirvesi de ilk tekbiridir. O halde bu tekbire devam ediniz.*[354]

Ebû Ubeydillâh dedi ki, bu hadisi Recâ b. Hayve'den tahdîs ettim ve dedi ki Ümmü'd-Derdâ bana tahdîs etti. O Ebü'd-Derdâ'dan, o da Allah Rasûlü'nden nakletti.

Bezzâr söz konusu hadisin bu isnadın haricinde bu lafızla rivâyet edildiğine rastlamadığını, isnadda yer alan Ebû Ubeydullah'ın bilinen bir râvi olmadığını fakat geri kalan râvilere göre isnadın sahih olduğunu belirtmektedir.[355]

18) İlmi Almada Acele Etmek

أخبرنا أبو علي بن أحمد الفقيه السرخسي قال: حدثنا أبو لبيد بن محمد بن إدريس البسطامي حدثنا سعد بن سعيد حدثنا أبي حدثنا أبو حفص عن محمد بن عبد الله عن عبد الملك بن عمير عن رجاء بن حيوة عن أبي الدرداء قال: قال رسول الله صلّى الله عليه وسلّم: خذوا العلم قبل أن يذهب

Recâ b. Hayve Ebu'd-Derdâ'dan o da Rasûlullah'tan (sav) rivâyetle dedi ki: "*İlim yok olup gitmeden önce onu alınız.*[356]

Sa'lebî (ö. 427/1035) bu hadisin Sünen-i Dârimî'de (1/77) geçtiğini söylemekte fakat Dârimî'de bu lafız ile zikredilen hadis Recâ b. Hayve ve Ebu'd-Derdâ kanalıyla değil Ebû Ümâme yoluyla gelmektedir. Rivâyet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ خَالِدٍ، أَنبَأَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنِ الْحَجَّاجِ، عَنِ الْوَلِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، عَنِ الْقَاسِمِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، مَوْلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: خُذُوا الْعِلْمَ قَبْلَ أَنْ يَذْهَبَ. قَالُوا:

[354] Bezzâr, *Müsned*, 10/52.

[355] Bezzâr, *Müsned*, 10/52.

[356] Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî: y.y., 1422), 5/300.

وَكَيْفَ يَذْهَبُ الْعِلْمُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، وَفِينَا كِتَابُ اللَّهِ؟ قَالَ: فَغَضِبَ، ثُمَّ قَالَ: ثَكِلَتْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ أَوَلَمْ تَكُنِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمْ شَيْئًا؟ إِنَّ ذَهَابَ الْعِلْمِ أَنْ يَذْهَبَ حَمَلَتُهُ، إِنَّ ذَهَابَ الْعِلْمِ أَنْ يَذْهَبَ حَمَلَتُه[357]

19) İlmin Yok Olması Âlimin Yok Olmasıyla Olur

حَدَّثَنَا أَبُو عُمَرَ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَسَنِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ بُكَيْرٍ، ثنا أَبُو الأَحْوَصِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي مَالِكٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ذَهَابُ الْعِلْمِ ذَهَابُ حَمَلَتِهِ

Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed b. el-Hasen bize tahdîs etti ve dedi ki: Muhammed b. Abdillâh b. el-Hasen bize tahdîs etti. O, Muhammed b. Bükeyr bize tahdîs etti dedi. O, Ebu'l-Ahves bize tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. Ubeydillâh'tan, o Abdülmelik b. Ebî Mâlik'ten, o Recâ b. Hayve'den, o Ebu'd-Derdâ'dan rivâyette bulundu. Ebu'd-Derdâ Hz. Peygamber'in (sav) şöyle söylediğini haber veriyor: "*İlmin yok olması onu taşıyan âlimlerin yok olmasıyla olur.*[358]

20) İmamla Birlikte Fatihayı Okumak

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ وَاضِحٍ الْعَسَّالُ الْمِصْرِيُّ، وَيَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ صَالِحٍ، قَالَا: ثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، ثَنَا مَسْلَمَةُ بْنُ عُلَيٍّ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: صَلَّيْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ لَنَا: هَلْ تَقْرَؤُونَ الْقُرْآنَ مَعِي إِذَا كُنْتُمْ مَعِي فِي الصَّلَاةِ؟ قُلْنَا: نَعَمْ، قَالَ: فَلَا تَفْعَلُوا إِلَّا بِأُمِّ الْقُرْآنِ

Recâ b. Hayve Abdullah b. Amr b. Âs'tan şöyle nakletti: Rasûlullah (sav) ile beraber namaz kılıyorduk. Namaz bitince bize dedi ki: "*Siz benimle beraber namaz kılarken peşim sıra Kur'ân mı okuyordunuz?* Biz "Evet" cevabını verince: "*Ümmü'l-Kur'ân (Fâtiha) hariç öyle yapmayın (okumayın)* dedi.[359]

Heysemî, hadisin râvilerinden Mesleme b. Ali'nin zayıf bir râvi olduğunu bildirmiştir.[360]

---

[357] Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân et-Temîmî ed-Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî- Müsnedü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Suudî Arabistân: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1412), 1/308.

[358] İsmâîl b. Muhammed b. el-Fadl b. Alî el-İsfehânî, *Târîhu'l-İsfehân*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410), 2/182; Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 5/174.

[359] Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/207; 4/365.

[360] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr li't-Taberânî el-mücelledâni's-sâlise aşera ve'r-râbia aşera,* thk. Sa'd b. Abdillâh el-Humeyd, Hâlid b. Abdirrahmân el-Cüreysî, (y.y., ts.), 13/622 Dipnottan naklen.

21) Âkılenin (Diyet ödemekle sorumlu kimse) Durumu

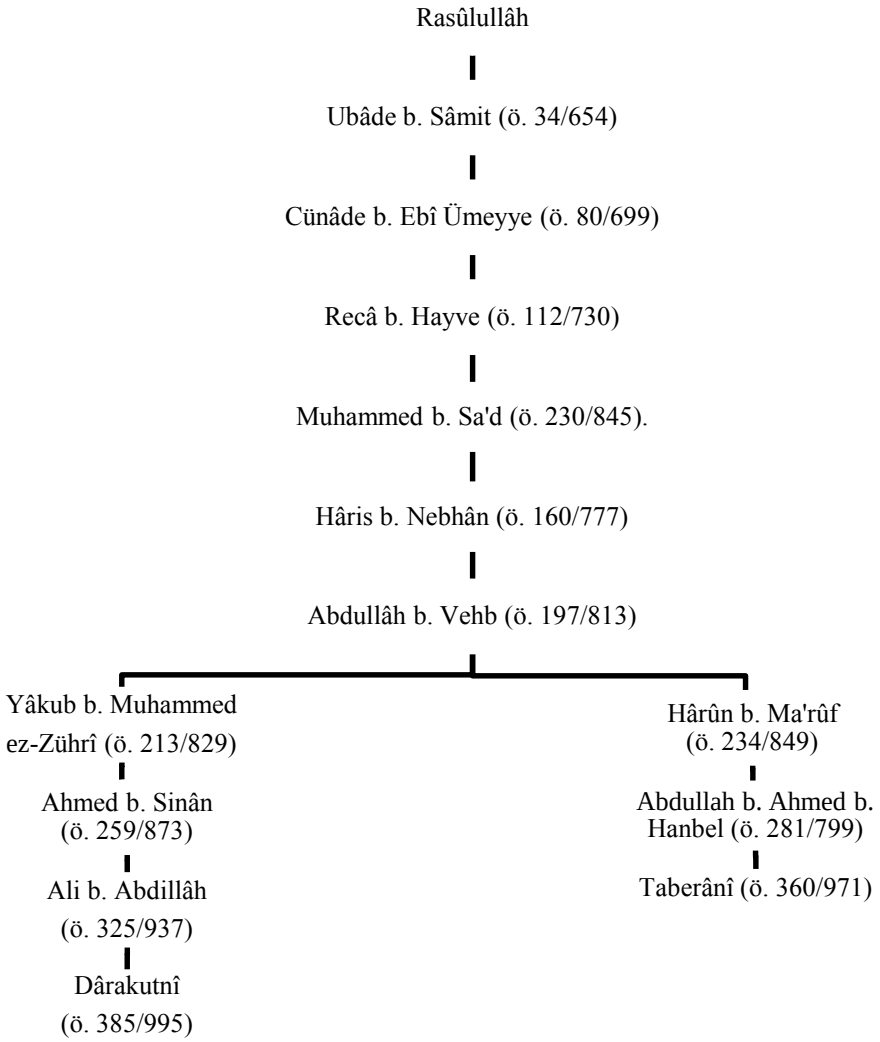
حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، ثَنَا هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ، ثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، عَنِ الْحَارِثِ بْنِ نَبْهَانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ جُنَادَةَ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ، عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَجْعَلُوا عَلَى الْعَاقِلَةَ مِنْ قَوْلِ مُعْتَرِفٍ شَيْئًا

Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel bize tahdîs etti ve dedi ki: Hârûn b. Ma'rûf bize tahdîs etti. O, Abdullâh b. Vehb bize tahdîs etti dedi. O, Hâris b. Nebhân'dan, o Muhammed b. Saîd'den, o Recâ b. Hayve'den, o Cünâde b. Ebî Ümeyye'den (ö. 80/699) o da Ubâde b. Sâmit'ten (ö. 34/654) rivâyette bulundu. Ubâde Rasûlullah'ın (sav) şöyle söylediğini haber verdi: "*İtiraf ile sabit olmuş suçlarda âkıle üzerine bir şey (sorumluluk) yüklemeyin.*[361]

Abdullah b. Vehb'e kadar aynı senedle hadisi nakleden Dârakutnî, âkıle üzerine yüklenmemesi gereken sorumluluğun ne olduğunu açıklamakta ve (قَوْلِ) yerine (دِيَةٍ) lafzıyla nakletmektedir.[362] Bu farklılığın da mana ile rivâyetten veya seneddeki râvilerin farklı ifadesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu da doğal olarak farklılığın ortak râvilerden sonra gelen râvilerde meydana geldiği düşüncesini doğurmaktadır. Bu nedenle metindeki farklılaşmanın izini sürme açısından isnad zincirinin bir şema halinde sunulması faydalı olacaktır.

[361] Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/220.

[362] Ebu'l-Hasan Alî b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî ed-Dârakutnî, *Sünen-i Dârakutnî* (Beyrût: y.y., 1424), 4/254.

Şemada da görüldüğü üzere Abdullâh b. Vehb'e kadar râvîler her iki kaynakta da ortak iken İbn Vehb'den sonra Hârûn b. Ma'rûf ve Ya'kûb b. Muhammed kanalıyla iki ayrı koldan ilerlemektedir. Bu nedenle lafızlardaki farklılığın bu iki râvî veya bunlardan sonraki râvîlerde meydana gelmiş olabileceğini ya da Abdullah b. Vehb'in farklı ortamlarda farklı şekillerde rivâyet etmiş olabileceğini söylemek mümkündür.

22) Kehânete İnanmak

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحُضْرَمِيُّ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ دَاوُدَ الْوَاسِطِيُّ، ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ يَزِيدَ بْنِ مَرْدَانِبَةَ، عَنْ رَقَبَةَ بْنِ مَصْقَلَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَنْ يَلِجَ الدَّرَجَاتِ الْعُلَى مَنْ تَكَهَّنَ أَوْ اسْتَقْسَمَ أَوْ رَدَّهُ مِنْ سَفَرٍ تَطَيُّرٌ

Muhammed b. Abdillâh el-Hadramî bize tahdîs etti ve dedi ki: Yahyâ b. Dâvûd el-Vâsıtî bize tahdîs etti. O, İbrâhim b. Yezîd b. Merdâniye bize tahdîs etti dedi. O, Rakabe b. Meskale'den, o Abdülmelik b. Umeyr'den, o Recâ b. Hayve'den, o

Ümmü'd-Derdâ'dan (ö. 81/701) o da Ebu'd-Derdâ'dan rivâyette bulundu. Ebu'd-Derdâ Allah Rasûlü'nün (sav) şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "*Kehanete inanan, kısmet açmaya inanan, kuş falına bakıp seferinden vaz geçen asla yüksek derecelere ulaşamaz.*[363]

Taberânî bu hadisi iki senedle nakletmiştir ve Heysemî, bu senedlerden birinin râvilerinin sika olduğunu söylemiştir.[364] Nebîl Sadeddîn el-Cerrâr, hadisin bu tarik ile naklinin hasen olduğunu ve Elbânî'nin bu isnat hakkında ceyyid (iyi) dediğini ifade etmiştir.[365]

23) *Kelime-i Tevhîd*

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ قَالَ: نا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ الْمُقَدَّمِيُّ قَالَ: نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَرَادَةَ الشَّيْبَانِيُّ قَالَ: نا مُحَمَّدُ بْنُ الزُّبَيْرِ الْحَنْظَلِيُّ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، دَخَلَ الْجَنَّةَ فَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ: وَإِنْ زَنَا، وَإِنْ سَرَقَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَإِنْ زَنَا وَإِنْ سَرَقَ، عَلَى رَغَمِ أَنْفِ أَبِي الدَّرْدَاءِ

İbrâhim bize tahdîs etti ve dedi ki: Muhammed b. Ebî Bekir el-Mukaddemî bize tahdîs etti. O, Abdullah b. Arâde eş-Şeybânî bize tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. ez-Zübeyr el-Hanzalî bize tahdîs etti dedi. O, Recâ b. Hayve'den, o, Ümmü'd-Derdâ'dan o da Ebu'd-Derdâ'dan rivâyette bulundu. Ebu'd-Derdâ Rasûlullah'ın (sav) şöyle dediğini nakletmiştir: "*Lâ ilâhe illallah sözünü (Kelime-i tevhîdi) söyleyen kimse cennete girer."* Ebu'd-Derdâ: Şayet zina etmiş olsa veya hırsızlık yapsa da mı? Diye sordu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (sav): "*Ebu'd-Derdâ'nın burnu yerde sürtülse bile, zina da yapsa, hırsızlık da yapsa (girecektir)" dedi.*[366]

Taberânî (ö. 360/971) bu hadiste Muhammed b. Zübeyr'in ve Abdullâh b. Arâde'nin teferrüd ettiklerini belirtmektedir.[367] Taberânî'de ikinci bir kişinin ifadeleriyle anlatılan bu hadis daha erken dönem eserlerinden es-Sülemî'nin (ö. 311/923) *Kitâbü't-tevhîd*'inde Muhammed b. Zübeyr'e kadar ortak senedle rivâyet edilerek

---

[363] Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/210.

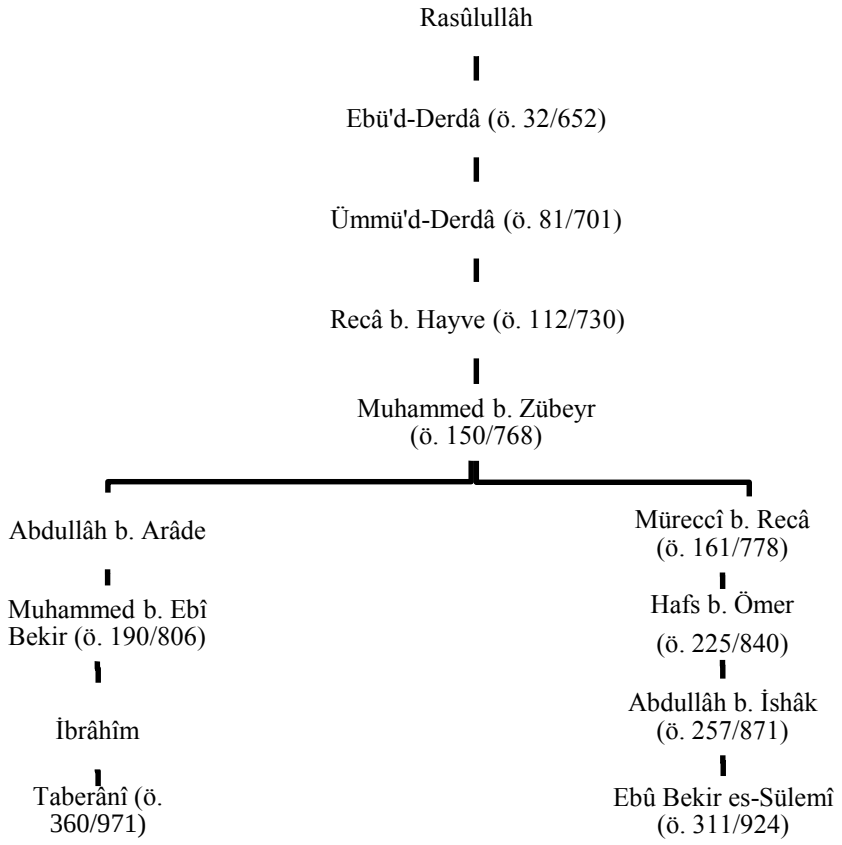
[364] Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Ebî Bekir b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid,* thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî, (Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994), 5/118.

[365] Nebîl Sa'düddîn Selîm Cerrâr, *el-Îmâ' ilâ zevâidi'l-emâlî ve'l-fevâidi ve'l-meâcimi ve'l-meşîhâti ale'l-kütübi's-sitteti ve'l-Muvatta' ve Müsnedü'l-İmâm Ahmed,* (Evdâü's-Selef, 1428/2007), 5/380 Dipnottan naklen.

[366] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsad*, 3/205; Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/214.

[367] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsad*, 3/205.

doğrudan Ebü'd-Derdâ'nın dilinden aktarılmaktadır.[368] Metnin değiştiği muhtemel râvîyi tespit etme gayesiyle her iki kaynakta zikredilen isnad zinciri bir şema ile gösterilecektir.

Hadisteki ifade değişikliğinin Abdullâh b. Arâde veya sonraki râvîlerde olma ihtimali yüksek görülmektedir. Ayrıca Taberânî'de zikredilen râvîlerden İbrâhîm meçhul bir râvîdir. Bu nedenle Ebû Bekir es-Sülemî'nin eserinde aktarılan ifadenin daha isabetli olduğu söylenebilir.

24) Lüzumsuz Konuşmamak

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَائِلَةَ الْأَصْبَهَانِيُّ، ثنا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الشَّاذَكُونِيُّ، ثنا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْكَفَانِيُّ، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي عَبْلَةَ، عَنْ رَجَاءَ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْأُغْلُوطَاتِ

İbrâhim b. Nâile el-İsfehânî bize tahdîs etti ve dedi ki: Süleymân b. Dâvud eş-Şâzekûnî bize tahdîs etti. O, Abdülmelik b. Abdillâh el-Kefânî bize tahdîs etti dedi. O, İbrâhim b. Ebî Abele bize tahdîs etti dedi. O, Recâ b. Hayve'den, o Muâviye b.

[368] Ebû Bekir b. Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî, *Kitâbü't-tevhîd ve isbâtü sıfâti'r-Rabbi azze ve celle* (Riyâd: y.y., 1414), 2/814.

Ebî Süfyân'dan rivâyet etti ve Muâviye şöyle dedi: "Allah Rasûlü (sav) bizi faydasız konuşma ve soru sormaktan men etti."[369]

Bu hadis hakkında Şevkânî Metrûkü'l-hadîs demiştir.[370]

25) Sarık Üzerine Mesh

رَوَاهُ الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ ثَوْرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ وَرَّادٍ عَنِ الْمُغِيرَةِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ بِنَاصِيَتِهِ وَعِمَامَتِهِ

Velîd b. Müslim Sevr'den rivâyet etti, o Recâ b. Hayve'den, o Verrâd'dan, Muğîre'den naklederek Muğîre'nin şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Peygamber (sav) sarığına ve perçemine mesh etti."[371]

26) Mestlerin Üstüne ve Altına Mesh

حَدَّثَنَا أَبُو الوَلِيدِ الدِّمَشْقِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا الوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ كَاتِبِ الْمُغِيرَةِ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَسَحَ أَعْلَى الخُفِّ وَأَسْفَلَهُ.

Ebu'l-Velîd ed-Dimeşkî bize tahdîs etti ve dedi ki: Bize Velîd b. Müslim bize tahdîs etti. O, Sevr b. Yezîd bana haber verdi dedi. O, Recâ b. Hayve'den, o Muğîre'nin kâtibinden o da Muğîre b. Şu'be'den (ö. 50/670) rivâyette bulundu ve Muğîre şöyle dedi: "Peygamber (sav) abdest alırken mestlerin üstünü ve altını mesh etti."[372]

Bu hadisle alakalı Tirmizî (ö. 279/892) bu sözün sahabeden birine ait olmadığını, İmam Mâlik (ö. 179/795), Şâfiî (ö. 204/820) ve İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238/853) de aynı fikirde olduklarını, Ebû Zür'â'ya (ö. 264/878) ve Buhârî'ye bu hadisin hükmünü sorduğunu ve sahîh değildir dediklerini söylemektedir.[373] Fuâd Abdülbâkî bu hadisin senedindeki Velîd'in müdellis olduğunu, Sevr b. Yezîd'in bu hadisi Recâ'dan işitmediğini, Muğîre'nin kâtibinin meçhul bir râvî olduğunu söylemiştir. Bu hadis hakkında Elbânî'nin de zayıf hükmünü verdiğini belirtmiştir.[374]

---

369 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 19/389.

370 Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî, *Câmiu'l-mesânîd ve's-sünenü'l-hâdî li akvemi sünen,* thk. Abdülmelik b. Abdillâh ed-Düheyş, (Lübnân: Dâru Hadar li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1419/1998), 8/43 Dipnottan naklen.

371Ebû Muhammed Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*, 1419, 1/382.

372 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 30/134; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî, *Süneni İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiye, ts.), "Tahâret", 85; Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebîr- Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşâr Avâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Tahâret", 72.

373 Tirmizî, "Tahâret", 72.

374 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Süneni İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiye, t.s.), "Tahâret", 85 Dipnottan naklen.

İbn Mülakkın (ö. 804/1401) bu hadiste dört tane illet olduğunu belirtmiş ve o illetleri şöyle açıklamıştır: 1- Sevr b. Yezîd bu rivâyeti Recâ b. Hayve'den işitmemiştir. Bu nedenle Ahmed b. Hanbel bu hadise zayıf demiştir. Yine kadîm metinlerde Muğîre b. Şu'be zikredilmezken daha sonraki metinlerde satır arasına ilave edilmiştir. İmam Şâfiî'nin de belirttiği gibi eski metinlerde mestlerin altı zikredilmezken daha sonraki metinlerde mestlerin altı da ilave edilmiştir. 2- Bu rivâyeti Recâ b. Hayve, Muğîre'nin kâtibinden işitmemiştir. 3- Kâtibü'l-Muğîre'nin gerçek ismi belirsiz olduğu için râvi meçhul olmaktadır. 4- Velîd b. Müslim tedlîs ile meşhur birisidir. Evzaî ile arasında zayıf râviler olduğu için tesviye yapmak suretiyle zayıf râvileri gizlemektedir. Bu da senette inkıta'a yol açmaktadır.[375]

27) Namazdan Sonraki Tesbihâtın Önemi

حَدَّثَنَا عَاصِمُ بْنُ النَّضْرِ التَّيْمِيُّ، حَدَّثَنَا الْمُعْتَمِرُ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللهِ، ح قَالَ: وَحَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، كِلَاهُمَا عَنْ سُمَيٍّ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - وَهَذَا حَدِيثُ قُتَيْبَةَ - أَنَّ فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ أَتَوْا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالدَّرَجَاتِ الْعُلَى، وَالنَّعِيمِ الْمُقِيمِ، فَقَالَ: وَمَا ذَاكَ قَالُوا: يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَيَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ، وَيُعْتِقُونَ وَلَا نُعْتِقُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَفَلَا أُعَلِّمُكُمْ شَيْئًا تُدْرِكُونَ بِهِ مَنْ سَبَقَكُمْ وَتَسْبِقُونَ بِهِ مَنْ بَعْدَكُمْ؟ وَلَا يَكُونُ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْكُمْ إِلَّا مَنْ صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُمْ قَالُوا: بَلَى، يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: تُسَبِّحُونَ، وَتُكَبِّرُونَ، وَتَحْمَدُونَ، دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ مَرَّةً قَالَ أَبُو صَالِحٍ: فَرَجَعَ فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: سَمِعَ إِخْوَانُنَا أَهْلُ الْأَمْوَالِ بِمَا فَعَلْنَا، فَفَعَلُوا مِثْلَهُ، فَقَالَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ذَلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَزَادَ غَيْرُ قُتَيْبَةَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ عَنِ اللَّيْثِ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، قَالَ سُمَيٌّ: فَحَدَّثْتُ بَعْضَ أَهْلِي هَذَا الْحَدِيثَ، فَقَالَ: وَهِمْتَ، إِنَّمَا قَالَ تُسَبِّحُ اللهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَتَحْمَدُ اللهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَتُكَبِّرُ اللهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ فَرَجَعْتُ إِلَى أَبِي صَالِحٍ فَقُلْتُ لَهُ ذَلِكَ، فَأَخَذَ بِيَدِي فَقَالَ: اللهُ أَكْبَرُ، وَسُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، اللهُ أَكْبَرُ، وَسُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، حَتَّى تَبْلُغَ مِنْ جَمِيعِهِنَّ ثَلَاثَةً وَثَلَاثِينَ. قَالَ ابْنُ عَجْلَانَ: فَحَدَّثْتُ بِهَذَا الْحَدِيثِ رَجَاءَ بْنَ حَيْوَةَ، فَحَدَّثَنِي بِمِثْلِهِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

Âsım b. Nasr et-Teymî bize tahdîs etti ve dedi ki: Bize Mu'temir tahdîs etti. O, Ubeydullâh bize tahdîs etti dedi. O, Kuteybe b. Saîd bize tahdîs etti dedi. O, Leys bize tahdîs etti dedi. O, İbn Aclân'dan, ikisi Sümeyy'den, o Ebû Sâlih'ten o da Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiler. –Bu Kuteybe hadisidir- Muhacirlerin fakirleri Allah Rasûlü'nün (sav) yanına gelerek dediler ki: "Servet sahipleri yüksek dereceleri ve ebedi Naîm cennetlerini alıp götürdüler." Allah Rasûlü (sav): "Neden?" Diye

[375] Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî, *el-Bedru'l-münîr fî tahrîci'l-ehâdîsi ve'l-âsâri'l-vâkıati fî Şerhi'l-Kebîr* (Riyâd: Dâru'l-Hicret li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1425), 3/20-27.

sorduğunda dediler ki: "Bizim namaz kıldığımız gibi onlar da namaz kılıyorlar, bizim oruç tuttuğumuz gibi onlar da oruç tutuyorlar. Onlar tasadduk ediyorlar ama biz tasaddukta bulunamıyoruz. Onlar köle azat ediyorlar biz edemiyoruz." Allah Rasûlü (sav): "Sizi geçen o zenginleri yakalayacağınız ve sizden sonra gelenleri geçeceğiniz sizin yaptığınızı yapanların haricinde hiç kimsenin sizden daha fazîletli olamayacağı bir şey öğretiyim mi?" diye sordu. "Evet, Ya Rasûlallah" dediler. Bunun üzerine Allah Rasûlü: "Her namazın ardından otuz üç defa Subhânallâh, Elhamdülillâh, Allâhü Ekber demenizdir" buyurdu. Ebû Sâlih şöyle devam etti: Fakir muhacirler Allah Rasûlü'nün (sav) yanına döndüler ve dediler ki: "Zengin kardeşlerimiz bizim yaptığımız tesbihatları işittiler ve aynısını onlar da yaptılar." Allah Rasûlü de şöyle buyurdu: "Bu Allah'ın bir lütfudur ve onu dilediğine verir."
İbn Aclân bu hadisi Recâ b. Hayve'den tahdîs ettim ve aynısını bana nakletti dedi, o Ebî Sâlih'ten o Ebû Hüreyre'den o da Allah Rasûlü'nden bu şekilde nakletti dedi.[376]
Müslim'in (ö. 261/857) Sahîh'inde bu lafızlarla nakledilen hadis Serrâc'ın (ö. 313/925) Müsned'inde takti'ye uğrayarak nakledilmektedir. Serrâc'ın rivâyeti şu şekildedir:

حَدَّثَنَا الْحسن بن داؤد ثَنَا بَكْرُ بْنُ صَدَقَةَ عَنِ ابْنِ عَجْلانَ عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ وَسُمَيٍّ مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ فُقَرَاءَ الْمُسْلِمِينَ جَاءُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ وَالْأَمْوَال بالدرجات العلى وَالنَّعِيمِ الْمُقِيمِ، قَالَ: كَيْفَ؟ فَقَالُوا: يَعْتِقُونَ وَلا نَجِدُ مَا نَعْتِقُ، وَيُنْفِقُونَ وَلا نَجِدُ مَا نُنْفِقُ، وَيَتَصَدَّقُونَ وَلا نَجِدُ مَا نَتَصَدَّقُ، قَالَ: أَفَلا أَدُلُّكُمْ عَلَى أَمْرٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ أَدْرَكْتُمْ مَنْ سَبَقَكُمْ وَفُزْتُمْ مَنْ بَعْدَكُمْ، قَالُوا: بَلَى، قَالَ: تُسَبِّحُونَ وَتَحْمَدُونَ وَتُكَبِّرُونَ عَلَى إِثْرِ كُلِّ صَلاةٍ مَكْتُوبَةٍ ثَلاثًا وَثَلاثِينَ، فَلَمَّا فَعَلُوا ذَلِكَ سَمِعَ الأَغْنِيَاءُ بِذَلِكَ فَقَالُوا مِثْلَ مَا قَالُوا، فَجَاءَ الْفُقَرَاءُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَدْ قَالُوا مِثْلَ ذَلِكَ، فَقَالَ: ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ

el-Hasen b. Dâvud bize tahdîs etti ve dedi ki: Bekr b. Sadaka bize tahdîs etti, o İbn Aclân'dan, o Recâ b. Hayve ve Sümey Mevlâ Ebî Bekir Ebî Sâlih'ten onlar da Ebû Hüreyre'den rivâyette bulundular. Ebû Hüreyre şöyle dedi: Fakir Müslümanlar Rasûlullah'ın (sav) yanına gelerek dediler ki: "Zenginlik ve servet sahipleri yüksek dereceleri ve sonsuz Naîm cennetlerini alıp götürdüler." Rasûlullah (sav): "Nasıl?" Diye sorduğunda; "Biz azat edecek köle bulamazken onlar köle azat ediyorlar, biz

[376] Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim, el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adli ani'l-adli ilâ Rasûlillâh (sav)*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), "Mesâcid", 26 (No. 595).

infak edecek bir şey bulamazken onlar infak ediyorlar, biz tasadduk edecek bir şey bulamazken onlar tasadduk ediyorlar" dediler. Allah Rasûlü şöyle dedi: "Size işlediğiniz takdirde sizi geçenleri yakalamanızı ve sizden sonra gelenleri geçmenizi sağlayacak bir şeyi haber veriyim mi? Onlar: Evet Ya Rasûlallah dediler. Buyurdu ki: "Her farz namazın ardından otuz üçer defa subhânallâh, elhamdülillâh, Allâhü ekber demenizdir." Onlar bunu yapmaya başlayınca zengin Müslümanlar bunu işitip onların yaptıkları tesbihatı yapmaya başladılar. Fakir Müslümanlar tekrar Allah Rasûlü'nün yanına giderek dediler ki: "Ya Rasûlullah bizim tesbihatımızın aynısını onlar da yaptılar." Bunun üzerine Allah Rasûlü dedi ki: "Bu (zenginlik) Allah'ın bir lütfudur ve dilediğine verir."[377]

Taberânî'nin Mu'ceminde aynı isnad zinciriyle nakledilmiş olmasına rağmen hadisin bazı ilave ve çıkarmalara maruz kaldığı göze çarpmaktadır. Taberânî'de hadis şu şekilde nakledilmektedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ الصَّبَّاحِ الْبَغْدَادِيُّ قَالَ: نَا هَانِئُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ الْإِسْكَنْدَرَانِيُّ،: نَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، وَسُمَيٍّ، مَوْلَى أَبِي بَكْرٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ أَتَى فُقَرَاءُ الْمُسْلِمِينَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَهَبَ ذَوُو الْأَمْوَالِ بِالدَّرَجَاتِ يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَيَحُجُّونَ كَمَا نَحُجُّ، وَلَهُمْ فُضُولُ أَمْوَالٍ يَتَصَدَّقُونَ مِنْهَا، وَلَيْسَ لَنَا مَا نَتَصَدَّقُ، فَقَالَ: أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى أَمْرٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ أَدْرَكْتُمْ مَنْ سَبَقَكُمْ، وَلَمْ يَلْحَقْكُمْ مَنْ خَلْفَكُمْ، إِلَّا مَنْ عَمِلَ بِمِثْلِ مَا عَمِلْتُمْ؟ تُسَبِّحُونَ اللَّهَ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَتَحْمَدُوهُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَتُكَبِّرُوهُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ . فَبَلَغَ ذَلِكَ الْأَغْنِيَاءَ، فَقَالُوا مِثْلَ مَا قَالُوا، فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخْبَرُوهُ، فَقَالَ: ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ

Muhammed b. Ali b. es-Sabbâh el-Bağdâdî bize tahdîs etti ve dedi ki: Hânî' b. el-Mütevekkil el-İskenderânî bize tahdîs etti. O, Hayve b. Şureyh bize tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. Aclân'dan, o, Recâ b. Hayve ve Ebû Bekir'in mevlâsı Sümeyy'den onlar Ebû Sâlih'ten, o da Ebû Hüreyre'den rivâyette bulundu. Ebû Hüreyre dedi ki: Fakir Müslümanlar Rasûlullah'tan (sav) gelerek "Ya Rasûlallah, mal mülk sahipleri yüksek dereceleri silip-süpürdüler. Bizim namaz kıldığımız gibi onlar da namaz kılıyorlar. Bizim oruç tuttuğumuz gibi onlar da oruç tutuyorlar. Bizim haccettiğimiz gibi onlar da haccediyorlar. Onların çok malları var ve o mallardan tasadduk ediyorlar, bizim malımız olmadığı için tasadduk edemiyoruz." Allah Rasûlü şöyle

[377] Ebu'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhim es-Serrâc en-Neysâbûrî, *Müsnedü's-Serrâc* (Pâkistân: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eserî, 1423), 1/285-286.

buyurdu: “Yaptığınızda sizi geçenleri yakalayacağınız ve sizin yaptığınızı yapanların haricinde sizden sonrakilerin de size yetişemeyeceği bir ameli haber veriyim mi? Her namazın arkasından otuz üç defa Subhânallah, otuz üç defa Elhamdülillâh, otuz üç defa Allâhu ekber demenizdir.” Bu müjde zenginlere ulaşınca onlar da aynısını yaptılar. Bu sefer fakirler tekrar Allah Rasûlü’nün yanına gelerek durumu haber verdiler. Allah Rasûlü de buyurdu ki “Bu Allah’ın bir lütfudur ve dilediğine verir.”[378] Bu üç rivâyet karşılaştırıldığı zaman şu farklılıklar dikkat çekmektedir:

Hadislerdeki itiraz edenler anlatılırken Müslim’de (فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ) lafzı tercih edilmesine karşın Serrâc ve Taberânî’de (فُقَرَاءَ الْمُسْلِمِينَ) şeklinde ifade edilmiştir. Yine “zengin Müslümanlar” lafzı Müslim’de (أَهْلُ الدُّثُورِ) şeklinde zikredilmesine karşın Serrâc’ta (وَالْأَمْوَال) ilavesiyle (أَهْلُ الدُّثُورِ وَالْأَمْوَال) şeklinde, Taberânî’de (ذَوُو الْأَمْوَالِ) lafızlarıyla nakledilmektedir.

Hz. Peygamber’in sorusu Müslim’de (وَمَا ذَاكَ؟) lafzıyla nakledilirken Serrâc’ın Müsned’inde (كَيْفَ؟) edatı kullanılmakta Taberânî’de ise Hz. Peygamber’in bu sorusuna yer verilmemektedir.

Müslim’in rivâyetinde zengin Müslümanlar tanımlanırken (يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ) ifadelerine yer verilmekte fakat Serrâc bu ifadeleri rivâyetinde zikretmemektedir. Taberânî’de ise Müslim’de geçen bu cümlelere (وَيَحُجُّونَ كَمَا نَحُجُّ) cümlesi ilave edilmekte ve (يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ وَيَحُجُّونَ كَمَا نَحُجُّ) şeklinde ifade edilmektedir.

Zenginlerin tasaddukta bulunmaları anlatılırken Müslim’de (وَيَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ) lafzı tercih edilirken Serrâc (وَيُنْفِقُونَ وَلا نَجِدُ مَا نُنْفِقُ) ilavesiyle (وَيُنْفِقُونَ وَلا نَجِدُ مَا نُنْفِقُ، وَيَتَصَدَّقُونَ وَلا نَجِدُ مَا نَتَصَدَّقُ)lafzını tercih etmekte, Taberânî ise daha geniş bir ifadeyle ele alarak (وَلَهُمْ فُضُولُ أَمْوَالٍ يَتَصَدَّقُونَ مِنْهَا، وَلَيْسَ لَنَا مَا نَتَصَدَّقُ) şeklinde ifade etmektedir.

Tesbihâtı söyleyenlerin diğerlerine karşı üstünlüğü anlatılırken Müslim’de geçen (وَلَا يَكُونُ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْكُمْ إِلَّا مَنْ صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُمْ) ifadesine Serrâc’ta rastlanmamakta Taberânî’de ise (وَلَمْ يَلْحَقْكُمْ مَنْ خَلْفَكُمْ، إِلَّا مَنْ عَمِلَ بِمِثْلِ مَا عَمِلْتُمْ) şeklinde ifade edilmektedir.

[378] Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsad*, 5/278.

Tesbihatın ne zaman söylenmesi gerektiği belirtilirken Müslim ve Taberânî'de (دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ) şeklinde mutlak bir ifade kullanılırken Serrâc'ın Müsned'inde bu namaz farz namazla takyîd edilerek (عَلَى إِثْرِ كُلِّ صَلاةٍ مَكْتُوبَةٍ) şeklinde aktarılmaktadır.

Aynı tarikten gelmiş olmasına rağmen bu üç rivâyetteki farklılıklar göz önüne alındığında hadisin mana olarak aktarıldığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Recâ b. Hayve'nin lafzî rivâyet konusundaki titizliğinden hareketle bu tarz bir rivâyetin Recâ'dan sonra yapılmış olabileceğini söylememiz mümkündür.

28) Namaz ve Sadakanın Makbulü

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْفَرْعَانِيُّ، طَغْكٌ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ الْحَرَّانِيُّ، ثَنَا أَبِي، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي دَاوُدَ، عَنْ مَكْحُولٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا يَقْبَلُ اللَّهُ صَلَاةً بِغَيْرِ طَهُورٍ، وَلَا صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ

Ali b. Abdillâh el-Fer'ânî bize tahdîs etti ve dedi ki: Muhammed b. Ubeydillâh b. Yezîd el-Harrânî bize tahdîs etti. O, babam bana tahdîs etti dedi. O, Süleymân b. Ebî Dâvud'dan, o Mekhûl'den, o Recâ b. Hayve'den, o Ebû Saîd el-Hudrî'den (ö.74/693) rivâyette bulundu. Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in (sav) şöyle buyurduğunu bildirdi: "Haksız kazançla (zimmete geçirilen malla) verilen hiçbir sadakayı ve taharetsiz namazı Allah kabul etmez."[379]

Bu hadisi Süleyman b. Ebî Dâvud'dan başkası Mekhûl'den rivâyet etmemiştir. Muhammed b. Ubeydullah b. Yezîd de babasından rivâyette teferrüd etmiştir.[380]

29) Namazın Peşinden Peygamberimizin Okuduğu Dua

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُبَارَكِ الصَّنْعَانِيُّ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ، حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ كَاتِبِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، أَنَّ مُعَاوِيَةَ بْنَ أَبِي سُفْيَانَ كَتَبَ إِلَى الْمُغِيرَةِ يَسْأَلُهُ: هَلْ سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا يَقُولُ: دُبُرَ الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: دُبُرَ الصَّلَاةِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَد

Ali b. el-Mübârek es-San'ânî bize tahdîs etti ve dedi ki: İsmâil b. Ebî Evs bize tahdîs etti. O, Süleymân b. Bilâl bana tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. Aclân'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Muğîre'nin kâtibinden rivâyette bulundu. Muğîre'nin kâtibi dedi ki: Muâviye b. Ebî Süfyân Muğîre b. Şu'be'ye bir mektup yazarak, "Rasûlullah'tan

[379] Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 4/365.

[380] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsad*, 7/75.

(sav) namazın peşinden okuduğu bir dua işittin mi?" diye sordu. Muğîre de cevaben dedi ki: Rasûlullah'tan (sav) namazın peşinden şöyle söylediğini işittim: "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur, o tektir ve hiçbir ortağı yoktur. Mülk onundur, hamd onadır ve onun her şeye gücü yeter. Allah'ım senin verdiğini engelleyecek hiçbir kimse yoktur, senin engellediğini de verecek hiç kimse yoktur. Hiçbir varlık, sahibine fayda vermez, varlık ve fayda ancak sendendir."[381]

30) Oruç

أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَهْدِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونَ، قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ، قَالَ: حَدَّثَنِي رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ مُرْنِي بِأَمْرٍ آخُذُهُ عَنْكَ، قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَا مِثْلَ لَه

Amr b. Ali bize haber verdi ve Abdurrahmân b. Mehdî'den nakletti. O, Mehdî b. Meymûn bize tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Ya'kûb bize tahdîs etti dedi. O, Recâ b. Hayve bize tahdîs etti dedi. O, Ebû Ümâme'den rivâyet etti. Ebû Ümâme dedi ki: Rasûlullah'a (sav) gittim ve bana sımsıkı sarılacağım bir ibadet emret dedim. Allah Rasûlü: "Oruca devam et. Çünkü onun hiçbir dengi yoktur" buyurdu.[382]

Nesâî'nin aynı bab altında yer verdiği başka bir rivâyet ise şöyledir:

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ مُحَمَّدٍ الضَّعِيفُ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ، عَنْ أَبِي نَصْرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ، أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّهُ لَا عِدْلَ لَه

Abdullâh b. Muhammed ed-Daîf bize haber verdi ve dedi ki: bize Ya'kûb tahdîs etti. O, bize Şu'be tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Ya'kûb'dan, o Ebû Nasr'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Ebû Ümâme el-Bâhilî'den rivâyet etti. Ebû Ümâme el-Bâhilî dedi ki: Ebû Ümâme Peygamber'e (sav) hangi amel daha hayırlıdır? Diye sordu. Hz. Peygamber de: "Oruca devam et. Çünkü onun dengi hiçbir şey yoktur" buyurdu.[383]

---

[381] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 20/395.

[382] Nesâî, "Sıyâm", 44.

[383] Nesâî, "Sıyâm", 44.

İbn Huzeyme A'zamî'den bu rivâyetin isnadının zayıf olduğunu, çünkü Ebû Nasr el-Hilâlî'nin meçhul olduğunu nakletmektedir.[384]

31) Sabah Namazının Sünneti

حَدَّثَنَا مَحْمُودُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْوَاسِطِيُّ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ هُوَدٍ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ عَاصِمٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ رُوَيْمٍ عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ ثُمَّ أَتَى الْمَسْجِدَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ ثُمَّ جَلَسَ حَتَّى يُصَلِّي الْفَجْرَ كُتِبَتْ صَلَاتُهُ يَوْمَئِذٍ فِي صَلَاةِ الْأَبْرَارِ , وَكُتِبَ فِي وَفْدِ الرَّحْمَنِ عَزَّ وَجَل

Mahmûd b. Muhammed el-Vâsıtî bize tahdîs etti ve dedi ki: İsmâil b. Hûd bize tahdîs etti. O, Muhammed b. Yezîd bize tahdîs etti dedi. O, Âsım b. Recâ'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Urve b. Ruveym'den, o Kâsım'dan o da Ebû Ümâme'den rivayet etti. Ebû Ümâme şöyle söyledi: Peygamber (sav) buyurdu ki: "Kim abdest alır sonra mescide gelir ve sabah namazının farzından önce iki rekât namaz kılar, sonra da sabah namazını kılıncaya kadar mescitte otururwhile o günkü namazı ebrârın (sadıkların) namazından yazılır. O kimse de Rahmân'ın temsilcileri arasına yazılır.[385] Nebîl Sa'düddîn bu hadisin senedindeki Kâsım Ebû Abdirrahmân'ın hüccet kabul edilmesi konusunda ihtilaflı olduğunu, Elbânî'nin de bu hadis için münker dediğini söylemektedir.[386]

32) Secdenin Önemi

حَدَّثَنَا رَوْحٌ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ وَاصِلٍ، مَوْلَى أَبِي عُيَيْنَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: أَنْشَأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوَةً فَأَتَيْتُه فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، ادْعُ اللهَ لِي بِالشَّهَادَةِ. فَقَالَ: اللهُمَّ سَلِّمْهُمْ وَغَنِّمْهُمْ. قَالَ: فَسَلِمْنَا وَغَنِمْنَا. قَالَ: ثُمَّ أَنْشَأَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَزْوًا ثَانِيًا، فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، ادْعُ اللهَ لِي بِالشَّهَادَةِ. فَقَالَ: اللهُمَّ سَلِّمْهُمْ وَغَنِّمْهُمْ . قَالَ: فَسَلَّمْنَا وَغَنِمْنَا . قَالَ: ثُمَّ أَنْشَأَ غَزْوًا ثَالِثًا، فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنِّي أَتَيْتُكَ مَرَّتَيْنِ قَبْلَ مَرَّتِي هَذِهِ فَسَأَلْتُكَ أَنْ تَدْعُوَ اللهَ لِي بِالشَّهَادَةِ، فَدَعَوْتَ اللهَ أَنْ يُسَلِّمَنَا وَيُغَنِّمَنَا فَسَلِمْنَا وَغَنِمْنَا. يَا رَسُولَ اللهِ، فَادْعُ اللهَ لِي بِالشَّهَادَةِ. فَقَالَ: اللهُمَّ سَلِّمْهُمْ وَغَنِّمْهُمْ . قَالَ: فَسَلِمْنَا وَغَنِمْنَا، ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، مُرْنِي بِعَمَلٍ. قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّوْمِ؛ فَإِنَّهُ لَا مِثْلَ لَهُ . قَالَ: فَمَا رُئِيَ أَبُو أُمَامَةَ وَلَا امْرَأَتُهُ وَلَا خَادِمُهُ إِلَّا صُيَّامًا. قَالَ: فَكَانَ إِذَا رُئِيَ فِي دَارِهِمْ دُخَانٌ بِالنَّهَارِ قِيلَ اعْتَرَاهُمْ ضَيْفٌ نَزَلَ بِهِمْ نَازِلٌ. قَالَ: فَلَبِثْتُ بِذَلِكَ مَا شَاءَ اللهُ، ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَمَرْتَنَا بِالصِّيَامِ فَأَرْجُو أَنْ يَكُونَ قَدْ بَارَكَ اللهُ لَنَا فِيهِ يَا رَسُولَ اللهِ، فَمُرْنِي بِعَمَلٍ آخَرَ قَالَ: اعْلَمْ أَنَّكَ لَنْ تَسْجُدَ لِلَّهِ سَجْدَةً إِلَّا رَفَعَ اللهُ لَكَ بِهَا دَرَجَةً، وَحَطَّ عَنْكَ بِهَا خَطِيئَة

---

384 Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.), 3/194.

385 Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 1/300.

386 Nebîl Sa'düddîn, *el-Îmâ'*, 3/126 Dipnottan naklen.

Ravh bize tahdîs etti. O, Hişâm'dan, o Ebû Uyeyne'nin mevlâsı Vâsıl'dan, o Muhammed b. Ebî Ya'kûb'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Ebû Ümâme'den rivâyet etti. Ebû Ümâme dedi ki: Rasûlullah (sav) bir gazve düzenledi ben de yanına giderek dedim ki: Şehit olmam için Allah'a duâ et. O da: Allah'ım! Onlara ganîmet ve selâmet ver diye duâ etti. Biz savaştan sâlimen döndük ve ganîmet elde ettik. Sonra Allah Rasûlü ikinci kez bir gaza düzenledi ve yanına gidip şehit olmam için bana duâ et dedim. Tekrar "Allah'ım! Onlara ganîmet ve selâmet ver" diye duâ etti. Biz selâmetle döndük ve ganîmet elde ettik. Sonra üçüncü kez gazve düzenledi ve yanına gidip Ey Allah'ın Rasûlü bundan önce iki kez yanına geldim ve şehadetin nasip olması için senden duâ istedim sen de hep selâmet ve ganîmet elde etmem için duâ ettin. Yâ Rasûlallah bana şehit olmam için duâ et dedim. Yine "Allah'ım! Onlara ganîmet ve selâmet ver" dedi. Biz yine selâmetle ve ganîmetle döndük. Sonra tekrar yanına gittim ve Ey Allah'ın Rasûlü! Bana tutunacağım bir amel emret dedim. Bunun üzerine "Oruca devam et çünkü onun dengi bir ibadet yoktur" dedi. Ebû Ümâme, eşi ve hizmetlisinin oruçlu olmadığı bir gün görülmedi. Eğer gündüz evinden bir duman çıkarsa onlara bir misafir geldi denirdi. Ebû Ümâme dedi ki: Bu şekilde devam ettim ve sonra Allah Rasûlü'nün yanına giderek "Yâ Rasûlallah! Orucu emrettin. Bu oruçla Allah'ın bize bereket ihsan etmesini umuyorum. Bana başka bir amel daha emret dedim. Allah Rasûlü: "Şunu iyi bil, yapacağın hiçbir secde yoktur ki Allah onunla senin bir dereceni yükseltmesin ve bir günahını silmesin" buyurdu.[387]

Bu hadis Recâ b. Hayve hariç seneddeki ricâl şeyhan'ın rivâyetlerinde de yer almaktadır ve hepsi sikadır. Müslim'in şartlarına göre bu hadisin isnadı sahihtir.[388]

33) Şiğar Nikâhı[389]

حَدَّثَنَا عَبْدَانُ بْنُ أَحْمَدَ، ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُعَلَّى الْأَدَمِيُّ، ثَنَا حَفْصُ بْنُ عَمَّارٍ الْمُعَلِّمُ، ثَنَا مُبَارَكُ بْنُ فَضَالَةَ، حَدَّثَنِي سَلَمَةُ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الشِّغَارِ

---

387 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/455-457.

388 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/554 Dipnottan naklen.

389 Şiğar: Bir kimsenin diğerine "kız kardeşimi veya kızımı senin de bana kızını veya kız kardeşini vermen ve evleneceğimiz kızların mehri diğerinin nikâhı olarak kabul edilmesi şartıyla seninle evlendiririm" demek suretiyle mehirsiz olarak karşılıklı birbirlerinin kardeşi veya kızıyla evlenmeleri anlamına gelmektedir. (Bk. Serahsî *el-Mebsud*, Beyrut: y.y., 1414/1993) 5/105.)

Abdân b. Ahmed bize tahdîs etti ve dedi ki: Ahmed b. Muhammed b. el-Muallâ el-Edemiyy bize tahdîs etti. O, Hafs b. Ammâr el-Muallim bize tahdîs etti dedi. O, Mübârek b. Fudâle bize tahdîs etti dedi. O, Seleme bana tahdîs etti dedi. O Recâ b. Hayve'den, o Ömer b. Abdülaziz'den o Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm'dan o da Ebû Hüreyre'den rivâyet etti. Ebû Hüreyre dedi ki: "Rasûlullah (sav) şiğar nikâhını yasakladı."[390]

34) *Tahiyyât Duası*

أخبرنا محمدٌ: حدثنا أحمدُ: حدثنا أبي: حدثنا محبوبُ بنُ الحسنِ، عن الخَصيبِ يَعني ابنَ جَحْدَرٍ، عن عبدِالأعلى، عن رجاءِ بنِ حيوةَ، عن جنادةَ، عن معاذٍ قال:

كانَ رسولُ اللهِ إذا جلسَ في آخِرِ صلاتِهِ قالَ: التَّحياتُ للهِ، والصَّلواتُ والطَّيباتُ، السلامُ عليكَ أيُّها النبيُّ ورحمةُ اللهِ وبركاتُه، سلامٌ عَلينا وعلى عبادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشهدُ أَن لا إلهَ إلا اللهُ، وأشهدُ أنَّ محمداً عبدُهُ ورسولُهُ ، ثم يقولُ: سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُون. وَسَلاَمٌ عَلَى الْمُرْسَلِين. وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِين ثلاثا

Muhammed bize haber verdi dedi ki: Ahmed bize haber verdi. O, babam bize haber verdi dedi. O, Mahbûb b. el-Hasen bize tahdîs etti dedi. O, Hasîb yani İbn Cahder'den, o Abdüla'lâ'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Cünâde'den o da Muâz b. Cebel'den rivâyette bulundu. Muâz şöyle dedi: Rasûlullah (sav) namazın sonunda oturduğunda şöyle derdi: "Her türlü hürmet, duâ ve güzellikler Allah'a mahsustur. Ey Peygamber! Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun. Selâm bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kullarının üzerine olsun. Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Yine ben şahadet ederim ki Hz. Muhammed (sav) onun kulu ve rasûlüdür" der ardından üç defa (Senin rabbin izzet ve kudret sahibidir. Onların nitelemelerinden de münezzehtir. Allah'ın selâmı gönderilmiş bütün peygamberlerin üzerine olsun. Hamd ancak Allah'a mahsustur) mealindeki Saffât 180-182 ayetlerini okurdu.[391]

35) *Ümmetin Hayırlıları*

نَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صَالِحٍ , حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ صَالِحِ بْنِ جُبَيْرٍ أَنَّهُ قَالَ: قَدِمَ عَلَيْنَا أَبُو جُمُعَةَ الْأَنْصَارِيُّ صَاحِبُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ الْمَقْدِسِ لِيُصَلِّيَ فِيهِ، وَمَعَنَا رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ يَوْمَئِذٍ، فَلَمَّا انْصَرَفَ خَرَجْنَا لِنُشَيِّعَهُ، فَلَمَّا أَرَدْنَا الِانْصِرَافَ قَالَ: إِنَّ لَكُمْ عَلَيَّ لَجَائِزَةً، وَحَقًّا أَنْ أُحَدِّثَكُمْ بِحَدِيثٍ سَمِعْتُهُ مِنْ

[390] Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/216.

[391] Muhammed b. Abdurrahmân b. Abbâs b. Abdurrahmân b. Zekeriyyâ el-Muhallis el-Bağdâdî, *el-Muhallisiyyât ve eczâün uhrâ li Ebî Tâhir el-Muhallis* (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şüûnü'l-İslâmiyye, 1429), 3/223.

رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. فَقُلْنَا: هَاتِهِ، يَرْحَمُكَ اللَّهُ، قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَعَنَا مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ عَاشِرُ عَشْرَةٍ قَالَ: فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ مِنْ قَوْمٍ أَعْظَمَ مِنَّا أَجْرًا آمَنَّا بِكَ وَاتَّبَعْنَاكَ؟، قَالَ: مَا يَمْنَعُكُمْ مِنْ ذَلِكَ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ يَأْتِيكُمْ بِالْوَحْيِ مِنَ السَّمَاءِ، بَلْ قَوْمٌ يَأْتُونَ بَعْدَكُمْ يَأْتِيهِمْ كِتَابٌ بَيْنَ لَوْحَيْنِ فَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَعْمَلُونَ بِمَا فِيهِ؛ أُولَئِكَ أَعْظَمُ مِنْكُمْ أَجْرًا، أُولَئِكَ أَعْظَمُ مِنْكُمْ أَجْرًا

Muhammed b. İshâk bize tahdîs etti ve dedi ki: Abdullâh b. Sâlih bize tahdîs etti. Muâviye b. Sâlih bana tahdîs etti. O, Sâlih b. Cübeyr'den rivâyet etti ve Salih b. Cübeyr dedi ki: Allah Rasûlü'nün (sav) ashabından Ebû Cüm'â el-Ensârî Beytü'l-Makdîs'te namaz kılmak için yanımıza geldi. O gün yanımızda Recâ b. Hayve de vardı. Ayrılırken ona eşlik edip yolcu ettik. Artık ayrılacağımız zaman Ebû Cüm'â: Bende bir hediyeniz ve bir hakkınız var. Allah Rasûlü'nden (sav) işittiğim bir hadisi size aktaracağım dedi. Biz de Allah sana rahmet etsin o ödülümüzü ver dedik. Bunun üzerine Ebû Cüm'â: Biz Allah Rasûlü (sav) ile beraberdik ve yanımızda aşere-i mübeşşereden Muâz b. Cebel de vardı ve biz dedik ki: Ya Rasûlallah! Biz sana iman ettik ve sana tabi olduk. Mükâfat bakımından bizden daha üstün bir kavim var mıdır? Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: Allah Rasûlü (sav) sizin aranızda ve size gökten vahiy getiriyor. Buna engel olacak bir şey de yok. Fakat sizden sonra bir topluluk gelecek onların önünde iki kapak arasında bir kitaptan başka bir şey olmayacak. Buna rağmen onlar o kitaba iman edecekler ve içinde yazılanlarla amel edecekler. İşte onlar mükâfat bakımından sizden daha büyük olacaklar, işte onlar mükâfat bakımından sizden daha üstün olanlardır.[392]

36) Vahiy Esnasında Gök Ehlinin Durumu

ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَوْفٍ، ثنا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، ثنا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي زَكَرِيَّا، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الْكِلَابِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يُوحِيَ بِأَمْرٍ تَكَلَّمَ بِالْوَحْيِ، فَإِذَا تَكَلَّمَ أَخَذَتِ السَّمَاوَاتِ مِنْهُ رَجْفَةٌ مِنْ خَوْفِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَإِذَا سَمِعَ ذَلِكَ أَهْلُ السَّمَاوَاتِ، صُعِقُوا وَخَرُّوا سُجَّدًا، فَيَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَيُكَلِّمُ اللَّهُ مِنْ وَحْيِهِ بِمَا أَرَادَ، فَيَنْتَهِي بِهِ جِبْرِيلُ عَلَى الْمَلَائِكَةِ، كُلَّمَا مَرَّ بِسَمَاءٍ قَالَ أَهْلُهَا: مَاذَا قَالَ رَبُّنَا يَا جِبْرِيلُ؟ فَيَقُولُ جِبْرِيلُ: قَالَ الْحَقَّ، وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ. قَالَ: فَيَقُولُونَ كُلُّهُمْ مِثْلَ مَا قَالَ جِبْرِيلُ، حَتَّى يَنْتَهِيَ بِهِمْ جِبْرِيلُ حَيْثُ أَمَرَهُ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

Muhammed b. Avf bize tahdîs etti ve dedi ki: Nuaym b. Hammâd bize tahdîs etti. O, Velîd b. Müslim bize tahdîs etti dedi. O, Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir'den, o

[392] Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, *Müsnedü'r-Rûyânî*, thk. Eymen Alî Ebû Yemânî (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1416), 2/512.

Abdullâh b. Ebî Zekeriyyâ'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî'den rivâyette bulundu. Nevvâs b. Sem'ân dedi ki: Rasûlullah (sav) şöyle buyurdu: Allah Teâlâ, bir emri bildirmek istediğinde vahyederek konuşur. Bunun üzerine Allah korkusundan gökleri şiddetli bir titreme tutar ve korku sarar. Göklerde bulunanlar bu konuşmayı duyduklarında kendilerinden geçer ve Allah için secdeye kapanırlar. Meleklerden başını secdeden ilk kaldıran Cebrâil (as) olur ve Allah bildirmek istediği vahiyleri ona bildirir. Sonra Cebrâil diğer göklerdeki meleklere uğrar. Her bir göğe uğradığında oranın sakini olan melekler ona: Ey Cebrâil! Rabbimiz ne dedi, derler. Cebrâil: Allah, doğruyu söyledi; çünkü O, çok yüce, çok büyüktür der. Ardından oradaki bütün melekler Cebrâil'in söylediğini tekrar ederler. Böylece Cebrâil kendisine bildirilenleri Allah Teâlâ'nın yerde veya gökte ulaştırmasını istediği kişiye kadar ulaştırır.[393]

İsnad zinciri içerisinde yer alan Nuaym b. Hammâd'ın hafızası zayıf olduğu için Dahhâk b. Mahled, bu hadisin isnadının zayıf olduğunu, Velîd b. Müslim'in sika olduğunu fakat tesviye tedlîsi yaptığını söylemiştir.[394]

37) Vitir, Oruç ve Duhâ Namazı

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بن هارون البرديجي، حَدَّثَنا مُحَمد بن إدريس، حَدَّثَنا مُحَمد بْن أَبِي نعيم الواسطي، حَدَّثَنا مُحَمد بْنُ يَزِيدَ، عَن عَاصِمِ بْنِ رَجَاءِ بْنِ حَيَوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَن أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أوصاني خليل بِثَلاثٍ الْوِتْرُ قَبْلَ النَّوْمِ وَصَوْمُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ وَرَكْعَتَي الضُّحَى

Recâ b. Hayve Ebû Hüreyre'den şöyle dediğini nakletti: Dostum (Hz. Muhammed (sav)) uykudan önce üç rekât vitir namazı kılmamı, her ayda üç gün oruç tutmamı ve iki rekât duhâ namazı kılmamı bana tavsiye etti.[395]

Eserinde genellikle zayıf râvilerin rivâyetlerine yer veren Cürcânî bu hadisi de isnad zinciri içerisinde yer alan Muhammed b. Ebî Nuaym el-Vâsıtî'yi zayıf kabul etmesi ve sika râvilerden destekler mahiyette herhangi bir rivâyet olmaması nedeniyle zayıf kabul etmektedir.[396]

---

[393] Ebû Bekir b. Ebî Âsım, Ahmed b. Amr b. Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *es-Sünne, (ve meahü zılâlü'l-cenneh fî tahrîci's-sünneh bi kalemi Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî)*, thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî (Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî, 1400), 1/226.

[394] Dahhâk, *Kitâbü's-sünne*, 1/227.

[395] İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, 7/507.

[396] İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, 7/507.

38) Yalan ve İkiyüzlülük

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عُثْمَانَ بْنِ صَالِحٍ، ثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَعْبَدٍ الرَّقِّيُّ، ثَنَا خَالِدُ بْنُ حَيَّانَ الرَّقِّيُّ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ أَبِي دَاوُدَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنْمٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا يَبْلُغُ [الْعَبْدُ] صَرِيحَ الْإِيمَانِ حَتَّى يَتْرُكَ الْكَذِبَ فِي الْمِزَاحِ، وَحَتَّى يَتْرُكَ الْمِرَاءَ وَهُوَ مُحِق

Yahyâ b. Osmân b. Sâlih bize tahdîs etti ve dedi ki: Ali b. Ma'bed er-Rakıyy bize tahdîs etti. O, Hâlid b. Hayyân er-Rakıyy bize tahdîs etti dedi. O, Süleymân b. Ebî Dâvud'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Abdurrahman b. Ğanem'den o da Ömer b. Hattâb'dan rivâyette bulundu ve Ömer b. Hattâb şöyle dedi: Peygamber (sav) şöyle söyledi: "Kul şaka yaparken bile yalanı, haklı olduğu halde ikiyüzlülüğü terk etmedikçe samimi bir imana ulaşamaz."[397]

39) Yalan Yere Yemin

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ حَازِمٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَدِيُّ بْنُ عَدِيٍّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ، وَالْعُرْسُ بْنُ عَمِيرَةَ، عَنْ أَبِيهِ عَدِيٍّ، قَالَ: خَاصَمَ رَجُلٌ مِنْ كِنْدَةَ يُقَالُ لَهُ: امْرُؤُ الْقَيْسِ بْنُ عَابِسٍ، رَجُلًا مِنْ حَضَرَمَوْتَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَرْضٍ، فَقَضَى عَلَى الْحَضْرَمِيِّ بِالْبَيِّنَةِ، فَلَمْ تَكُنْ لَهُ بَيِّنَةٌ، فَقَضَى عَلَى امْرِئِ الْقَيْسِ بِالْيَمِينِ، فَقَالَ الْحَضْرَمِيُّ: إِنْ أَمْكَنْتَهُ مِنَ الْيَمِينِ يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَهَبَتْ وَاللَّهِ – أَوْ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ – أَرْضِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ كَاذِبَةٍ لِيَقْتَطِعَ بِهَا مَالَ أَخِيهِ لَقِيَ اللَّهَ، وَهُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ قَالَ رَجَاءُ: وَتَلَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ {إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا} [آل عمران: 77] فَقَالَ امْرُؤُ الْقَيْسِ: مَاذَا لِمَنْ تَرَكَهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الْجَنَّةُ قَالَ: فَاشْهَدْ أَنِّي قَدْ تَرَكْتُهَا لَهُ كُلَّهَا

Yahyâ b. Saîd bize tahdîs etti, o Cerîr b. Hâzim'den nakletti. O, Adî b. Adî bize tahdîs etti dedi. O, Recâ b. Hayve ve Urs b. Amîre bana bildirdi dedi. Onlar babası Adî'den rivâyet ettiler. Adî şöyle dedi: Kinde'den İmru'l-Kays b. Âbis isminde bir kimseyle Hadramevt'ten biri Allah Rasûlü'nün (sav) huzurunda bir arazi nedeniyle münakaşaya girdiler. Allah Rasûlü (sav) Hadramî'den delil sunmasını istedi. Fakat bir delili yoktu. Bu sefer İmru'l-Kays'tan yemin etmesini istedi. Bunun üzerine Hadramî: Yâ Rasûlallah! Eğer ona yemin etme fırsatı verirseniz Vallâhi burası benim arazim diye yemin eder dedi. Allah Rasûlü: "Kardeşinin malını gasp etmek için yalan yere yemin eden kimse Allah'ın gazabına uğramış olarak huzuruna çıkar" buyurdu ve (Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini ucuz bir fiyat karşılığında satanlara gelince …) mealindeki Âl-i İmrân Sûresi 77. ayeti okudu. Bunun üzerine İmru'l-Kays, "Ey Allah'ın Rasûlü! O araziden vaz geçene mükâfat olarak ne var? diye

[397] Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/215.

sordu. Allah Rasûlü (sav) de "Cennet var" cevabını verdi. İmru'l-Kays da "O zaman sen şahit ol ki ben o arazinin tamamını ona bıraktım" dedi.[398]

3.1.3.1.1. Recâ b. Hayve'nin Naklettiği Merfu' Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Recâ b. Hayve'nin isnad zinciri içerisinde yer aldığı rivâyetler incelendiğinde 26 râvîden nakilde bulunduğu görülmektedir. Bu râvîler arasında en çok isnatta bulunduğu kişi Ebü'd-Derdâ'dır. Fakat yaşı itibariyle ondan doğrudan rivâyette bulunmuş olması mümkün değildir. Dolayısıyla arada ya sika olduğuna inandığı için zikretme ihtiyacı duymadığı veya zayıf olması nedeniyle ismini zikretmediği bir râvînin daha olması muhtemeldir. Kendisinden en çok hadis rivâyet eden talebesi de oğlu Âsım b. Recâ b. Hayve'dir. Hangi râvîden ne kadar merfu' hadis aldığını -en çok rivâyette bulunduğu kişiden en azına doğru- bir tablo halinde göstermek Recâ'nın kaynaklarını öğrenme açısından faydalı olacaktır.

Rivâyette Bulunduğu Râvîler	Aldığı Hadis Sayısı		Rivâyette Bulunduğu Râvîler	Aldığı Hadis Sayısı
Ebü'd-Dedâ	4		Abdülmelik b. Mervân	1
Ümmü'd-Derdâ	3		Ya'lâ b. Ukbe	1
Cünâde	3		Safvân b. Ümeyye	1
Babası Hayve b. Cendel	3		Abdullâh b. Amr b. el-Âs	1
Ebû Ümâme el-Bâhilî	3		Verrâd	1
Muâz b. Cebel	2		Ebû Sâlih	1
Muâviye b. Ebî Süfyân	2		Ebû Saîd el-Hudrî	1
Muğîre b. Şu'be'nin Katibi	2		Urve b. Ruveym	1
Sümeyy Mevlâ Ebû Bekir	2		Ömer b. Abdülaziz	1
Câbir b. Abdillâh	1		Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî	1
İmrân	1		Ebû Hüreyre	1
Mesleme	1		Abdurrahmân b. Ğanem	1
Ebu'l-Acfâ'	1		Adiyy Ebû Adiyy	1

Recâ'nın rivâyet ettiği hadisler incelendiğinde meçhul bir râvîden de nakilde bulunulduğu görülmektedir. Bu da o dönem hadis rivâyetinde isnad sisteminin

[398] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/254.

amacına tam anlamıyla ulaşmadığını göstermektedir. O dönem eserlerinden Ebû Yûsuf'un *er-Red alâ Siyeri'l-Evzaî*'sinde de bu tarz râvîler görülmektedir.[399] Nitekim Ebû Yûsuf da eserinde nakilde bulunurken "*Şeyhlerimiz bize Zührî'den tahdîs ettiler*", "*Bize bir sika'dan ulaştı*", "*Bize bazı şeyhlerimiz bildirdiler*", "*Bize bir sika bildirdi*" gibi hadis ilminde "Cehâletü'r-Râvî" denilebilecek tarzda hadis nakletmektedir. Bu şekilde meçhul bir râvîden nakilde bulunmak hadisin zayıf olduğu düşüncesini akla getirse de bu isnad sisteminin tam gelişmemiş olmasından veya râvînin ismini hatırlayamamasından kaynaklanmış olabilir. O dönem rivâyetlerinde bu türden müphem râvîlere yer verilmiş olması zayıf bir râvîyi gizleme amacına matuf olmadığını, aksine hatırladıklarının isimlerini zikredip hatırlamadıklarını meçhul bırakması haberi aldığı gibi nakletmiş olduğunu göstermektedir.[400]

Yine hadisler bazı rivâyetlerde sahabînin anlatımıyla nakledilirken aynı senedle rivâyet edilen başka bir eserde doğrudan Hz. Peygamber'in ifadeleriyle aktarılmaktadır. Mesela "Ticaret esnasında malı artırmak için fiyat vermek ve satılan eşyalara elle dokunmak yasaktır" şeklinde Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadis başka bir kaynakta aynı senedle "Hz. Peygamber bize yasakladı" şeklinde sahabînin ağzından aktarılmaktadır. Aynı şekilde cünüp olarak sabahlayan bir kimsenin orucuna devam edip edemeyeceği konusunun anlatıldığı hadiste de Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'den haber verdiği ifadeler birbirinden büyük oranda farklılık arz etmektedir. Bu denli değişikliklerin ortaya çıkmasının iki sebebi olabilir. Birinci ihtimal daha önce şemalarla gösterildiği gibi aynı hocadan hadis alan farklı talebelerden kaynaklanmış bir ifade karmaşasının söz konusu olmasıdır. İkinci ihtimal de hadisin lafzî olarak değil de mânâ olarak rivâyet edilmiş olmasıdır. Eğer ortada böyle bir durum varsa ma'nen rivâyetin, lafzî rivâyet konusunda titiz davranan Recâ b. Hayve'den sonra gerçekleşmiş olacağını söylemek mümkündür. Bazen de rivâyet aynı olduğu halde senedlerde farklılıklar görülmektedir. Bu da her iki hadisin bir birini teyit ettiğini gösterir.

Recâ'nın devlet idaresinde önemli görevler icra etmiş olması nedeniyle rivâyet ettiği hadislerin yönetimdekilere ders niteliğinde veya devlete itaat gibi konularda olması

[399] Ya'kub b. İbrâhim b. Habîb el-Ensârî Ebû Yusuf, *er-Red alâ siyeri'l-Evzaî* (Haydarâbâd: Lecnetü Ahyâi'l-Meârifi'n-Nu'mâniyye, ts.), 1/10, 15, 16, 23, 31.

[400] Bünyamin Erul, *Hadis tetkikleri: eleştirel bir yaklaşım* (Ankara: OTTO, 2016), 161-162.

beklenirken bu alanda hiçbir rivâyetine rastlanmamıştır. Rivâyetlerinde herhangi bir konu ön plana çıkmamış ve muhtelif konulara değinilmiştir. Recâ b. Hayve'nin değindiği konuları ve bu konularda rivâyet ettiği hadisleri bir tablo üzerinde görmek bütüncül bir bakış açısı sağlayacaktır.

	Konu	Hadis Sayısı	Hadis Türü
01	Adam Kayırma	3	Merfu'
02	Akşam Namazının Farzından Önce Namaz	1	Merfu'
03	Alış-Veriş ve Dünürlük Ahlâkı	2	Merfu'
04	Kusurları Örtmek	1	Merfu'
05	Bevl Ederken Selâm Almamak	1	Merfu'
06	Cenâzeye Duâ	1	Merfu'
07	Cimrilik	1	Merfu'
08	Cünüp Olarak Sabahlayanın Orucu	2	Merfu'
09	Evladına Kur'ân Öğretenin Mükâfatı	1	Merfu'
10	Dinde Fakîh Olmak	1	Merfu'
11	Fıkhın Önemi	1	Merfu'
12	Had Cezasından Sonra Affetme Olmaz	1	Merfu'
13	Hamile Cariye İle İlişki	1	Merfu'
14	Helal-Haram	1	Merfu'
15	Hicret	2	Merfu'
16	Hilm ve İlim	1	Merfu'
17	İftitâh Tekbiri	1	Merfu'
18	İlmi Almada Acele Etmek	1	Merfu'
19	İlmin Yok Olması Âlimin Yok Olmasıyla Olur	1	Merfu'
20	İmamla Birlikte Fâtihâyı Okumak	1	Merfu'
21	Âkilenin Durumu	2	Merfu'
22	Kehânete İnanmak	1	Merfu'
23	Kelime-i Tevhîd	1	Merfu'
24	Lüzumsuz Konuşmak	1	Merfu'
25	Sarık Üzerine Mesh	1	Merfu'
26	Mestlerin Üstüne ve Altına Mesh	1	Merfu'
27	Namazdan Sonra Tesbîhat	3	Merfu'
28	Namaz ve Sadakanın Makbul Olanı	1	Merfu'
29	Namazın Peşinden Duâ	1	Merfu'
30	Oruç	2	Merfu'
31	Sabah Namazının Sünneti	1	Merfu'
32	Secdenin Önemi	1	Merfu'
33	Şiğâr Nikâhı	1	Merfu'
34	Tahiyyât Duâsı	1	Merfu'
35	Ümmetin Hayırlıları	1	Merfu'
36	Vahiy Esnasında Gök Ehlinin Durumu	1	Merfu'
37	Vitir, Oruç ve Duhâ Namazı	1	Merfu'
38	Yalan ve İki Yüzlülük	1	Merfu'
39	Yalan Yere Yemin	1	Merfu'

3.1.3.2. Mevkûf Rivâyetler

Kaynağı Hz. Peygamber'e değil de sahabeye dayanan, sahabenin söz ve fiillerinin nakledildiği rivâyetler Mevkûf olarak nitelenmektedir.[401] Recâ b. Hayve'nin isnad zinciri içerisinde yer aldığı bu mahiyette 24 rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) Ayağa Kalkmak (Birine Hürmeten)

حَدَّثَنِي بِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي زِيَادٍ الْقَطَوَانِيُّ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ، أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَوْنٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ رَجُلٍ، قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا بِبَابِ مُعَاوِيَةَ، فَخَرَجَ عَلَيْنَا مُعَاوِيَةُ فَقُمْنَا، فَقَالَ: لَا تَقُومُوا لِحَيٍّ وَلَا لَمَيِّت

Ubetdullâh b. Ebî Ziyâd el-Kattânî bana tahdis etti ve dedi ki: Yezîd bize tahdîs etti. O, Abdullâh b. Avn bize bildirdi dedi. O, Recâ b. Hayve'den, o da bir kimseden rivâyette bulundu. O kimse şöyle dedi: Biz Muâviye'nin kapısının önünde oturuyorduk. O esnada Muâviye dışarı çıkınca biz ayağa kalktık. Muâviye dedi ki: Ne bir canlı ne de bir ölü için ayağa kalkmayın.[402]

2) Babası Azatlı Annesi Hür Çocuklar Kime Aittir?

عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ أَنَّهُ بَيْنَا هُوَ عِنْدَ عَبْدِ الْمَلِكِ فِي آخِرِ خِلَافَتِهِ اخْتَصَمَ إِلَيْهِ رَجُلَانِ فِي مَوَالٍ، أُمُّهُمْ حُرَّةٌ وَأَبُوهُمْ مَمْلُوكٌ، ثُمَّ أُعْتِقَ أَبُوهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَرَادَ عَبْدُ الْمَلِكِ أَنْ يَقْضِيَ بِوَلَائِهِمْ لِأَهْلِ أَبِيهِمْ فَقَالَ لَهُ قَبِيصَةُ بْنُ ذُؤَيْبٍ: إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَدْ قَضَى بِهِ لِأَهْلِ أُمِّهِمْ. فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الْمَلِكِ: اعْلَمْ مَا تَقُولُ يَا قَبِيصُ، فَقَدْ كَانَ فِي ذَلِكَ مَا تَعْلَمُ يُرِيدُ قَضَاءَ مَرْوَانَ فَقَالَ قَبِيصَةُ: إِنَّ ذَلِكَ حَقٌّ وَسَأَنْظُرُ قَالَ رَجُلٌ: فَلَمْ أَدْرِ مَا رَاجَعَ بِهِ قَبِيصَةُ عَبْدَ الْمَلِكِ غَيْرَ أَنِّي شَهِدْتُ عَبْدَ الْمَلِكِ قَضَى بَيْنَ ذَيْنِكَ الرَّجُلَيْنِ أَنَّ الْوَلَاءَ لِأَهْلِ أُمِّهِم

İbn Cüreyc'ten rivâyet edildi, o İbn Şihâb'dan rivâyet etti. O, dedi ki Recâ b. Hayve'nin bana haber verdiğine göre kendisi Abdülmelik b. Mervan'ın hilafetinin son zamanlarında yanında bulunurken Abdülmelik'in huzurunda iki kişi annesi hür, babası önceden köle iken azat edilmiş olan mevâli hakkında çekişmeye tutuştular. Abdülmelik bu durumdaki çocukların velâyetlerinin babası tarafına verilmesine hükmetmek istedi. Kabîsa b. Züeyb: Ömer b. Hattâb böyle bir çocuğun velâyetinin annesi tarafına verilmesi yönünde hükmetti dedi. Abdülmelik de: Ey Kabîsa!

401 İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/117.

402 Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr*, 2/570.

Söylediğin şeyi ben de biliyorum. Fakat bu konuda Mervân'ın ne hüküm vermek istediğini sen bilmiyorsun dedi. Kabîsa: Bu bir haktır ve ben bunun takipçisi olacağım dedi. Bir adam dedi ki: Kabîsa'nın sonradan Abdülmelik'in hükmüne dönüp-dönmediğini bilmiyorum. Ama Abdülmelik bu iki adam arasında velayetin anne tarafına verilmesine hükmetti.[403]

3) Cariyenin İddeti

أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، أَنَّ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ سُئِلَ عَنْ عِدَّةِ أُمِّ الْوَلَدِ؟ فَقَالَ: لا تُلْبِسُوا عَلَيْنَا فِي دِينِنَا إِنْ تَكُ أَمَةً فَإِنَّ عِدَّتَهَا عِدَّةُ حُرَّةٍ

Mâlik bize haber verdi, o Sevr b. Yezîd'den, o Recâ b. Hayve'den rivayette bulundu ve Recâ dedi ki: Amr b. Âs'a cariyenin iddeti hakkında soru soruldu. O da: Dinimiz konusunda aklımızı karıştırmayın. Cariye de olsa onun iddeti hür kadının iddeti gibidir.[404]

Bu rivâyet eşinden boşanmış veya eşi ölmüş tüm cariyeleri kapsamasına rağmen Ebû Dâvûd'da Amr b. Âs'tan başka bir isnatla nakledilen hadiste hükmün eşi ölmüş cariyelerle sınırlandırıldığı görülmektedir. Ebû Dâvûd'un rivâyeti şu şekildedir:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جَعْفَرٍ، حَدَّثَهُمْ ح، وحَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ مَطَرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُؤَيْبٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: لَا تُلَبِّسُوا عَلَيْنَا سُنَّةَ، قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: سُنَّةَ نَبِيِّنَا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِدَّةُ الْمُتَوَفَّى عَنْهَا أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرٌ يَعْنِي أُمَّ الْوَلَدِ

Kuteybe b. Saîd bize tahdîs etti ve dedi ki: Muhammed b. Ca'fer onlara tahdîs etti. O, İbnü'l-Müsennâ bize tahdîs etti dedi. O, Abdül a'lâ bize tahdîs etti dedi. O, Saîd'den, o, Matar'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Kabîsa b. Züeyb'den, o da Amr b. Âs'tan rivâyet etti ve Amr b. Âs şöyle dedi: "Peygamberimiz'in (sav) sünneti hakkında kafamızı karıştırmayın. Kocası ölmüş cariyenin iddeti dört ay on gündür.[405]

Bu rivâyetle alakalı Elbânî sahih hükmünü vermiştir.[406]

4) Çocuk Doğduğu Döşeğe Aittir

---

403 Abdürrezzâk, *Musannef*, 9/44.

404 Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Abudabî: Müessesetü Zâyid b. Sultan en-Nehyân li'l-A'mâli ve'l-Hayriyyeti ve'l-İnsâniyye, 1425), 1/203.

405 Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Süneni Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Talâk", 49.

406 Ebû Dâvud, "Talak", 49 Dipnottan naklen.

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: نَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُؤَيْبٍ، قَالَ: قَالَ عُمَرُ: حَصِّنُوهُنَّ أَوْ لَا تُحْصِنُوهُنَّ أَوْ لَا تَلِدُ امْرَأَةٌ مِنْهُنَّ عَلَى فِرَاشِ أَحَدِكُمْ إِلَّا أَلْحَقْتُهُ بِهِ، يَعْنِي السَّرَارِي

Yezîd b. Hârun bize tahdîs etti ve dedi ki: Saîd b. Ebî Urve bize tahdîs etti. O, Katâde'den, o Recâ b. Hayve'den, o da Kabîsa b. Züeyb'den rivâyette bulundu. Kabîsa Hz. Ömer'in şöyle dediğini naklediyor: Onları ister iffetli kabul edin ister etmeyin bir kadın sizden kimin yatağında doğurmuşsa çocuk o yatağın sahibine ait sayılır.[407]

Hz. Ömer bu hükmü verirken her ne kadar kaynağını zikretmemiş olsa da Hz. Peygamber'in (sav) öncesinde belirtmiş olduğu bir hükmü nakletmektedir. Çünkü bu konuda Hz. Peygamber'e (sav) isnat edilen şöyle bir merfu' rivâyet bulunmaktadır:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رُمْحٍ ، أَخْبَرَنَا اللَّيْثُ ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ ، عَنْ عُرْوَةَ ، عَنْ عَائِشَةَ ، أَنَّهَا قَالَتِ: اخْتَصَمَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَعَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ فِي غُلَامٍ، فَقَالَ سَعْدٌ: هَذَا يَا رَسُولَ اللهِ ابْنُ أَخِي عُتْبَةَ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَهِدَ إِلَيَّ أَنَّهُ ابْنُهُ، انْظُرْ إِلَى شَبَهِهِ، وَقَالَ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ: هَذَا أَخِي يَا رَسُولَ اللهِ، وُلِدَ عَلَى فِرَاشِ أَبِي مِنْ وَلِيدَتِهِ، فَنَظَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى شَبَهِهِ فَرَأَى شَبَهًا بَيِّنًا بِعُتْبَةَ، فَقَالَ: هُوَ لَكَ يَا عَبْدُ، الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ، وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ، وَاحْتَجِبِي مِنْهُ يَا سَوْدَةُ بِنْتَ زَمْعَةَ. قَالَتْ: فَلَمْ يَرَ سَوْدَةَ قَط

Kuteybe b. Saîd bize tahdîs etti ve dedi ki: Leys bize tahdîs etti. O, Muhammed b. Rumh bize tahdîs etti dedi. O, Leys bize haber verdi dedi. O, İbn Şihâb'dan, o Urve'den, o da Âişe'den rivâyette bulundu. Âişe dedi ki: Sa'd b. Ebî Vakkâs ile Abd b. Zem'a bir çocuğun nesebi konusunda anlaşmazlığa düştüler. Sa'd: "Yâ Rasûlallah! Bu kardeşim Utbe b. Ebî Vakkâs'ın oğludur. Kardeşim bana bunun kendisine ait olduğunu söyledi. Çocuğun kardeşime olan benzerliğine bakar mısın?" dedi. Abd b. Zem'a da: "Yâ Rasûlallah! O benim kardeşimdir. Çünkü babamın yatağında ve onun cariyesinden doğmuştur" dedi. Rasûlullah (sav) bebekte benzerlik olup-olmadığına baktı ve Utbe'ye açıkça benzediğini gördü. Buna rağmen dedi ki: "Ey Abd! Bu çocuk senin kardeşindir. Çocuk doğduğu döşeğin sahibine aittir. Zina edene de mahrumiyet düşer. Ey Sevde binti Zem'a bu çocuğun yanında örtün."[408]

5) Günahkârın Durumu

[407] Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdîsi ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 4/32.

[408] Müslim, "Radâ", 10.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَاعِدٍ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَنْصُورٍ الْجَوَازُ الْمَكِّيُّ، ثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي الْحَجَّاجِ، ثَنَا عِيسَى بْنُ سِنَانٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ قِيلَ لَهُ: هَلْ كُنْتُمْ تُسَمُّونَ شَيْئًا مِنَ الذُّنُوبِ الْكُفْرَ أَوْ الشِّرْكَ أَوْ النِّفَاقَ؟ فَقَالَ: مَعَاذَ اللَّهُ وَلَكِنْ كُنَّا نَقُولُ مُذْنِبِينَ مُذْنِبِين

Yahyâ b. Sâid bize tahdîs etti ve dedi ki: Muhammed b. Mansûr el-Cevâz el-Mekkî bize tahdîs etti. O, Yahyâ b. Ebi'l-Haccâc bize tahdîs etti dedi. O, Îsâ b. Sinân bize tahdîs etti dedi. O da Recâ b. Hayve'den rivâyet etti ve Recâ dedi ki: Câbir b. Abdillah'a: "Siz herhangi bir günahı küfür, şirk ya da nifak olarak mı isimlendiriyorsunuz?" Diye soruldu. O da: "Allah korusun. Biz günah işleyenlere günahkârlar derdik" diye cevap verdi.[409]

Senedde yer alan Yahyâ b. Ebi'l-Haccâc ile Îsâ b. Sinân Leyyinü'l-hadîs olarak nitelenmektedir.[410]

6) Hesap Sorulacak Dört Konu

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ السُّكَّرِيُّ، ثنا أَبُو عُمَرَ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَبَّاسِ الْخَزَّازُ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ الْمَرْوَزِيُّ الْمُؤَذِّنُ، ثنا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَمَّادِ بْنِ حَبِيبِ بْنِ سَعْدٍ، مَوْلَى الْفَضْلِ بْنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمَلِكِ بِالْكُوفَةِ، ثنا ابْنُ فُضَيْلٍ، عَنْ لَيْثٍ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ عَدِيٍّ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، قَالَ: " لَا تَزُولُ قَدَمُ عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ أَرْبَعٍ: عَنْ جَسَدِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ، وَعُمُرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ، وَمَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِي أَيِّ شَيْءٍ أَنْفَقَهُ، وَعَنْ عِلْمِهِ كَيْفَ عَمِلَ فِيه

Ebu'l-Hüseyin Ali b. Abdilvehhâb b. Ahmed b. Muhammed es-Sükkerî bize haber verdi ve dedi ki: Ebû Ömer Muhammed b. el-Abbâs el-Harrâz bize tahdîs etti. O, Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed el-Mervezî el-Müezzin bize haber verdi dedi. O, Kûfeli Fadl b. Abbâs b. Abdilmelik'in mevlâsı İsmâil b. Muhammed b. Yahyâ b. Hammâd b. Habîb b. Sa'd bize tahdîs etti dedi. O, İbn Fudayl bize tahdîs etti dedi. O, Leys'ten, o Adî b. Adî'den, o Recâ b. Hayve'den, o da Muâz b. Cebel'den rivâyette bulundu. Muâz şöyle dedi: Kıyamet günü kul şu dört şeyden hesaba çekilmedikçe ayağı yerden kıpırdamaz: Bedeninin nerede yıprattığından, ömrünü nerede geçirdiğinden, malını nereden kazanıp hangi şey için harcadığından ve ilmiyle nasıl amel edildiğinden.[411]

---

[409] Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn*, 3/212.

[410] Nebîl Sa'düddîn, *el-Îmâ',* 2/105 Dipnottan naklen.

[411] Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (Hatîb el-Bağdâdî), *İktizâü'l-ilmi'l-amel*, thk. Muhammed Nâsıruddîn Elbânî (Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî, 1397), 1/18.

Öncesinde de ifade edildiği gibi Recâ b. Hayve'nin Muâz b. Cebel'den doğrudan rivâyette bulunduğu bu haber mürseldir. Ayrıca Mevkûf olarak nakledilen bu rivâyetin de kaynağı Muâz'a ait değildir. Çünkü bu doğrultuda merfu' olarak rivâyet edilen şöyle bir hadis bulunmaktadır:

أَخْبَرَنَا أَسْوَدُ بْنُ عَامِرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ أَبِي بَرْزَةَ الْأَسْلَمِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ عُمُرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ، وَعَنْ عِلْمِهِ مَا فَعَلَ بِهِ، وَعَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ، وَفِيمَا أَنْفَقَهُ، وَعَنْ جِسْمِهِ، فِيمَا أَبْلَاه[412]

7) Hür Karısını Boşayan Kölenin Durumu

عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، عَنْ أَيُّوبَ قَالَ: حَدَّثَنِي رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ، عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُؤَيْبٍ، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ: جَاءَهَا غُلَامٌ لَهَا تَحْتَهُ امْرَأَةٌ حُرَّةٌ، فَقَالَ لَهَا: طَلَّقْتُ امْرَأَتِي. فَقَالَتْ عَائِشَةُ: لَا تَقْرَبْهَا، وَانْطَلِقْ فَسَأَلْ فَسُئِلَ عُثْمَانُ فَقَالَ: لَا تَقْرَبْهَا، ثُمَّ جَاءَ عَائِشَةَ فَحَدَّثَهَا. ثُمَّ انْطَلَقَ نَحْوَ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: لَا تَقْرَبْهَا

Abdürrezzâk dedi ki: İbn Cüreyc bize haber verdi. O, Eyyûb'dan nakletti. O, Recâ b. Hayve bana tahdîs etti dedi. O, Kabîsa b. Züeyb'den rivâyette bulundu. Kabîsa dedi ki: Nikâhı altında hür kadın olan bir köle mü'minlerin annesi Hz. Âişe'ye geldi ve eşimi boşadım dedi. Hz. Âişe: Ona yaklaşma git ve araştır dedi. Bunu üzerine Osman'a soruldu ve o da: Ona yaklaşma dedi. Sonra o kimse Âişe'ye gelip Osman'ın hükmünü anlattı ve sonra Zeyd b. Sâbit'in yanına gidip ona da sordu. O da: Eşine yaklaşma dedi.[413]

San'ânî'nin(ö. 211/826) Musannef'inde kölenin eşini kaç talakla boşadığı hakkında herhangi bir bilgi verilmezken İbn Hazm (ö. 456/1064) aynı isnadla naklettiği rivâyetinde bu boşamanın iki talakla gerçekleştiğini ifade etmektedir.[414]

8) İbadetlerin Arasını Ayırmak

وَرُوِّينَا مِنْ طَرِيقِ وَكِيعٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةُ عَنْ أَبِيهِ عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُؤَيْبٍ قَالَ: مَرَّ بِي أَبُو الدَّرْدَاءِ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ وَأَنَا أُصَلِّي؟ فَقَالَ: افْصِلْ بِضَجْعَةٍ بَيْنَ صَلَاةِ اللَّيْلِ، وَصَلَاةِ النَّهَار

Vekî' tarikiyle bize rivâyet olundu, o Âsım b. Recâ b. Hayve'den, o babasından, o Kabîsa b. Züeyb'den rivâyette bulundu ve Kabîsa şöyle dedi: Ebu'd-Derdâ gecenin

---

412 Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî- Müsnedü'd-Dârimî*, "Mukaddime", 43.

413 Abdürrezzâk, *Musannef*, 7/235.

414 İbn Hazm, *el-Muhallâ,* 9/506.

son zamanında ben namaz kılarken bana uğradı ve dedi ki: Gece namazıyla gündüz namazının arasını yatmak suretiyle ayır.[415]

9) İlmin Önemi

حَدَّثَنَا أَبِي، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ يَحْيَى، ثَنَا يَعْقُوبُ الدَّوْرَقِيُّ، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْمَرْوَزِيُّ أَبُو عَبْدِ اللهِ، قَالَ: قَرَأْتُ هَذَا الْحَدِيثَ عَلَى هَاشِمِ بْنِ مَخْلَدٍ، وَكَانَ ثِقَةً، فَقَالَ: سَمِعْتُهُ مِنْ أَبِي عِصْمَةَ عَنْ رَجُلٍ سَمَّاهُ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ؛ فَإِنَّ تَعَلُّمَهُ لِلَّهِ تَعَالَى خَشْيَةٌ، وَطَلَبَهُ عِبَادَةٌ، وَمُذَاكَرَتَهُ تَسْبِيحٌ، وَالْبَحْثَ عَنْهُ جِهَادٌ، وَتَعْلِيمَهُ لِمَنْ لَا يَعْلَمُ صَدَقَةٌ، وَبَذْلَهُ لِأَهْلِهِ قُرْبَةٌ؛ لِأَنَّهُ مَعَالِمُ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ، وَمَنَارُ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَالْأُنْسُ فِي الْوَحْشَةِ، وَالصَّاحِبُ فِي الْغُرْبَةِ، وَالْمُحَدِّثُ فِي الْخَلْوَةِ، وَالدَّلِيلُ عَلَى السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ، وَالسِّلَاحُ عَلَى الْأَعْدَاءِ، وَالدِّينُ عِنْدَ الْأَجِلَّاءِ، يَرْفَعُ اللهُ تَعَالَى بِهِ أَقْوَامًا، وَيَجْعَلُهُمْ فِي الْخَيْرِ قَادَةً وَأَئِمَّةً، تُقْتَبَسُ آثَارُهُمْ، وَيُقْتَدَى بِفِعَالِهِمْ، وَيُنْتَهَى إِلَى رَأْيِهِمْ، تَرْغَبُ الْمَلَائِكَةُ فِي خِلَّتِهِمْ، وَبِأَجْنِحَتِهَا تَمْسَحُهُمْ، يَسْتَغْفِرُ لَهُمْ كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ، حَتَّى الْحِيتَانُ فِي الْبَحْرِ وَهَوَامُّهُ، وَسِبَاعُ الطَّيْرِ وَأَنْعَامُهُ، لِأَنَّ الْعِلْمَ حَيَاةُ الْقُلُوبِ مِنَ الْجَهْلِ، وَمِصْبَاحُ الْأَبْصَارِ مِنَ الظُّلَمِ، يَبْلُغُ بِالْعِلْمِ مَنَازِلَ الْأَخْيَارِ، وَالدَّرَجَةَ الْعُلْيَا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. وَالتَّفَكُّرُ فِيهِ يَعْدِلُ بِالصِّيَامِ، وَمُدَارَسَتُهُ بِالْقِيَامِ، بِهِ تُوصَلُ الْأَرْحَامُ، وَيُعْرَفُ الْحَلَالُ مِنَ الْحَرَامِ، إِمَامُ الْعُمَّالِ، وَالْعَمَلُ تَابِعُهُ، يُلْهَمُهُ السُّعَدَاءَ، وَيُحْرَمُهُ الْأَشْقِيَاء

Babam bize tahdîs etti ve dedi ki: Muhammed b. İbrâhim b. Yahyâ bize tahdîs etti. O, Ya'kûb ed-Devrakî bize tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. Mûsâ el-Mervezî Ebû Abdillâh bize tahdîs etti dedi. O, bu hadisi Hâşim b. Mahled'e okudum ve o sikadır dedi. O, bu hadisi Ebû İsmeden işittim dedi. O, bir adamdan işitti, o, Recâ b. Hayve'den, o Muâz b. Cebel'den (ra) rivâyette bulundu. Muâz b. Cebel şöyle dedi: "İlim öğrenin. Çünkü ilim öğrenmek Allah'a karşı korkuyu artırır. İlmi talep etmek ibadettir, müzakere etmek tesbihtir, ondan bahsetmek cihattır, bilmeyene öğretmek sadakadır, ailesine onu bahşetmesi kurbiyettir. Çünkü ilim helal ve haramı bilmektir, cennet ehlinin nuru, yalnızlık anında dost, gurbette arkadaş, halvette seninle konuşan, iyi ve kötü zamanlara delil, düşmanlara karşı silahtır. Allah toplulukları onunla yükseltir, hayırda lider ve imam kılar, eserlerinden istifade edilir, fiilleri taklit edilir, fikirlerine müracaat edilir. Melekler onlara dost olmak isterler, kanatlarıyla onlara dokunurlar, yaş veya kuru ne varsa denizdeki balıklara ve haşerata, yırtıcı kuşlara ve hayvanlara varıncaya kadar hepsi onun için istiğfarda bulunur. Çünkü ilim cehaletle ölen kalbe hayattır, kararan gözlere bir ışıktır. Kişi ilimle istediği derecelere ulaşır, dünya ve ahirette yüksek dereceler elde eder. Onu tefekkür etmek oruçla, öğrenmek

[415] İbn Hazm, *el-Muhallâ,* 2/228.

de namazla eşdeğerdir. Sıla-i rahîm onunla yapılır, helal haram onunla bilinir. O amellerin imamıdır, amel ona tabidir, o itaatkâr olan kimselere ilham olunur, asiler ise ondan mahrum kalır.[416]

Daha önce de belirtildiği üzere h. 40'lı yıllarda doğmuş olan Recâ b. Hayve'nin, h.17 yılında vefat etmiş olan Muâz b. Cebel'den doğrudan nakletmiş olması bu rivâyetin Mürsel olduğunu göstermektedir. Bu durumda aradaki zayıf bir râviyi gizleme amaçlı tesviye tedlîsi yapılmış olması veya sika olduğu için zikretme ihtiyacı duymadığı bir hocasından nakletmiş olması muhtemeldir.

10) İmamın Ardından Okumak

عَنْ جَعْفَرِ بْنِ سُلَيْمَانَ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ قَالَ: حَدَّثَنَا رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ قَالَ: صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، فَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ خَلْفَ الْإِمَامِ، فَلَمَّا قَضَيْنَا صَلَاتَنَا قُلْنَا: يَا أَبَا الْوَلِيدِ، أَتَقْرَأُ مَعَ الْإِمَامِ؟ قَالَ: وَيْحَكَ إِنَّهُ لَا صَلَاةَ إِلَّا بِهَا

Ca'fer b. Süleymân'dan nakledildi. O, İbn Avn'dan rivâyet etti. O, Recâ b. Hayve bize tahdîs etti dedi. Recâ b. Hayve dedi ki: Ubâde b. Sâmit'in yanında namaz kıldım ve imamın ardında okuduğunu işittim. Namazımızı tamamladığımızda: Ey Ebû Velîd! Yoksa sen imamla beraber okuyor musun? Diye sorduk. O da: Vay sana! Kıraat olmadan namaz olur mu dedi.[417]

11) Kadın İle İmtihan

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ، ثَنَا عَبْدُ اللهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، ثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ سُلَيْمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَجَاءَ بْنَ حَيْوَةَ، يُحَدِّثُ، عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ، رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ: ابْتُلِيتُمْ بِفِتْنَةِ الضَّرَّاءِ فَصَبَرْتُمْ، وَسَتُبْتَلَوْنَ بِفِتْنَةِ السَّرَّاءِ، وَأَخْوَفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ فِتْنَةُ النِّسَاءِ إِذَا تَسَوَّرْنَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ، وَلَبِسْنَ رِيَاطَ الشَّامِ وَعَصَبَ الْيَمَنِ، فَأَتْعَبْنَ الْغَنِيَّ، وَكَلَّفْنَ الْفَقِيرَ مَا لَا يَجِد

Muhammed b. Ahmed b. el-Hasen bize tahdîs etti ve dedi ki: Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel bize tahdîs etti. O, babam bana tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. Ca'fer bize tahdîs etti dedi. O, Şu'be bize tahdîs etti dedi. O, Eş'as b. Süleym'den rivâyet etti. O, Recâ b. Hayve'nin tahdîs ettiğini işittim dedi, o Muâz b. Cebel'den (ra) rivâyette bulundu. Muâz b. Cebel dedi ki: Sıkıntıyla imtihan oldunuz ve sabrettiniz. Yakın zamanda bollukla da imtihan olacaksınız. Sizin için en korktuğum şey altına ve

[416] Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ,* 1/238.

[417] Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/129.

gümüşe düşkün, Şam'ın riyatını ve Yemen'in asabını giymiş, zenginlere özenip imkânı olmayan fakirlere külfet veren kadınla imtihan olmanızdır.[418]

Bu rivâyetin de tedlîs ile nakledilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

12) Kanaat

حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، قَالَ: جَمَعَ أَبُو الدَّرْدَاءِ أَهْلَ دِمَشْقَ فَقَالَ: اسْمَعُوا مِنْ أَخٍ لَكُمْ نَاصِحٌ: أَتَجْمَعُونَ مَا لَا تَأْكُلُونَ، وَتُؤَمِّلُونَ مَا لَا تُدْرِكُونَ، وَتَبْنُونَ مَا لَا تَسْكُنُونَ، أَيْنَ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِكُمْ، فَجَمَعُوا كَثِيرًا، وَأَمَّلُوا بَعِيدًا، وَبَنَوْا شَدِيدًا، فَأَصْبَحَ جَمْعُهُمْ بُورًا، وَأَصْبَحَ أَمَلُهُمْ غُرُورًا، وَأَصْبَحَتْ دِيَارُهُمْ قُبُورًا

Hüseyn b. Ali Zâide'den rivâyet etti. O, Abdülmelik b. Umeyr'den, o Recâ b. Hayve'den rivâyet etti ve Recâ b. Hayve dedi ki: Ebu'd-Derdâ Şam ehlini topladı ve şöyle dedi: "Size nasihat eden bu kardeşinizi dinleyin. Yiyemeyeceğiniz şeyleri mi biriktiriyor, ulaşamayacağınız şeyleri mi hayal ediyor, içinde oturamayacağınız şeyleri mi inşa ediyorsunuz? Sizden öncekiler neredeler? Onlar da birçok şeyler biriktirdiler, uzun emeller beslediler, güçlü binalar inşa ettiler. Fakat biriktirdikleri yok oldu, emelleri boşa çıktı ve evleri kabir oldu.[419]

Recâ b. Hayve'nin h. 32 yılında vefat etmiş olan Ebu'd-Derdâ'dan doğrudan nakilde bulunması rivâyetin Mürsel olduğunu göstermektedir.

13) Kur'ân'ı Anlamaksızın Tartışmak

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى، ثنا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادٍ الْأَعْرَابِيُّ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الدَّقِيقِيُّ، ثنا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، ثنا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ رَجُلٍ، قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَقَالَ: إِنَّ أَغْرَى الضَّلَالَةِ لَرَجُلٌ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ فَلَا يَفْقَهُ فِيهِ فَيُعَلِّمُهُ الصَّبِيَّ وَالْعَبْدَ وَالْمَرْأَةَ وَالْأَمَةَ فَيُجَادِلُونَ بِهِ أَهْلَ الْعِلْمِ

Muhammed b. Ahmed bize haber verdi ve dedi ki: Muhammed b. Ahmed b. Yahyâ bize tahdîs etti. O, Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-A'râbî bize tahdîs etti. O, Muhammed b. Abdilmelik ed-Dekîkî bize tahdîs etti dedi. O, Yezîd b. Hârun bize tahdîs etti dedi. O, İbn Avn bize tahdîs etti dedi. O, Recâ b. Hayveden, o da bir adamdan nakletti. O kişi şöyle dedi: Biz Muâviye'nin (ra) yanında oturuyorduk. O esnada dedi ki: Dalâlete düşmeye sebep olan şey bir kimsenin içindekileri

[418] Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ,* 1/236.

[419] İbni Ebî Şeybe, *Musannef,* 7/110.

anlamaksızın Kur'ân'ı okuması, çocuklara, kölelere, kadınlara, cariyelere öğretmesi, onların da bu öğrendikleriyle ilim ehline karşı münakaşaya girmeleridir.[420]

14) Mazlumun Duası

حَدَّثَنَا شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: إِيَّاكَ وَدَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، فَإِنَّهَا تَصْعَدُ إِلَى السَّمَاءِ كَشَرَارَاتِ نَارٍ حَتَّى يُفْتَحَ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاء

Şerîk b. Abdillâh bize tahdîs etti, o Abdülmelik b. Umeyr'den, o Recâ b. Hayve'den, o Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet etti. Ebu'd-Derdâ şöyle dedi: Mazlumun bedduasından sakın. Çünkü o dualar gök kapıları açılıncaya kadar ateş kıvılcımları olarak göğe yükselirler.[421]

15) Münafığın Özellikleri

حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: ثَلَاثَةٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَهُوَ مُنَافِقٌ: مَنْ تَكَهَّنَ، وَاسْتَسْقَمَ، أَوْ رَجَعَتْهُ طِيَرَةٌ مِنْ سَفَرِه

Şerîk bize tahdîs etti, o Abdülmelik b. Umeyr'den, o Recâ b. Hayve'den, o Ebu'd-Derdâ'dan rivâyet etti. Ebu'd-Derdâ şöyle dedi: Şu üç özellik kimde bulunursa o kimse münafıktır: Kâhinlik ve kısmet açma iddiasında bulunmak ve kuş uçurma falına inanarak seferinden vazgeçmek.[422]

16) Müşrikler Tarafından Gasp Edilen Mal

حَدَّثَنَا عَبْدَةُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُؤَيْبٍ قَالَ: قَالَ عُمَرُ: مَا أَحْرَزَ الْمُشْرِكُونَ مِنْ أَمْوَالِ الْمُسْلِمِينَ فَغَزَوْهُمْ بَعْدُ وَظَهَرُوا عَلَيْهِمْ فَوَجَدَ رَجُلٌ مَالَهُ بِعَيْنِهِ قَبْلَ أَنْ تُقْسَمَ السِّهَامُ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ، وَإِنْ كَانَ قُسِمَ فَلَا شَيْءَ لَه

Abde b. Süleymân bize tahdîs etti, o Sa'd'dan, o Katâde'den, o Recâ b. Hayve'den, o da Kabîsa b. Züeyb'den rivâyet etti. Kabîsa Hz. Ömer'in şöyle dediğini haber veriyor: Müslümanların mallarından birini müşrikler ele geçirir ve sonra o müşriklere gaza düzenlenir, zafer kazanılırsa gasp edilen malın sahibi ganimet paylaşımından önce bizatihi malını bulursa o mala diğerlerine göre daha müstahak olur. Eğer taksimattan sonra bulursa hiçbir hak talep edemez.[423]

---

[420] Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlih*, thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyrî (Suudî Arabistân: Dâru İbni'l-Cevzî, 1414), 2/1203.

[421] İbni Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/48.

[422] Ebû Bekr Abdullāh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Edeb li'bni Ebî Şeybe*, thk. Muhammed Rızâ Kahveci (Lübnân: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiye, 1420), 1/218.

[423] İbni Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/506.

17) Müşriklere Esir Düşen Kölenin Durumu

حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، أَنَّ أَبَا عُبَيْدَةَ، كَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فِي عَبْدٍ أَسَرَهُ الْمُشْرِكُونَ ثُمَّ ظَهَرَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ بَعْدَ ذَلِكَ قَالَ: صَاحِبُهُ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ يُقْسَمْ فَإِذَا قُسِمَ مَضَى

Hüşeym bize tahdîs etti, o İbn Avn'dan, o Recâ b. Hayve'den rivâyette bulundu ve Recâ b. Hayve dedi ki: Ebû Ubeyde Ömer b. Hattâb'a mektup yazarak müşriklerin bir köleyi esir almaları ve sonra müslümanların o müşriklere karşı zafer kazanmaları durumunda bu kölenin kime ait olacağı konusunda soru sordu. Hz. Ömer de: Eğer taksimat yapılmadan geri alırsa eski sahibi önceliklidir. Şayet taksimat yapılmışsa artık hakkı geçmiştir dedi.[424]

18) Namazda Sureleri Birleştirmek

عَنْ دَاوُدَ بْنِ قَيْسٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَجَاءَ بْنَ حَيْوَةَ، يَسْأَلُ نَافِعًا: هَلْ كَانَ ابْنُ عُمَرَ يَجْمَعُ بَيْنَ سُورَتَيْنِ فِي رَكْعَةٍ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَسُوَر

Dâvud b. Kays'tan rivâyet edildi. O da Recâ b. Hayve'den işittim dedi. Recâ b. Hayve dedi ki: Nâfi'ye İbn Ömer (ra) bir rekâtta iki sureyi cem eder miydi diye sordu. O da: Evet cem ederdi, hatta ikiden fazla sureyi de cem ederdi diye cevap verdi.[425]

19) Namazları Cem Etmek

عَنْ دَاوُدَ بْنِ قَيْسٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَجَاءَ بْنَ حَيْوَةَ يَسْأَلُ نَافِعًا: أَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَجْمَعُ مَعَ النَّاسِ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ إِذَا جَمَعُوا فِي اللَّيْلَةِ الْمَطِيرَةِ؟ قَالَ: نَعَم

Dâvud b. Kays'tan rivâyet edildi. O da Recâ b. Hayve'den işittim dedi. Recâ b. Hayve dedi ki: Nâfi'ye (ö. 117/735): İbn Ömer (ö. 73/693) yağmurlu gecelerde cemaatle beraber iki namazı cem eder miydi diye sordu. Nâfi' de "Evet, cem ederdi" diye cevap verdi.[426]

20) Orta Namazı

قال: وحدثني هشام بن سعد قال: كنا عند نافع مولى ابن عمر ومعنا رجاء بن حيوة، فقال لنا رجاء: سلوا نافعا عن الصلاة الوسطى، فسألناه فقال: قد سأل عنها عبد الله بن عمر رجلٌ فقال: هي فيهن فحافظوا عليهن كلهن

Hişâm b. Sa'd bize tahdîs etti ve şöyle dedi: Recâ b. Hayve ile İbn Ömer'in mevlâsı Nâfi'nin yanındaydık. Recâ bize: Nâfi'ye orta namazının hangi namaz olduğunu sorun dedi. Biz de sorduk. Nâfi' dedi ki: Abdullah İbn Ömer'e birisi bu konuda soru

[424] İbni Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/506.

[425] Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/148.

[426] Abdürrezzâk, *Musannef*, 2/556.

sordu ve İbn Ömer'in cevabı şöyle oldu: Orta namazı bu beş vaktin içindedir. O halde hepsine devam edin aksatmayın.[427]

21) Selmân-ı Fârisî'nin Tavsiyesi

أَخْبَرَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ قَالَ: أَخْبَرَنَا جَبَلَةُ بْنُ عَطِيَّةَ عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ قَالَ: قَالَ أَصْحَابُ سَلْمَانَ لِسَلْمَانَ: أَوْصِنَا. فَقَالَ: مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَمُوتَ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا أَوْ غَازِيًا أَوْ فِي نَقْلِ الْقِرَاءَةِ فَلْيَمُتْ. وَلا يَمُوتَنَّ أَحَدُكُمْ فَاجِرًا وَلا خَائِنًا

Affân b. Müslim bize haber verdi ve dedi ki: Hammâd b. Seleme bize tahdîs etti. O, Cebele b. Atıyye bize haber verdi dedi. O, Recâ b. Hayve'den rivâyette bulundu ve Recâ b. Hayve dedi ki: Arkadaşları Selmân-ı Fârisî'ye (ö. 36/656) bize nasihatte bulun dediler. O da: Sizden hacı olarak, umre yapmış olarak, gazi olarak veya kıraati naklederken ölmeyi başarabilenler bunu yapsın. Fakat sizden biri günahkâr veya hain olarak ölmesin.[428]

İbn Sa'd'da (ö. 230/845) bu şekliyle nakledilen rivâyet daha önceki dönem kaynaklarından Abdullah İbn Mübârek'in (ö. 181/797) eserinde farklılık arz etmektedir. Rivâyet şu şekildedir:

أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ الْمُبَارَكِ، عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ، عَنْ جَبَلَةَ بْنِ عَطِيَّةَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، أَنَّ سَلْمَانَ، قَالَ لَهُ أَصْحَابُهُ: أَوْصِنَا. قَالَ: مَنَ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَمُوتَ حَاجًّا، أَوْ مُعْتَمِرًا، أَوْ غَازِيًا، أَوْ فِي نَقْلِ الْغَزَاةِ فَلْيَفْعَلْ، وَلَا يَمُوتَنَّ تَاجِرًا، وَلَا جَابِيًا

Recâ b. Hayve, Selmân b. Fârisî'den rivâyetle dedi ki: Selmân'a arkadaşları bize tavsiyede bulun dediler. O da: Sizden hacı olarak, umre yapmış olarak, gazi olarak veya fetih seferberliği esnasında ölme imkânı olanlar bunu yapsın. Fakat asla tacir olarak ve toplayıcı olarak ölmesin.[429]

22) Şehvet ve Gizli Şirk

ثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: نا عِيسَى بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: نا اللَّيْثُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَجْلَانَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ مَحْمُودِ بْنِ الرَّبِيعِ، خَتَنِ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ: أَنَّهُ خَرَجَ مَعَهُ يَوْمًا إِلَى السُّوقِ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَاضْطَجَعَ وَتَسَجَّى بِثَوْبِهِ، ثُمَّ بَكَى فَأَكْثَرَ، فَقَالَ: غَرِيبٌ لَا يُبْعِدُ الْإِسْلَامَ، فَلَمَّا

---

427 İbn Vehb, *Tefsîru'l-Kur'ân mine'l-câmi' libni Vehb*, 1/106.

428 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 4/68.

429 Ebû Abdirrahmân Abdullāh b. el-Mübârek b. Vâzıh el-Hanzalî el-Mervezî, *el-Cihâd li'bni Mübârek* (Tûnus: Dâru't-Tûnusiye, 1972), 1/162.

ذَهَبَ ذَلِكَ عَنْهُ قُلْتُ: صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئًا مَا رَأَيْتُكَ تَصْنَعُهُ؟ قَالَ: أَخْوَفُ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكُ وَالشَّهْوَةُ الْخَفِيَّةُ , قُلْتُ: بَعْدَ الْإِسْلَامِ تَخَافُ عَلَيْنَا الشِّرْكَ؟ قَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ مَحْمُودُ مَا مِنَ الشِّرْكِ إِلَّا أَنْ تَجْعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

Ebû Dâvud bize tahdîs etti ve dedi ki: Îsâ b. Hammâd bize tahdîs etti. O, Leys bize tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. Aclân'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Şeddâd b. Evs'in (ö.58/678) kayın biraderi Mahmûd b. Rebî'den rivâyette bulundu ve Mahmûd b. Rebî' şöyle anlattı: Mahmûd b. Rebi' Şeddâd ile beraber bir gün çarşıya çıktılar. Sonra Şeddâd evine döndü, uzandı ve cübbesini üzerine örttü. Sonra da çok şiddetli bir şekilde ağlayarak "İslam'ı yok etmemesi garip" diyordu. Bu durum ondan geçince ona: Daha önce hiç yapmadığın bir şeyi bugün neden yaptın? Diye sordum. O da: "Sizin hakkınızda en korktuğum şey şirke düşmeniz ve gizli şehvettir" dedi. Dedim ki: İslam geldikten sonra hâlâ şirke düşmemizden mi korkuyorsun? O da şöyle dedi: "Annen senden mahrum kalsın Mahmut, şirk sadece Allah'tan başka ilah edinmekle olmaz."[430]

23) Talâk

وَعَن رَجَاء بن حَيْوَة: قَرَأَ علينا عبد الْملك بن مَرْوَان كتاب مُعَاوِيَة بن أبي سُفْيَان رَضِي الله عَنْهُمَا فِيهِ السّنَن: أَن كل وَاحِد طلق امْرَأَته جَائِز أَلا الْمَجْنُون

Recâ b. Hayve şöyle dedi: Abdülmelik b. Mervân bize Muâviye b. Ebî Süfyân'ın (ra) içinde hadislerin yazılı olduğu kitabında şöyle yazdığını okudu: "Deli olanların haricinde eşini boşayan herkesin talâkı geçerlidir."[431]

24) Zıhâr

نا أَبُو بَكْرٍ النَّيْسَابُورِيُّ , نا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى , وَالْمَيْمُونِيُّ , قَالَا: نا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَكْرٍ , نا سَعِيدٌ , عَنْ قَتَادَةَ , وَمَطَرٍ , عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ , عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُؤَيْبٍ , عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ فِي الْمُظَاهِرِ إِذَا وَطِئَ قَبْلَ أَنْ يُكَفِّرَ عَلَيْهِ كَفَّارَتَانِ

Ebû Bekir en-Nîsâbûrî bize tahdîs etti ve dedi ki: Muhammed b. Yahyâ ve el-Meymûnî bize tahdîs ettiler. O ikisi, Abdullah b. Bekr bize tahdîs etti dediler. O, Katâde'den, o Matar'dan, o Recâ b. Hayve'den, o Kabîsa b. Züeyb'den o da Amr b. Âs'tan rivâyette bulundu ve Amr b. Âs'ın zıhar yapan kimse eğer kefaretten önce eşiyle birlikte olursa ona iki kefaret gerekir dediğini nakletti.[432]

---

[430] Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî (İbn Batta), *el-İbâne'l-kübrâ li'bni Batta* (Riyâd: Dâru'r-Râye li'n-Neşri vet't-Tevzî', ts.), 4/167.

[431] Şihâbüddin Ebû Abbas, *Muhtasar hilâfiyâtü Beyhakî*, 4/228.

[432] Dârakutnî, *Sünen-i Dârakutnî*, 4/492.

3.1.3.2.1. Recâ b. Hayve'nin Naklettiği Mevkûf Rivâyetlerin Değerlendirilmesi

Recâ b. Hayve'nin rivâyet zinciri içerisinde yer aldığı mevkuf rivâyetler incelendiğinde 13 râviden nakilde bulunduğu görülmektedir. Bu râviler arasında isnatta en çok yer verdiği kişi Kabîsa b. Züeyb'dir. Recâ'nın mevkûf rivâyetlerdeki kaynağını görme açısından en çok rivâyette bulunduğu râviden başlayarak en aza doğru kaynakları bir tablo ile sunulacaktır.

Nakilde Bulunduğu Râviler	Aldığı Hadis Sayısı		Nakilde Bulunduğu Râviler	Aldığı Hadis Sayısı
Kabîsa b. Züeyb (ö. 86/705)	6		Ebû Ubeyde (ö. 18/639)	1
Muâz b. Cebel (ö. 17/638)	3		Hayve b. Cendel	1
Ebü'd-Derdâ (ö. 32/652)	3		Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656)	1
Nâfi' (ö. 117/735)	2		Câbir b. Abdillâh (ö. 78/697)	1
Racül	2		Mahmûd b. Rebi'	1
Amr b. Âs (ö. 43/664)	1		Abdülmelik b. Mervân	1
Ubâde b. Sâmit (ö. 34/654)	1			

Tabloda da görüleceği üzere Recâ b. Hayve'nin mevkûf hadis rivâyetinde bulunduğu kişilerden Kabîsa, Nâfi', Hayve b. Cendel, Câbir b. Abdillâh ve Abdülmelik b. Mervân haricindeki râvileri görme ihtimali yoktur. Dolayısıyla bu kişilerden yapmış olduğu rivâyetler Mürsel niteliktedir denilebilir. Merfu' rivâyetlerde olduğu gibi mevkûf rivâyetlerde de "racül" şeklinde ifade edilen meçhul râvilerden de nakilde bulunmuştur. Bu da Recâ'nın yaşadığı dönemin karakteristik özelliğini yansıtmaktadır.

Recâ b. Hayve'nin rivâyet ettiği mevkûf hadisler konularına göre değerlendirildiğinde beklenilenin aksine devlet idaresi veya siyâsî konulara yer verilmediği görülmektedir. Rivâyetlerde değinilen konuların bir tablo halinde sunulması bütüncül bir bakış açısı sunacaktır.

Sıra No	KONU	Hadis Sayısı	Türü
1	Ayağa Kalkmak	1	Mevkûf
2	Babası Azatlı Annesi Hür Çocuklar	1	Mevkûf
3	Cariyenin İddeti	2	Mevkûf
4	Çocuk Doğduğu Döşeğe Aittir	1	Mevkûf
5	Günahkârın Durumu	1	Mevkûf
6	Hesap Sorulacak Dört Konu	1	Mevkûf

7	Hür Hanımını Boşayan Köle	1	Mevkûf
8	İbadetlerin Arasını Ayırmak	1	Mevkûf
9	İlmin Önemi	1	Mevkûf
10	İmamın Ardından Okumak	1	Mevkûf
11	Kadın İle İmtihan	1	Mevkûf
12	Kanaat	1	Mevkûf
13	Kur'ân'ı Anlamaksızın Tartışmak	1	Mevkûf
14	Mazlumun Duâsı	1	Mevkûf
15	Münafığın Özellikleri	1	Mevkûf
16	Müşrikler Tarafından Gasp Edilen Mal	1	Mevkûf
17	Müşriklere Esir Düşen Kölenin Durumu	1	Mevkûf
18	Namazda Sûreleri Birleştirmek	1	Mevkûf
19	Namazları Cem Etmek	1	Mevkûf
20	Orta Namazı	3	Mevkûf
21	Selmân-ı Fârisî'nin Tavsiyesi	2	Mevkûf
22	Şehvet ve Gizli Şirk	1	Mevkûf
23	Talâk	1	Mevkûf
24	Zıhâr	1	Mevkûf

3.1.3.3. Maktu' Rivâyetler

Senedi Hz. Peygamber veya sahabeye ulaşmayıp tâbiûnda kalan, tâbiûn'a ait söz, fiil ve fetvaları içeren rivâyetler Maktu' Hadis olarak nitelenmektedir.[433] Maktu' tabiri ilk defa İmam Şâfiî tarafından "isnadında kopukluk bulunan hadis" anlamında kullanılmış olsa da günümüzde ifade ettiği anlamda ilk defa tanımlayan Hatîb el-Bağdâdî'dir. Maktu' rivâyetlerin merfu' hadisler gibi senedli olarak nakledilmesi onların da sünnetin bir parçası olduğu düşüncesinin bir sonucudur.[434] Recâ b. Hayve'nin isnad zinciri içerisinde yer aldığı on sekiz maktu' rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetler alfabetik başlıklar altında şu şekilde sıralanabilir:

1) Akşam Namazından Sonra Namaz

حَدَّثَنَا أَزْهَرُ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، قَالَ: «كَانَ رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ إِذَا صَلَّى الْمَغْرِبَ لَمْ يُصَلِّ بَعْدَهَا شَيْئًا حَتَّى يَغِيبَ الشَّفَقُ

[433] Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs, Mukaddimetü İbni's-Salâh*, thk. Nûrettin Itır (Sûriye: y.y., 1406), 1/47; Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü* (İstanbul: IFAV, 2013), 182.

[434] Mehmet Efendioğlu, "Maktû", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/457.

Ezher bize tahdîs etti, o İbn Avn'dan rivâyet etti ve İbn Avn dedi ki: Recâ b. Hayve akşam namazını kıldıktan sonra şafak kaybolana kadar hiçbir namaz kılmazdı.[435]

2) Binek Üstünde Namaz

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، قَالَ: ثنا ابْنُ عَوْنٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ الْكِنْدِيِّ، قَالَ: كَانَ ثَابِتُ بْنُ السِّمْطِ، أَوِ السِّمْطُ بْنُ ثَابِتٍ فِي مَسِيرٍ فِي خَوْفٍ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ، فَصَلَّوْا رُكْبَانًا، فَنَزَلَ الْأَشْتَرُ، فَقَالَ: مَا لَهُ؟ قَالُوا: نَزَلَ فَصَلَّى، قَالَ: مَا لَهُ خَالَفَ خُولِفَ بِه

Vekî' bize tahdîs etti ve dedi ki: İbn Avn bize tahdîs etti. O, Recâ b. Hayve'den rivâyet etti ve Recâ b. Hayve dedi ki: Sâbit b. Sımt veya Sımt b. Sâbit korkulu bir yolculukta idi. Namaz vakti girince yanındakilerle beraber namazlarını binit üzerinde kıldılar. Fakat Eşter binitten inip öyle kıldı. Sâbit veya Sımt: Bu ne yapıyor? Diye sordu. Oradakiler de "Namaz kılıyor" dediler. O da: Ayrılığa düşene karşı çıkılır dedi.[436]

3) Düşmanın Yakaladığı Kölenin Durumu

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ قَالَ: نا ابْنُ عَيَّاشٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَجَاءَ بْنَ حَيْوَةَ، وَعَدِيَّ بْنَ عَدِيٍّ، وَمَكْحُولًا قَالُوا فِي الْعَبْدِ الْمَمْلُوكِ يَلْحَقُ بِالْعَدُوِّ ثُمَّ يُسْتَأْمَنُ قَالُوا: " يُخَيَّرُ أَنْ يُرَدَّ إِلَى مَوْلَاهُ، وَإِمَّا أَنْ يُرَدَّ إِلَى مَكَانِهِ وَلَا يُعْطَى أَمَانًا عَلَى أَنْ يَذْهَبَ بِنَفْسِهِ

Saîd bize tahdîs etti ve dedi ki: İbn Ayyâş bize tahdîs etti. O, Safvân b. Amr'dan rivâyet etti ve Safvân dedi ki: Recâ b. Hayve, Adiy b. Adiy ve Mekhûl düşman tarafından ele geçirilen ve sonra da eman verilen köle hakkında şöyle dediler: Mevlâsına dönmesi veya ele geçiren düşmana dönmesi konusunda tercih etmesi istenir. Kendi başına gitmesi yönünde güvence verilmez.[437]

4) Düşmanla Karşılaşınca Okunan Dua

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ رِزْقٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْوَاثِقِ الْهَاشِمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْفَزَارِيُّ، وَأَخْبَرَنِي غَيْرُهُ، عَنِ ابْنِ عَوْنٍ، قَالَ: كَانَ رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ إِذَا لَقِيَ الْعَدُوَّ، يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِحَقِّ نَصْرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْكَ، أَنْ تَنْصُرَنَا عَلَيْهِمْ، ثُمَّ قَرَأَ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِين

Muhammed b. Ahmed b. Rızk bize haber verdi ve dedi ki: Ebû Muhammed b. Abdilzîz b. Muhammed b. el-Vâsik el-Hâşimî bize haber verdi. O, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. en-Nadr bize tahdîs etti dedi. O, Muâviye b. Amr bize tahdîs etti dedi. O, Ebû İshâk el-Fezârî bize tahdîs etti ve diğerleri bana bildirdi dedi.

---

435 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/54.

436 İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/213.

437 Saîd b. Mansûr, *Sünenü Saîd b. Mansûr*, 2/336.

O, İbn Avn'dan rivâyette bulundu ve İbn Avn dedi ki: Recâ b. Hayve düşmanla karşılaştığında: Allah'ım! Mü'minlere yardım vaadin konusunda onların senin üzerindeki haklarını istiyorum der ve (Mü'minlere yardım etmek bizim üzerimize bir haktır) mealindeki Rûm suresi 60 âyetini okurdu.[438]

5) Fâkih, Vâiz, Toplumun Öncüleri ve Şerli Kimselerden Alınan Dersler

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ، نا أَبُو إِسْمَاعِيلَ، نا عَبْدُ اللهِ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ دَاوُدَ بْنِ أَبِي هِنْدٍ؛ قَالَ: جَالَسْتُ الْفُقَهَاءَ؛ فَوَجَدْتُ دِينِي عِنْدَهُمْ، وَجَالَسْتُ أَصْحَابَ الْمَوَاعِظِ؛ فَوَجَدْتُ الرِّقَّةَ فِي قَلْبِي، وَجَالَسْتُ كِبَارَ النَّاسِ؛ فَوَجَدْتُ الْمُرُوءَةَ فِيهِمْ، وَجَالَسْتُ شِرَارَ النَّاسِ؛ فَوَجَدْتُ أَحَدَهُمْ يُطَلِّقُ امْرَأَتَهُ عَلَى شَيْءٍ لا يُسَاوِي شَعِيرَةً

Ahmed bize tahdîs etti ve dedi ki: Ebû İsmâil bize tahdîs etti. O, Abdullâh b. Sâlih bize tahdîs etti. O, Recâ b. Hayve'den, o Dâvûd b. Hind'den nakletti ve Dâvud şöyle dedi: Fukahâ ile bir arada bulundum ve onların yanında dinimi öğrendim. Vaizlerle bir arada bulundum, kalbimde incelik hissettim. Toplumun büyükleriyle bir arada bulundum, yanlarında insanlığı öğrendim. İnsanların en şerlileriyle bir arada bulundum. Onların her biri de kıl kadar bile etmeyen sebeplerle eşlerini boşuyorlardı.[439]

6) Gözü Kör Etmenin Diyeti

عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَيُّوبُ بْنُ مُوسَى، أَنَّ رَجَاءَ بْنَ حَيْوَةَ، أَخْبَرَهُ أَنَّ صَاحِبَ حَرَسِ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ " أَصَابَ سَوْطُهُ عَيْنَ أَعْوَرَ فَفَقَأَهَا قَالَ: فَأَعْطَاهُ عَبْدُ الْمَلِكِ فِيهَا أَلْفَ دِينَارٍ

Abdürrezzâk, İbn Cüreyc bize haber verdi dedi, o Eyyûb b. Mûsâ bana haber verdi dedi, ona Recâ b. Hayve, ona da Abdülmelik b. Mervân'ın koruması haber verdi ve dedi ki: Abdülmelik'in kırbacı A'ver'in gözüne değdi ve gözünü çıkardı. Abdülmelik bundan dolayı o kimseye bin dinar ödedi.[440]

7) İftiranın Cezası

عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ مُوسَى، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ قَالَ: اسْتَقَامَ بِنَا وَنَحْنُ أُنَاسٌ مِنْ أَهْلِ الشَّامِ سُلَيْمَانُ فِي خِلَافَتِهِ، وَمَعَهُ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، فَقَالَ عُمَرُ: " كَيْفَ تَقُولُونَ فِي رَجُلٍ قَالَ لِرَجُلٍ: يَا شَارِبَ الْخَمْرِ؟ " قَالَ: قُلْنَا نَحُدُّهُ. قَالَ عُمَرُ: سُبْحَانَ اللَّهِ، مَا نَحُدُّ إِلَّا مَنْ قَذَفَ مُسْلِمًا

İbn Cüreyc'den rivâyet edildi ve İbn Cüreyc dedi ki: Süleymân b. Mûsâ bana haber verdi. O da Recâ b. Hayve'den rivâyet etti ve Recâ b. Hayve şöyle dedi: Hilafeti zamanında Süleymân b. Abdülmelik, biz Şam'dan bazı kimselerle beraberken,

---

[438] Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşâr Avâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422), 12/226.

[439] Ebû Bekir Ahmed b. Mervân ed-Dîneverî el-Mâlikî, *el-Mücâlese ve cevâhiru'l-ilm* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1419), 7/57.

[440] Abdürrezzâk, *Musannef*, 9/331.

yanında Ömer b. Abdülaziz olduğu halde ayağa kalktı ve Ömer b. Abdülaziz: Bir kimseye "Ey şarap içen kimse" diye iftira eden kişi için ne dersiniz? Diye sordu. Biz de: Ona had cezası gerekir dedik. Ömer b. Abdülaziz: Subhânallah! Bir müslümana namus iftirası atandan başkasına biz had cezası uygulamayız dedi.[441]

8) İkindiden Sonra Tilâvet Secdesi

حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، عَنْ شُعْبَةَ قَالَ: سَأَلْتُ الْحَكَمَ، عَنْ الرَّجُلِ يَقْرَأُ السَّجْدَةَ بَعْدَ الْعَصْرِ، فَقَالَ الْحَكَمُ: قَدِمَ عَلَيْنَا رَجَاءُ بْنُ حَيْوَةَ، زَمَانَ ابْنِ بَشِيرِ بْنِ مَرْوَانَ وَكَانَ قَاصَّ الْعَامَّةِ، فَكَانَ يَقْرَأُ السَّجْدَةَ بَعْدَ الْعَصْرِ، فَيَسْجُدُ قَالَ شُعْبَةُ: وَسَأَلْتُ حَمَّادًا فَقَالَ: إِذَا كَانَ فِي وَقْتِ صَلَاةٍ فَلَا بَأْس

Gunder bize tahdîs etti, o, Şu'be'den rivâyet etti ve Şu'be b. Haccâc dedi ki: Hakem'e ikindi namazından sonra secde âyeti okuyan kimsenin ne yapması gerektiğini sordum bana şöyle söyledi: İbn Beşîr b. Mervân zamanının genel yargıcı iken Recâ b. Hayve yanımıza geldiğinde ikindi namazından sonra secde âyeti okur ve hemen secde ederdi. Şu'be devamında şöyle dedi: Bu durumu Hammâd'a sordum o da: Eğer secde âyetini ikindi vaktinde okumuşsa secde etmesinde bir sakınca yoktur cevabını verdi.[442]

9) İslâm'ın, İmanın, Takvanın En Güzeli

أَخْبَرَكُمْ أَبُو الْفَضْلِ الزُّهْرِيُّ، نا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ أَبُو إِسْحَاقَ الْعُمَرِيُّ، نا أَبُو عُبَيْدِ اللَّهِ أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَهْبٍ، حَدَّثَنِي عَمِّي، قَالَ: وَأَخْبَرَنِيهِ ابْنُ لَهِيعَةَ، عَنِ ابْنِ عَجْلَانَ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، قَالَ: يُقَالُ: مَا أَحْسَنَ الْإِسْلَامُ، وَيُزَيِّنُهُ الْإِيمَانُ، وَمَا أَحْسَنَ الْإِيمَانُ، وَيُزَيِّنُهُ التَّقْوَى، وَمَا أَحْسَنَ التَّقْوَى، وَيُزَيِّنُهُ الْعِلْمُ، وَمَا أَحْسَنَ الْعِلْمُ، وَيُزَيِّنُهُ الْحِلْمُ، وَمَا أَحْسَنَ الْحِلْمُ، وَيُزَيِّنُهُ الرِّفْق

Ebu'l-Fadl ez-Zührî size haber verdi ve dedi ki: İbrâhim b. Muhammed b. İbrâhim Ebû İshâk el-Umerî bize tahdîs etti. O, Ebû Ubeydillâh Ahmed b. Abdurrahmân b. Vehb bize tahdîs etti dedi. O, Amcam bana tahdîs etti dedi. O, İbn Lehîa bana haber verdi dedi. O, İbn Aclân'dan, o da Recâ b. Hayve'den rivâyette bulundu ve Recâ b. Hayve şöyle dediği: Denilir ki, iman ile süslenmiş İslâm, takvâ ile süslenmiş iman, ilim ile süslenmiş takvâ, hilm ile süslenmiş ilim ve rifk (yumuşak huyluluk) ile süslenmiş hilm ne kadar da güzeldir.[443]

10) İsraf

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللهِ الْحَافِظُ، وَأَبُو الْحُسَيْنِ عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ الْكَاشَانِيُّ الْهَرَوِيُّ قَدِمَ عَلَيْنَا قَالَا: سَمِعْنَا أَبَا عَبْدِ اللهِ مُحَمَّدَ بْنَ الْعَبَّاسِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا الْحُسَيْنِ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَخْلَدٍ يَقُولُ: نَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ

[441] Abdürrezâk, *Musannef*, 7/130.

[442] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/376.

[443] Zührî, *Hadîsü'z-Zührî*, 1/350.

الْأَعْلَى، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِدْرِيسَ الشَّافِعِيُّ، أَنَّ رَجَاءَ بْنَ حَيْوَةَ عَاتَبَ ابْنَ شِهَابٍ فِي الْإِسْرَافِ وَكَانَ يُدَانُ، فَقَالَ: لَا آمَنُ أَنْ يَحْبِسَ هَؤُلَاءِ الْقَوْمُ أَيْدِيَهُمْ عَنْكَ فَتَكُونَ قَدْ حُمِلْتَ عَلَى أَمَانِيكَ. قَالَ: فَوَعَدَهُ أَنْ يَقْتَصِرَ، فَمَرَّ بِهِ بَعْدَ ذَلِكَ، وَقَدْ وَضَعَ الطَّعَامَ، وَنَصَبَ مَوَائِدَ الْعَسَلِ، فَوَقَفَ بِهِ رَجَاءٌ فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ هَذَا الَّذِي افْتَرَقْنَا عَلَيْهِ؟، فَقَالَ لَهُ ابْنُ شِهَابٍ: انْزِلْ، فَإِنَّ السَّخِيَّ لَا تُؤَدِّبُهُ التَّجَارِب

Ebû Abdillâh el-Hâfız ve Ebu'l-Hüseyn Ali b. Muhammed b. Ali el-Kâşânî el-Herevî bize gelip dediler ki: Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Abbâs şöyle diyor: Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed b. Mahled'den işittik. O, Yûnus b. Abdila'lâ'dan tahdîs ettik dedi. O, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî bana tahdîs etti dedi ve Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî dedi ki: Recâ b. Hayve sürekli borçlanan İbn Şihâb ez-Zührî'yi israf konusunda uyararak "Bu insanların senin üzerinden elini çekeceğine ve senin isteklerinin esiri olacağına inanmıyorum" dedi. İbn Şihâb da ona harcamalarını kısacağına dair söz verdi. Bir zaman sonra Recâ tekrar uğradığında İbn Şihâb bal sofralarından oluşan bir sofra getirdi. Recâ duraksadı ve Ey Ebû Bekir! Bizim anlaşamadığımız (ayrıldığımız) nokta işte bu değil mi? Dedi. İbn Şihâb da: Sofraya buyur, cömert kimseyi tecrübeler terbiye edemez dedi.[444]

11) Mısırlıların Hz. Osman'a Mektubu

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ مُجَاهِدٍ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ قُحَيْفٍ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ قَوْمِهِ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، وَحُبَابِ بْنُ مُوسَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ مَخْلَدِ بْنِ خُفَافٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَا: كَتَبَ أَهْلُ مِصْرَ إِلى عُثْمَانَ: فِي الْمَلَأِ الْمُسْلِمِينَ إِلَى الْخَلِيفَةِ الْمُبْتَلَى , أَمَّا بَعْدُ: فَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْعَمَ عَلَيْنَا وَعَلَيْكَ وَاتَّخَذَ عَلَيْنَا فِيمَا آتَاكَ الْحُجَّةَ، وَإِنَّا نُذَكِّرُكَ اللَّهَ فِي مَوَاقِعِ السَّحَابِ، فَإِنَّ اللَّهَ قَالَ فِي كِتَابِهِ: أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ أَنْ تُحِلَّ مَا شِئْتَ مِنْهُ بِقَوْلِكَ وَتُحَرِّمَ مَا شِئْتَ مِنْهُ بِقَوْلِكَ، وَنُذَكِّرُكَ اللَّهَ فِي الْحُدُودِ، أَنْ تُعَطِّلَهَا فِي الْقَرِيبِ وَتُقِيمَهَا فِي الْبَعِيدِ، فَإِنَّ سُنَّةَ اللَّهِ وَاحِدَةٌ، وَنُذَكِّرُكَ اللَّهَ فِي أَقْوَامٍ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَهُمْ عَلَى طَاعَتِهِ لِيَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى خَلْقِهِ، نَصَحُوا لَكَ فَاغْتَشَشْتَ نَصِيحَتَهُمْ وَأَخْرَجْتَهُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ - وَقَالَ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ: وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ فَنُذَكِّرُكَ اللَّهَ وَنَنْهَاكَ عَنِ الْمَعْصِيَةِ، فَإِنَّكَ تَدَّعِي عَلَيْنَا الطَّاعَةَ، وَكِتَابُ اللَّهِ يَنْطِقُ: وَلَا طَاعَةَ لِمَنْ عَصَى اللَّهَ، فَإِنْ تُعْطِ اللَّهَ الطَّاعَةَ نُؤَازِرْكَ وَنُوَقِّرْكَ , وَإِنْ تَأْبَ فَقَدْ عَلِمْنَا أَنَّكَ تُرِيدُ هَلَكَتَنَا وَهَلَكَتَكَ، فَمَنْ يَمْنَعُنَا مِنَ اللَّهِ إِنْ أَطَعْنَاكَ وَعَصَيْنَاهُ وَأَنْتَ الْعَبْدُ الْمَيِّتُ الْمُحَاسَبُ، وَاللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ الَّذِي لَا يَمُوت

Ali b. Muhammed bize tahdîs etti, o Ali b. Mücâhid'den, o Yezîd b. Kahayf'tan, o Recâ b. Hayve ve Hubâb b. Mûsâ'dan onlar Muhammed b. İshâk'tan, o Mahled b. Hufâf'tan o da Urve b. Zübeyr'den rivâyet etti. Urve dedi ki: Mısır halkı Hz.

444 Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horasânî el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1423), 13/340.

Osman'a şöyle bir mektup yazdılar: Müslümanlar arasında ezilen halifeye. Bundan sonra, sana ve bize nimet veren, sana verdiği şeyleri aleyhimize delil getiren Allah'a hamdolsun. Biz sana bulutların yerindeki Allah'ı hatırlatıyoruz. Çünkü Allah kitabında buyuruyor ki: Allah'ın sizin için indirdiği rızkı kendi sözlerinle dilediğin bir kısmını helal, bir kısmını kendi sözlerinle haram olarak belirlemen hakkında ne düşünürsünüz? Sana yakın olanlara uygulamayıp uzak olanlara uyguladığın hadler konusunda da sana Allah'ı hatırlatırız. Şüphesiz Allah'ın sünneti (kanunu) birdir. Allah'ın yaratışına şahit olmaları için kendisine itaat üzere söz aldığı kavimler hakkında da sana Allah'ı hatırlatırız. Onlar sana öğüt verdiler ama sen onların nasihatine karşı çıktın, onları yurtlarından ve mallarından kovdun. Hâlbuki Allah kitabında buyurdu ki: Allah sizden haksız yere birbirinizin kanını dökmeyeceğinize, kendinizden olan insanları yurtlarından çıkarmayacağınıza dair söz almıştı. Sonra siz bunu onaylamış ve buna şahitlik etmiştiniz. (Bakara 2/84) Bu nedenle sana Allah'ı hatırlatıyor ve seni ma'siyetten men ediyoruz. Sen bizim sana itaat etmemiz gerektiğini iddia ediyorsun. Allah'ın kitabı da Allah'a isyan edene itaatin olmayacağını söylüyor. Eğer sen Allah'a itaat edersen sana saygı duyar ve seni destekleriz. Bundan yüz çevirecek olursan anlarız ki kendini ve bizi helak etmek istiyorsun. Bizi Allah'a itaatten men eden biri olarak sana eğer itaat edecek olursak Allah'a isyan etmiş oluruz. Sen ölümlü ve yaptıklarından dolayı hesaba çekilecek bir kulsun. Ölümsüz olan Allah ise yaratan, yoktan var eden ve yarattıklarına şekil verendir.[445]

12) Muhâlea'da Fazla Miktar Talep Etmek

حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أنا حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ قَبِيصَةَ بْنِ ذُؤَيْبٍ، أَنَّهُ كَانَ لَا يَرَى بَأْسًا أَنْ يَأْخُذَ مِنْهَا أَكْثَرَ مِمَّا أَعْطَاهَا. قَالَ: وَيَتْلُو هَذِهِ الْآيَةَ: {فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ}

Hüşeym b.ze tahdîs etti ve dedi ki: Humeyd et-Tavîl bize bildirdi. O, Recâ b. Hayve'den, o da Kabîsa b. Züeyb'den rivâyet etti ve Kabîsa muhâleada erkeğin, kadının verdiği miktardan fazlasını talep etmesinde herhangi bir sorun olmayacağını söyledi ve (Kadının boşanması için kocasına fidye vermesinde iki taraf için de bir günah yoktur.) meâlindeki Bakara suresinin 229. âyetini okudu.[446]

---

[445] Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târîhu'l-Medîne li'bni Şebbe*, thk. Füheym Muhammed Şeltût (Cidde: y.y., 1399), 3/1120-1121.

[446] Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî el- Cüzcânî, *Sünenü Saîd b. Mansûr*, 1/378; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4/124.

13) Ömer b. Abdülaziz'in Vasiyeti

أَخْبَرَنَا عَبَّادُ بْنُ عُمَرَ الْوَاشِحِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا مَخْلَدُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهَكَ عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ قَالَ: قَالَ لِي عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ فِي مَرَضِهِ: كُنْ فِيمَنْ يُغَسِّلُنِي وَيُكَفِّنُنِي وَيَدْخُلُ قَبْرِي. فَإِذَا وَضَعْتُمُونِي فِي لَحْدِي فَحُلَّ الْعُقْدَةَ ثُمَّ انْظُرْ إِلَى وَجْهِي فَإِنِّي قَدْ دَفَنْتُ ثَلاثَةً مِنَ الْخُلَفَاءِ كُلَّهُمْ إِذَا أَنَا وَضَعْتُهُ فِي لَحْدِهِ حَلَلْتُ الْعُقْدَةَ ثُمَّ نَظَرْتُ إِلَى وَجْهِهِ فَإِذَا وَجْهُهُ مُسْوَادٌّ فِي غَيْرِ الْقِبْلَة

قَالَ رَجَاءٌ: فَكُنْتُ فِيمَنْ غَسَّلَ عُمَرَ وَكَفَّنَهُ وَدَخَلَ فِي قَبْرِهِ. فَلَمَّا حَلَلْتُ الْعُقْدَةَ نَظَرْتُ إِلَى وَجْهِهِ فَإِذَا وَجْهُهُ كَالْقَرَاطِيسِ إِلَى الْقِبْلَة

Abbâd b. Ömer el-Vâşihî bize haber verdi ve dedi ki: Mahled b. Yezîd bize tahdîs etti. O, Yûsuf b. Mâhek'ten, o Recâ b. Hayve'den rivâyet etti ve Recâ b. Hayve dedi ki: Ömer b. Abdülaziz hastalığı zamanında bana şöyle dedi: "Beni sen yıka, kefenle ve kabre yerleştir. Lahdime koyduğunda kefenimin bağını çöz ve yüzüme bak. Çünkü ben üç halifeyi defnettim, hepsini lahitlerine yerleştirdiğimde kefenlerinin bağını çözdüm ve yüzlerine baktım. Kıbleden başka yöne çevrildiklerinde yüzleri simsiyah oluyordu." Ben de Ömer'i yıkadım, kefenledim ve kabrine koydum. Kefeninin bağını çözüp yüzüne baktığımda kıbleye döndüğü zaman yüzü kâğıt gibi bembeyazdı.[447]

14) Rahip, Keşiş ve Diyakozlara Cevaplar

قال: وثنا أبي جعفر، ثنا سليمان بن داود، ثنا الربيع بن نافع، ثنا محمد بن مهاجر عن عروة بن رويم اللخمي، عن رجاء بن حيوة قال

كنت جالساً عند عبد الملك بن مروان فأتاه خالد بن يزيد فجلس وقال: خرجت في حاجة لي وأخذت على الجزيرة، وإذا في بعض نواحيها جماعات من قسيسين ورهبان وشمامسة فقلت: لو ملت إلى هؤلاء، ونظرت ما جماعتهم وكان معنيًّا بالعلم قال: فأتيتهم فسألتهم، فأخبروني أن سائحاً يأتيهم في كل سنة مرة واحدة في هذا اليوم فنجتمع فيعلمنا ويذكرنا قلت: وأين هو؟ قال: في تلك الجماعة، فأتيتهم فلما نظر إلي قال: أما إنك لست منهم، من أنت؟ قلت: من المسلمين قال: من أمة محمد؟ قلت: نعم. قال: فمن علمائهم أنت أو من جهالهم؟ قلت: ما أنا من علمائهم ولا من جهالهم. قال: تقولون: إنكم في الجنة تأكلون وتشربون ولا تتغوطون ولا تبولون؟ قال: قلت: نعم. إنا نقول ذلك وهو كذلك. قال: فإن لذلك مثلاً في الدنيا فما هو؟ قلت: الولد في الرحم يسوق الله تعالى إليه رزقه فيأكل ويشرب ولا يتغوط ولا يبول فاربد وجهه وقال: ألست زعمت أنك لست من علمائهم؟ قلت: نعم. قال: تزعمون أنكم تأكلون في الجنة وتشربون، ولا ينقص ذلك من ثمارها شيء؟ قلت: نزعم ذلك وهو كذلك، قال: فإن لذلك مثلاً في الدنيا فما هو؟ قلت: الرجل يعلمه الله القرآن فيعلمه من آتاه من الناس لا ينقص ذلك من القرآن ولا من الرجل شيئاً. فاسود وجهه وقال: ألست تزعم أنك لست من علمائهم؟ قلت: بلى، قال: ثم أقبل على أصحابه فقال: إن هؤلاء فتح لهم في العمل والدعاء ما لم يفتح لأحد من الأئمة ثم التفت إلي فقال: أليس فيما

[447] İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/318.

ترون عليكم من الحق أن تقولوا: اللهم اغفر للمؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات؟ فقلت: نعم. فقال: فإنه لا يبقى مؤمن ولا مؤمنة ولا مسلم ولا مسلمة ولا ملك مقرب ولا نبي مرسل ولا حملة العرش ألا أدركته منه حسنة قال: وترون من الحق عليكم أن تقولوا: السلام علينا من ربنا وعلى عباد الله الصالحين؟ قلت: نعم. قال: فإنه ما أخذ من عمل آدم -عليه السلام- إلى أن تقوم الساعة من عبد صالح من ملك مقرب ولا نبي مرسل ولا حملة العرش إلا أدركته منه حسنة، ثم قال: إن لذلك مثلاً فما هو؟ قلت: الرجل يمر بالعشرة فيسلم عليهم فيردون عليه بأجمعهم السلام وعلى المائة مثل ذلك وعلى الألف مثل ذلك وأكثر من ذلك فقال: ما رأيت الذي هو أعلم منك ثم قال: هل يقوم اليوم منكم لابن القرن طفل من أطفاله فيضرب ظهره ويشتم عرضه ولا يغير ذلك عليه ولا ينكر؟ قلت: نعم قال: هذا حين رق دينكم وآثرتم دنياكم على آخرتكم وعصيتم ربكم

Ebû Ca'fer bize tahdîs etti ve dedi ki: Süleymân b. Dâvud bize tahdîs etti. O, Rebi' b. Nâfi' bize tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. Muhâcir bize tahdîs etti dedi. O, Urve b. Ruveym el-Lahmî'den, o, Recâ b. Hayve'den rivâyet etti ve Recâ b. Hayve dedi ki: Abdülmelik b. Mervân'ın yanında oturuyordum. Hâlid b. Yezîd gelip oturdu ve şöyle dedi: Bir ihtiyacım için şehir dışına çıktım ve Arap yarımadasına gittim. Orada rahip, keşiş ve diyakozdan oluşan bir topluluk vardı. Kendi kendime: Şayet bunların yanına gider ve toplantılarına katılırsam haklarında bilgi elde ederim düşüncesiyle gidip kim olduklarını ve ne yaptıklarını sordum. Dediler ki: Her sene yılda bir kez aynı günde bize bir seyyah gelir onunla bir araya geliriz ve bize bilmediklerimizi öğretir, bildiklerimizi hatırlatır. O şu anda nerede diye sordum ve içlerinden biri "Bu topluluğun içinde" cevabını verdi. Yanlarına yaklaştığımda o kimse bana baktı "Ama sen bu topluluktan değilsin, Kimsin?" diye sordu. Müslümanlardanım dedim. Muhammed (sav) ümmetinden misin? Dedi. Ben de evet dedim. Onların âlimlerinden misin, yoksa cahillerinden misin? Diye sordu. Ben "Ne âlimlerindenim ne de cahillerindenim" cevabını verdim. Bunun üzerine bana dedi ki: Siz cennette yiyip-içeceğinizi fakat büyük veya küçük tuvaletinizi yapmayacağınızı söylüyorsunuz. Bu doru mu? Ben: Evet aynen bu şekilde söylüyoruz dedim. Bunun dünyada bir örneği var mı? Dedi. Ben de: Ana rahmindeki çocuğa Allah Teâlâ rızkını veriyor, o çocuk yiyip-içiyor. Fakat ne büyük tuvaletini ne de küçük tuvaletini yapıyor dedim. Sinirden yüzü bembeyaz kesildi ve sen onların âlimlerinden olmadığını iddia etmemiş miydin? Dedi. Evet dedim. Devamında şöyle sordu: Siz cennette yiyip içeceğinizi fakat cennetin meyvelerinden bir şeyin eksilmeyeceğini iddia ediyorsunuz öyle mi? Evet, aynen böyle iddia ediyoruz cevabını verdim. Bunun dünyadaki örneği nedir? Diye sordu. Ben de: Bir kimseye Allah Kur'ân'ı öğretiyor, o da insanlardan yanına öğrenmek için gelenlere öğretiyor. Fakat ne Kur'ân'dan ne de

o kimsenin ilminden bir şey eksilmiyor cevabını verdim. Yüzü simsiyah kesildi. Tekrar: Sen onların âlimlerinden olmadığını iddia etmemiş miydin? Dedi. Evet dedim. Sonra arkadaşlarına yönelerek: Hiçbir dînî öndere açılmayan ilim ve duâ işte bunlara açıldı dedi ve bana dönerek şöyle dedi: Siz "Allah'ım! Mü'min erkeklere, mü'min kadınlara, müslüman erkeklere, müslüman kadınlara mağfiret eyle şeklinde duâ etmeyi kendi üzerinize bir hak olarak görmüyor musunuz? Ben de: Evet görüyoruz dedim. Cevabım üzerine: Hâlbuki onların mü'min veya müslüman olarak ebedi kalmaları garanti değil. Onlar Allah'a yakın olan melekler değiller, gönderilmiş bir peygamber de değiller, Hamele-i Arş da değiller ve onlardan bir iyiliğin sadır olduğunu da bilmiyorsun. Ama buna rağmen "Rabbimizin selâmı bizim ve Allah'ın sâlih kullarının üzerine olsun" diye duâ etmeyi kendi üzerinize hak olarak mı görüyorsunuz? Dedi. Evet dedim. Dedi ki: Âdem'in(as) amelinden başlamak suretiyle kıyametin kopmasına kadar sâlih bir kuldan, mukarrebûn meleklerinden, gönderilmiş peygamberlerden, hamele-i arş meleklerinden herhangi bir iyiliklerini görmesen de hepsine selâm gönderiyorsunuz. Bu kadar kişiye aynı anda selam göndermeniz durumunda selâmın hepsine yeteceği konusunda bir örnek var mı? Şöyle dedim: Bir kimse on kişinin yanına gider onlara selâm verir ve onlar da selâma karşılık verirler, yüz kişi olduğunda da durum aynı, bin kişi olduğunda hatta bundan daha fazla olduğunda da verilen selâm hepsine eksilmeksizin ulaşır. Bu cevap üzerine: Senden daha âlimini görmedim dedi ve sorusuna şöyle devam etti: Günümüzde sizin çocuklarınızdan bazıları altmış-yetmiş yaşlarında birine başkaldırıyor, sırtına vuruyor, namusuna sövüyor ama buna rağmen kınanmadığı veya bu durumunu değiştirmesinin istenmediği oluyor mu? Evet dedim. Dedi ki: Bu dininizde gevşediğinizin, dünyanızı ahirete tercih ettiğinizin ve Rabbinize isyan ettiğinizin göstergesidir.[448]

15) Recâ'ya Rüyasında Öğretilen Dua

أبي يزيد الحمصي عن رجاء بن حيوة أنه رأى في المنام أن قل قال وما أقول فقيل له اللهم إني أسألك السبق إلى رضوانك والمسارعة فيه بالقول والعمل والسر والعلانية وأعوذ بك من سخطك ومنازل سخطك وما قرب من سخطك من قول وعمل في السر والعلانية

Ebû Yezîd el-Humusî Recâ b. Hayve'den rivâyette bulundu ve Recâ b. Hayve bir rüya gördü, rüyasında "Söylediğimi sen de söyle" denildi ve şöyle duâ edildi:

[448] el-İsfehânî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, 1/548.

Allah'ım! Senden rızana doğru gizli ve açıktan, söz ve fiille koşmayı ve öne geçmeyi diliyorum. Gazabından, gazap ettiğin evlerde bulunmaktan ve gazabına yaklaştıracak gizli, açık söz ve fiilden de sana sığınırım.[449]

16) Ölümü Çok Anmak

أخبرنا أبو بكر محمد بن شجاع أنا أبو عمرو عبد الوهاب بن محمد بن إسحاق أنا الحسن بن محمد بن أحمد بن يوه أنا أبو الحسن اللبناني نا أبو بكر بن أبي الدنيا حدثني محمد نا محمد بن جعفر بن عون نا المسعودي أخو أبي العميس عن أبي عتبة عن رجاء بن حيوة قال ما أكثر عبد ذكر الموت إلا نزل القدح والحسد

Ebû Bekir Muhammed b. Şücâ' bize haber verdi ve dedi ki: Ebû Amr Abdülvehhâb b. Muhammed b. İshâk bize bildirdi. O, Hasan b. Muhammed b. Ahmed b. Yevh bize bildirdi dedi. O, Ebu'l-Hasen el-Lübnânî bize bildirdi dedi. O, Ebû Bekir b. Ebi'd-Dünyâ bize bildirdi dedi. O, Muhammed bana tahdîs etti dedi. O, Muhammed b. Ca'fer b. Avn bize tahdîs etti dedi. O, Ebu'l-Amîs'in kardeşi el-Mes'ûdî bize tahdîs etti dedi. O, Ebû Utbe'den, o da Recâ b. Hayve'den rivâyet etti ve Recâ b. Hayve dedi ki: Ölümü çokça hatırlamaktan başka kulu haset ve iftiradan uzaklaştıracak başka bir şey yoktur.[450]

17) Üç Kötü Üç İyi Özellik

حَدَّثَنِي رَبِيعَةُ بْنُ يَزِيدَ ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَة ، قَالَ : إِنِّي لَفِي مَسْجِدِ مِنَى، إِذَا قَاصٌّ يَقُصّ، فَقَالَ لِي رَجَاءٌ: احْفَظْ هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ، فَإِذَا القَاصّ يَقُولُ: ثَلَاثٌ خِلَال هِيَ عَلَى مَنْ عَمِلَ بِهِنَّ: الْمَكْرُ وَالْبَغْيُ والنَّكْثُ؛ قَالَ اللَّهُ: {يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ} ،: {وَلَا يَحِيقُ المَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ} ،: {فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ} ، ثُمَّ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، ثَلَاثُ خِلَالٍ لَا يُعَذِّبُكُمُ اللَّهُ مَا عَمِلْتُمْ بِهِنَّ: الشُّكْرُ لِلَّهِ، وَالدُّعَاءُ، وَالِاسْتِغْفَارُ، ثُمَّ قَالَ: {مَا يَفْعَلُ اللهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَآمَنْتُمْ} ،: {قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ} ،: {وَمَاكَانَ اللهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُون

Rebîa b. Yezîd bana tahdîs etti, o da Recâ b. Hayve'den nakletti. Rebîa dedi ki: Mînâ mescidinde idim ve bir konuşmacı bir şeyler anlatıyordu. Recâ b. Hayve bana bu kimsenin sözlerini ezberle dedi. O kimse şöyle diyordu: Üç özellik vardır ki bunlar işleyen kimsenin aleyhinedir. Bunlar: Tuzak kurmak, haddi aşmak ve sözünde durmamaktır. Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ey insanlar! Taşkınlığınız ancak sizin zararınızadır (Yunus 10/23). Kötülük planları ancak onları kuranların ayaklarına dolanır (Fatır 35/43). Verdiği sözünden dönen kimse ancak kendi aleyhine dönmüş olur (Fetih 48/10). Sonra devamında dedi ki: Ey insanlar! Üç özellik vardır ki, bunlarla amel edene Allah Teâlâ azap etmez. Bunlar: Allah'a şükür, duâ ve istiğfardır. Eğer şükreder ve iman ederseniz Allah size neden azap etsin ki (Nisâ

[449] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/113.

[450] İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, 18/113.

4/176). Duâlarınız olmasa Allah size ne diye değer versin ki (Furkân 25/77). Tevbe ettikleri sürece Allah onlara azap edecek değildir (Enfâl 8/33).[451]

18) Vali Çalışanlarıyla Haşrolunacak

وَحُدِّثْتُ عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ، عَنِ اللَّيْثِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ، يَعْنِي ابْنَ نَشِيطٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عَمَّارُ بْنُ سَعْدٍ، أَنَّ رَجَاءَ بْنَ حَيْوَةَ دَخَلَ عَلَى عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ مَرْوَانَ عِنْدَ مَسِيرِهِ إِلَى الشَّامِ، فَقَالَ لَهُ: انْظُرْ مَنْ يُحْشَرُ مَعَكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَإِنَّ الْوَالِي يُحْشَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعُمَّالَه

İlin ehlinden bir kişi bana tahdîs etti. O, Leys b. Sa'd'dan rivâyet etti. O, İbrâhim yani İbn Neşît bana tahdîs etti dedi. O, Ammâr b. Sa'd bana tahdîs etti dedi ve Amâr dedi ki: Recâ b. Hayve Şam seferi sırasında Abdülaziz b. Mervân'ın yanına girdi ve "Kıyâmet gününde seninle beraber haşrolunacak kimselere bak. Kıyâmet gününde vali ve çalışanları birlikte haşrolunacaklar" dedi.[452]

Recâ b. Hayve'nin isnad zinciri içerisinde yer aldığı, kaynaklarda zikredilen ve maktu' olarak nitelendirilen rivâyetler bunlardır.

3.1.3.4. Mürsel Rivâyetler

Fıkıh usulünde ve ilk dönem hadisçilerinde senedinde bir râvînin düştüğü hadis olarak nitelendirilen Mürsel, Tâbiûn neslinden bir râvînin sahâbîyi atlamak suretiyle veya bir sahâbînin başka bir sahâbîden duymuş olmasına rağmen o sahâbîyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'e isnat ettiği rivâyettir.[453] Bu tabirin ilk defa ne zaman kullanıldığı tam olarak bilinemese de hadisin kaynağının sorgulanmaya başlandığı ve müsned, muttasıl rivâyete ilk yönelimin başladığı hicri birinci asrın sonlarında kullanılmış olması muhtemeldir. Mürsel rivâyetleriyle meşhur olan hadis âlimlerinin bu dönemde yer almaları bu ihtimali güçlendiren etmenlerdendir.[454] Recâ b. Hayve'ye isnat edilen Mürsel rivâyetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

---

[451] Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî el-Cüzcânî, *et-Tefsîr min süneni Saîd b. Mansûr*, thk. Saîd b. Abdillâh b. Abdilazîz, (Dâru's-Samîî li'n-Neşri ve't-Tevzîi, 1417), 5/309.

[452] Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Haccâc el-Mervezî, *Ahbâru'ş-şuyûh ve ahlâkuhüm*, (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiye, ts.), 1/150.

[453] İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/128; Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 228-229.

[454] Salahattin Polat, "Mürsel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/52.

1) Hırsızın Elinin Bilekten Kesilmesi

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ مَسَرَّةَ بْنِ مَعْبَدٍ اللَّخْمِيِّ، قَالَ: سَمِعْتُ عَدِيَّ بْنِ عَدِيٍّ، يُحَدِّثُ عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَطَعَ رَجُلًا مِنَ الْمَفْصِل

Ebû Bekir bize tahdîs etti ve dedi ki: Vekî' bize tahdîs etti. O, Meserre b. Ma'bed el-Lahmî'den rivâyet etti. O, Adî b. Adî'den işittim dedi. O, Recâ b. Hayve'den tahdîs etti. Recâ b. Hayve şöyle dedi: Rasûlullah (sav) hırsızlık yapan birinin elini bilekten kesti.[455]

2) Ümmet Hakkında Kortuğum Üç Şey

حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، قَالَ: حَدَّثَنَا نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّمَا أَتَخَوَّفُ عَلَى أُمَّتِي ثَلَاثًا: التَّصْدِيقُ بِالنُّجُومِ، وَالتَّكْذِيبُ بِالْقَدَرِ، وَحَيْفُ الْأَئِمَّة

Ebû Sâlih bize tahdîs etti ve dedi ki: Ebu'l-Ahvas bize tahdîs etti. O, Nuaym b. Hammâd bize tahdîs etti dedi. O, İbn Mübârek bize tahdîs etti dedi. O, Hişâm'dan, o Yahyâ b. Ebî Kesîr'den, o Recâ b. Hayve'den rivâyette bulundu. Recâ b. Hayve, Rasûlullah'ın (sav) şöyle dediğini haber verdi: Ümmetim hakkında şu üç şeyden korkuyorum: Yıldız falını tasdik etmeleri, kaderi inkâr etmeleri idarecilerin adaletsiz davranmaları.[456]

3) Zekât Alınan Mallar

أَخْبَرَنَا حُمَيْدٌ أنا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْفَارِسِيُّ، أنا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْنٍ، عَنْ رَجَاءِ بْنِ حَيْوَةَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ: {خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً} [التوبة: 103] ، " فَأَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّدَقَةَ مِنْ عَشَرَةٍ: مِنَ الذَّهَبِ، وَالْفِضَّةِ، وَالْإِبِلِ، وَالْبَقَرِ، وَالْغَنَمِ، وَالتَّمْرِ، وَالزَّبِيبِ، وَالْبُرِّ، وَالشَّعِيرِ، وَالسُّلْت

Humeyd bize haber verdi ve dedi ki: Muhammed b. İsmâil el-Fârisî bize haber verdi. O, Süfyân bize haber verdi dedi. O, Abdullâh b. Avn'dan, o Recâ b. Hayve'den, oÖmer b. Abdülaziz'den rivâyet etti ve Ömer b. Abdülaziz şöyle dedi: Allah Teâla peygamberine "Onların mallarından zekât al" meâlindeki Tevbe 9/103 emrini bildirdiğinde Rasûlullah (sav) şu on şeyden zekât aldı: Altın, gümüş, deve, sığır, davar, hurma, kuru üzüm, buğday, arpa ve tuz.[457]

---

455 İbn Ebî Şeybe, *Musannefi*, 5/522.

456 İbn Batta, *el-İbâne'l-kübrâ li'bni Batta*, 4/110.

457 Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî (İbn Zenceveyh), *el-Emvâl li'bni Zenceveyh* (Suudî Arabistân: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûsi ve'd-Dirâse, 1406), 3/1026.

3.2. Rivâyet Lafızları ve Değerlendirme

Tahammul, öğrencinin hocasından hadis alması; tahammul yolları ise hadisi alış şekli, uyguladığı yöntem ve usüller,[458] başka bir deyişle hoca ile talebe arasında dersin işleniş şekli anlamlarına gelmektedir.[459] Öğrencinin hocasından hadis alırken uyguladığı bu yöntemler rivâyetin sağlamlığı bakımından bir sıralamaya tabi tutulmuştur. Bu sıralama en sağlamından en zayıfına ittifakla şu şekilde yapılmıştır: Semâ', Kırâat, İcâzet, Münâvele, Kitâbet, İ'lâm, Vasiyyet ve Vicâde.[460] Hadisin bu yollardan hangisiyle alındığının bilinmesi ise rivâyet esnasında kullanmış olduğu lafızlarla anlaşılabilmektedir. Her ne kadar bu lafızlar günümüz hadis rivâyetinde kullanılmıyor olsa da veya önemsiz gibi görülse de hadisin sıhhatinin tespitinde büyük bir öneme sahiptir. Mesela İcâzet yoluyla aldığı bir hadisi semâ' yoluyla almış gibi o yönteme ait lafızlarla nakleden bir râvî'nin tedlîs yaptığını bu lafızlar sayesinde anlarız.[461] Recâ b. Hayve'nin hadis rivâyetinde kullandığı lafızların değerlendirilmesine geçmeden önce bu rivâyetlerde kullanılan lafızların ifade ettikleri anlamlar hakında kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır.

Beş veya daha üstü yaşlardaki bir talebenin hadis meclisinde bulunarak doğrudan hocanın ağzından hadisi işitmesine Sema' metodu denir. Bu metod tahammül yolları içerisinde en kuvvetli olanıdır.[462] Bu yöntemle alınan hadisler rivâyet edilirken (سمعتُ) işittim, (اخبرني) bana haber verdi, (حدّثني) bana tahdîs etti, (انبأني) bana bildirdi, (قال لي) bana dedi lafızları kullanılmaktadır.[463] Bu lafızların yanı sıra (ذكر) (ذكر لنا فلان) (سمعت فلانا يقول) lafızlarına da semâ' metodunda rastlamak mümkündür.[464]

Öğrencinin bir şekilde elde ettiği ve hocasına ait olan hadisleri bizzat onun huzurunda okuması, hocanın bu hadisleri ezberden veya yazılı bir kitaptan takip etmesi ve gerektiğinde düzeltmeler yapmasını ifade eden tahammül yoluna kıraat

---

458 Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 322.

459 Muammer Bayraktutar, vd., *Hadis Usulü*, ed. Muhammet Yılmaz - Nagihan Emiroğlu (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019), 65.

460 İsmail Lütfi Çakan, *Şekil ve Örneklerle Hadis Usûlü* (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2001), 54.

461 Çakan, *Hadis Usûlü*, 63-64.

462 Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 293.

463 Çakan, *Hadis Usûlü*, 55.

464 Çakan, *Hadis Usûlü*, 60.

denilmektedir. Bu usûle aynı zamanda arz da denilmektedir.[465] Bu yolla elde edilen hadisler nakledilirken şu lafızlar kullanılır: (قرأتُ علي فلان وهو يسمع) Filan kişiye okudum o da dinledi, (قرئ علي فلان وأنا أسمع) filan kişiye okundu ben de dinledim, (حدّنا فلان قرائة عليه) filan kişi bize kıraat yoluyla nakletti. Fakat çoğu muhaddis kıraat metoduyla aldığını ifade etmek için uzun cümleler kurmak yerine (اخبرنا) bize haber verdi tabirini kullanmaktadırlar.[466]

Vicâde, hoca ile hiç karşılaşmadığı halde veya karşılaşıp da semâ', icâzet veya münâvele gerçekleşmeksizin ona ait hadislerin yazılı olduğu bir kitabı bulmasını ifade eder.[467] Bu yöntemle hadis rivâyeti hem sahâbe hem de tabiûn döneminde gerçekleşmiştir. Abdullah b. Ömer'in babasından işitmemesine rağmen kılıcının kabzasında yazılı olan zekâtla ilgili hadisi nakletmiş olması buna bir örnektir.[468] Bu tarz bir rivâyetle amel edilip edilmeyeceği konusunda âlimler arasında ihtilaf vardır. Mâlikîlerin, muhaddislerin ve fukahânın çoğunluğuna göre böyle bir hadisle amel edilmez. Fakat İmam Şâfiî ve ashabından bir grup amel edilebileceğini söylemişlerdir.[469] Bu yöntemle hadis tahammülünde bulunmuş birisi elde ettiği bu hadisleri naklederken (بَلَغَنِي عَنْ فُلَانٍ), (وَجَدْتُ عَنْ فُلَانٍ), (قَرَأْتُ فِي كِتَابِ فُلَانٍ بِخَطِّهِ), (أَخْبَرَنِي فُلَانٌ أَنَّهُ بِخَطِّهِ), (وَجَدْتُ فِي كِتَابٍ ظَنَنْتُ أَنَّهُ بِخَطِّ فُلَانٍ) lafızlarını kullanması gerekir. Sema' yoluyla alınmış iması oluşturacak şekilde (عَنْ فُلَانٍ) veya (قَالَ فُلَانٌ) şeklinde rivâyette bulunmak çirkin bir tedlîs olur.[470]

An'ane, hadis rivâyetinde hangi usülle alındığı yönünde herhangi bir açıklama yapılmaksızın "an" lafzıyla nakilde bulunmak demektir. Bu usülle aktarılan hadislere de Muan'an Hadis denilmektedir.[471] Bu lafızlarla yapılan rivâyetler müdelles olarak değerlendirilmemiş, aksine bu şekilde yapılan rivâyetlerin muteber ve muttasıl olduğunda rivâyet imamları icmâ' etmişlerdir. Bu nedenle râvi'nin hocasından

---

[465] Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 27,161; Çakan, *Hadis Usûlü*, 56.

[466] Bayraktutar vd., *Hadis Usulü*, 66.

[467] İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/178.

[468] Halit Özkan, "Vicâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/100.

[469] İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/180.

[470] İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 1/178-179.

[471] Semsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyeti'l-Hadîs li'l-Irâkî* (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424), 1/203.

işittiğini söylememiş olması bir hadisi müdelles yapmaz.[472] Bu şekilde hiçbir şart aramaksızın muan'an rivâyetleri muttasıl kabul edenlerin yanı sıra bazı şartlar ileri sürenler de olmuştur. İleri sürülen bu şartlar şunlardır:

- Hadis rivâyetinde bulunan râvîde adalet yönüden herhangi bir kusur bulunmamalı.

- Râvî hadis aldığı kişiyle aynı mecliste bulunmuş olmalı ya da yüz yüze görüşmüş olmalı.

- Tedlîs yapmaktan sakınan biri olmalı.[473]

Ebû Bekir es-Sayrâfî'ye göre tedlîs yaptığı tespit edilmemiş herbir râvînin hangi yolla aldığını bildirinceye kadar muan'an olarak aktardığı rivâyetler sema' anlamı taşımaktadır.[474] Aynı şekilde İmam Şâfiî de kendisinden önceki dönemlerde bu lafızın sema' dışında kullanılmadığını ifade etmektedir.[475]

3.2.1. Recâ b. Hayve'nin Rivâyetlerinin İsnad Bakımından Değerlendirilmesi

Recâ b. Hayve'den 26 râvi kanalıyla 42 merfu', 12 râvi kanalıyla 21 Mevkûf ve 7 râvi aracılığıyla 7 Maktu' rivâyet nakledilmiştir. Bunların dışında kalan rivâyetlerde ya gerçekleşen olayın şahidi ya da bizzat faili durumundadır. İsnat zinciri içerisinde yer aldığı merfu' rivâyetlerde kendisi ve talebelerinin kullandığı lafızları rivâyet sayılarına göre çoktan aza doğru şu şekilde sıralayabiliriz:

3.2.1.1. Ebü'd-Derdâ'dan Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları

Recâ'nın Ebü'd-Derdâ'dan aktardığı hadis 4 tanedir ve bu rivâyetlerde kullandıkları lafızlar şu şekildedir:

-Abdülmelik b. Umeyr (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ebü'd-Derdâ.
-Abdülmelik b. Umeyr (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ebü'd-Derdâ.

---

472 Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs* (Beyrût: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1397), 1/34.

473 Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah en-Nemerî el-Kurtubî (İbn Abdi'l-Berr), *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd* (Mağrib: Vizâratü Umûmi'l-Evkâf, 1387), 1/12.

474 Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, 1/203.

475 Abdullah Aydınlı, "Muan'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/326.

-Abdülmelik b. Ebî Mâlik (**an**) Recâ b. Hayve (**an)** Ebü'd-Derdâ.
-Âsım b. Recâ b. Hayve (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ebü'd-Derdâ.

3.2.1.2. Babası Hayve b. Cendel'den Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları

Recâ b. Hayve babası Hayve b. Cendel'den 3 hadis rivâyet etmiş ve bu nakil esnasında şu lafızları kullanmıştır:

-Hârice b. Mus'ab (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Hayve b. Cendel.
-İshâk b. Üseyd (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Hayve b. Cendel.
-Âsım b. Recâ b. Hayve (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Hayve b. Cendel.

3.2.1.3. Ümmü'd-Derdâ'dan Nakilde Bulunduğu Rivâyet Lafızları

Ümmü'd-Derdâ'dan naklettiği 3 hadisi Recâ b. Hayve şu lafızlarla rivâyet etmiştir:

-Ebû Ubeydullâh (**Haddesenî**) Recâ b. Hayve (**Haddesenî**) Ümmü'd-Derdâ.
-Abdülmelik b. Umeyr (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ümmü'd-Derdâ,
-Muhammed b. Zübeyr el-Hanzalî (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ümmü'd-Derdâ.

3.2.1.4. Cünâde b. Ebû Ümeyye'den Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları

Recâ b. Hayve şu lafızlarla Cünâde'den 3 hadis rivâyet etmektedir:

- Kureyş'ten bir şeyh (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Cünâde b. Ebî Ümeyye.
- Muhammed b. Saîd (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Cünâde b. Ebî Ümeyye.
- Abdü'l-A'lâ (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Cünâde b. Ebî Ümeyye.

3.2.1.5. Ebû Ümâme el-Bâhilî'den Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları

Recâ b. Hayve'nin Ebû Ümâme'den nakilde bulunduğu rivâyet sayısı 3'tür ve şu lafızlarla aktarmıştır:

- Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Ya'kûb (**Haddesenî**) Recâ b. Hayve (**an**) Ebû Ümâme el-Bâhilî.
- Ebû Nasr (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ebû Ümâme el-Bâhilî.
- Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Ya'kûb (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ebû Ümâme el-Bâhilî.

3.2.1.6. Muâz b. Cebel'den Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları

Recâ b. Hayve b. Hayve Muâz b. Cebel'den merfu' 2 hadis rivâyetinde bulunmuş ve şu lafızları kullanmıştır:

- Eş'as b. Ebi'ş-Şa'sa' (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Muâz b. Cebel.
- Ebân b. Ebî Ayyâş (**an**) Recâ b. Hayve (**Kâle**) Muâz b. Cebel.

3.2.1.7. Muâviye b. Ebî Süfyân'dan Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları

Recâ Muâviye'den naklettiği 2 hadisin rivâyetinde şu lafızları kullanmıştır:

- Cerrâd (**Semi'tü**) Recâ b. Hayve (**an**) Muâviye b. Ebî Süfyân.
- İbrâhim b. Ebî Ablete (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Muâviye b. Ebî Süfyân.

3.2.1.8. Muğîre b. Şu'be'nin kâtibinden Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları

- Sevr b. Yezîd (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Kâtibü'l-Muğîre.
- Muhammed b. Aclân (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Kâtibü'l-Muğîre.

3.2.1.9. Diğer Hocalarından Nakilde Bulunduğu Rivâyetlerin Lafızları

- Îsâ b. Sinân (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Câbir b. Abdillâh.
- Âsım b. Recâ b. Hayve (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ebû Hüreyre.
- Süleymân b. Ebî Dâvûd (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Abdurrahmân b. Ğanem.
- Ebû Sinân (**an**) Recâ b. Hayve (**Semi'tü**) Mesleme b. Muhalled.

- Matar el-Verrâk (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) İmrân b. Husayn.
- Muhammed b. Cuhâde (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ebu'l-Acfâ'.
- Mâlik b. Umeyr (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Safvân b. Ümeyye.
- Mekhûl (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ebû Saîd el-Hudrî.
- Mekhûl (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Abdullâh b. Amr b. el-Âs.
- Sevr b. Yezîd (**an**) Recâ b. Hâyve (**an**) Verrâd.
- İbn Avn (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ya'lâ b. Ukbe.
- İbn Aclân (**Haddesenî**) Recâ b. Hayve (**an**) Ebû Sâlih.
- Ebû Hişâm er-Rummânî (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Abdülmelik b. Mervân.
- Âsım b. Recâ (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Urve b. Ruveym.
- Abdullâh b. Ebî Zekeriyyâ (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Nevvâs b. Sem'ân el-Kilâbî.
- Seleme b. Recâ (**an**) Recâ b. Hayve (**an**) Ömer b. Abdülazîz.
- Adiyy b. Adiyy (**Ahberanî**) Recâ b. Hayve (**an**) Adiyy Ebû Adiyy.

Bu bilgiler ışığında Recâ b. Hayve'nin rivâyet esnasında kullandığı lafızlara baktığımızda 1 defa "semi'tü", 1 defa "kâle", 1 defa "haddesenî" gibi farklı sigalar kulanmış olsa da naklettiği haberlerin 36 tanesini an'ane yoluyla aktardığı görülmektedir. Rivâyet lafızlarının tercihiyle alakalı olarak da Recâ b. Hayve'nin herhangi bir ayrım gözetmediği söylenebilir. Çünkü yaşı itibariyle görmüş olma ihtimali olmayan Muâz'dan ve Ebü'd-Derdâ'dan tedlîs yoluyla nakilde bulunurken "an" lafzını tercih etmiş, diğer hocalarından, babasından veya sürekli yanında bulunduğu Ömer b. Abdülaziz'den rivâyette bulunurken de aynı lafzı kullanmıştır.

Rivâyet lafızlarına genel olarak baktığımızda "Semi'tü" ve "Kâle" lafızları "Semâ'" metoduna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu lafızlarla yapılan rivâyetlerin semâ yoluyla alındığını söylemek mümkündür. Ancak İmam Şafiî'nin ilk dönemlerde "an" lafzıyla rivâyette bulunmak hadis tahammül yollarından "Semâ'" anlamına geldiğini ifade etmesine rağmen Recâ b. Hayve'nin bu lafızlarla yaptığı rivâyetlerin semâ yoluyla aldığını söylemek mümkün gözükmemektedir. Çünkü bu lafızların semâ'ya delalet edebilmesi için nakilde bulunan râvinin tedlîs ile meşhur olmaması şart koşulmuştur. Fakat Recâ b. Hayve, görüşme imkânı olmayan Muâz b. Cebel ve Ebü'd-Derdâ'dan doğrudan rivâyette bulunarak tedlîs yapmıştır.

3.3. Recâ b. Hayve'nin Sünnet Anlayışını Etkileyen Faktörler

S-n-n kökünden gelen sünnet kavramı sözlükte, adet, gelenek, töre,[476] iyi ya da kötü anlamda takip edilen bir davranış[477] ve ortaya konulmuş yeni bir yöntem,[478] övülmeye layık dosdoğru yol anlamlarına gelmektedir. Bu nedenle bir kimsenin doğru yol üzere olduğunu belirtmek için filan kişi ehlisünnettir denilir.[479] Sözlük anlamının yanı sıra sünnet ıstılâhî olarak gerek Kur'ân'da gerek hadislerde gerek sonraki dönemlerde Müslümanlar nezdinde farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de sünnet kavramı sözlük anlamına uygun olarak "hayat tarzı, takip edilen yol ve uygulanagelen kanunlar" anlamlarında hem iyiye hem de kötüye delalet edecek tarzda kullanılmasının yanısıra[480] Allah Teâla ile ilişkilendirildiği yerlerde "İlahi kanun, ceza" gibi anlamlar ifade etmektedir.[481]

Sünnet kavramının hadislerde ele alınış biçimlerine baktığımızda sadece Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirleriyle sınırlandırılmadığı ve Arap kültüründe kullanılan ifade tarzıyla örtüştüğü görülmektedir. İyi yönde veya kötü yönde çığır açan kimselerin o amel işlendiği sürece sevabından veya günahından pay alacaklarının belirtildiği hadiste[482] (من سنّ في الاسلام سنّة حسنة...ومن سنّ في الاسلام سنّة سيّئة) tabiri kullanılmakta ve sünneti ihdas edenin ilk insandan itibaren herkes olabileceği belirtilmektedir. Ahir zamanda Müslümanların ehli kitaba özenmeleri ve onların hayat tarzını taklit etmelerini anlattığı hadisinde de (لتتّبعنّ سنن الذين من قبلكم) "Sizden öncekilerin sünnetini takip edeceksiniz"[483] tabirinin kullanılması İslâmî olmasa dahi benimsenmiş olan her bir hayat tarzının sünnet tabiriyle ifade edildiğini göstermektedir.

---

476 Mutçalı, *Arapça - Türkçe Sözlük*, 410.

477 Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrût: Dâru's-Sâdır, 1414), 13/225.

478 İlyas Çelebi, "Sünnetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/159.

479 Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-lüğa* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 12/210.

480 Bk. Âl-i İmrân 3/200; Nisâ 4/176.

481 Bk. el-Enfâl 8/75; el-Hicr 15/99; el-İsrâ 17/111; el-Kehf 18/55; el-Ahzâb 33/38, 62; el-Fâtır 35/43; el-Mü'min 40/85; el-Fetih 48/29.

482 Tayâlisî, *Müsned*, 2/55; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/350; Nesâî, "Zekât", 66.

483 Müslim, "İlm", 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/81.

Yine, namazda kaçırdığı rekâtları imamın selamından sonra kalkıp tamamlayan Muâz b. Cebel'in bu uygulamasını beğenen Hz. Peygamber (sav) (انّه قد سنّ لكم معاذ) "Böyle yaparak Muâz size bir sünnet ihdâs etti"[484] demek suretiyle sünnetin herhangi bir sahabinin uygulaması olabileceğini de dile getirmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in kendisinden sonraki dönemlerde ihtilafa düşülmesi durumunda müracaat edecekleri kaynakları belirttiği hadiste (فعليكم بسنّتي و سنّة الخلفاء الراشدين المهديّن) "*Bu durumda siz benim sünnetime ve raşit halifelerimin sünnetine sarılın*"[485] ifadesini kullanmış olması sünnetin Hz. Peygamberden sonra da devam eden dinamik bir yapısının olduğunu göstermektedir.

Bu genel anlamının yanı sıra hadislerde sünnet kavramı Hz. Peygamber'in teşrii, sözleri ve uygulamaları anlamında da kullanılmaktadır. Ramazanda teravih namazı kılmanın önemini vurguladığı hadiste Hz. Peygamber (sav) (شَهْرٌ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ صِيَامَهُ، وَسَنَنْتُ لَكُمْ قِيَامَهُ، فَمَنْ صَامَهُ وَقَامَهُ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ) "Ramazan ayı öyle bir aydır ki Allah o ayda size orucu farz kıldı. Ben de size ramazan gecelerinde namaz kılmayı sünnet kıldım. Kim iman ederek ve mükâfatını Allah'tan bekleyerek ramazanda orucunu tutar, gecelerinde de namaz kılarsa annesinden doğduğu günkü gibi günahlarından kurtulur"[486] demek suretiyle farz ve vacibin haricinde mü'minlere tavsiyelerini de sünnet lafzıyla ifade ettiği görülmektedir.

3.3.1. Sahâbe Döneminde Sünnet Telakkisi

Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerek raşit halifeler gerekse sahabe de sünnet kavramını genel anlamda ele almakta, Hz. Peygamber'in sünneti kastedildiğinde "Sünnetü Rasûlillah, Sünnetü Nebi" tabiri kullanmaktaydılar.[487] Rasûlullah'ın örnek davranışlarının yanı sıra Hz. Ebû Bekir'in Sünneti, Hz. Ömer'in Sünneti, Müslümanların Sünneti ifadeleriyle de devlet idarecilerinin ve diğer Müslümanların adet haline gelmiş uygulamalarını sünnet kavramına dâhil etmekteydiler.[488] Hz.

---

[484] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 36/438.

[485] Ebû Dâvûd, "Sünne", 6.

[486] Nesâî, "Sıyâm", 40; İbn Mâce, "İkâmetü's-Salâh ve's-Sünnetü fîhâ", 173.

[487] Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2021), 49.

[488] Murteza Bedir, "Sünnet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/150.

Ömer'in müezzinlikle alakalı söylemiş olduğu "Şayet benden sonraki yöneticilerin uygulayacağı bir sünnet haline gelmesinden korkmasaydım müezzinliği terk etmezdim (imamlığı tercih etmezdim)[489] sözü devlet idarecilerinin uygulamalarını da sünnet kapsamında gördüğünü göstermektedir. Hz. Osman'ın Mısırlılara yazdığı mektubunda "Allah'ın rızasını, ahiret yurdunu uman, ümmetin salahiyetini isteyen, Peygamber'in ve ondan sonraki iki halifenin ortaya koydukları sünnetlere uyan kimselerin mükâfatı Allah'a aittir. Benim onlar için verebileceğim hiçbir ödül yoktur. Çünkü ben tüm dünyayı versem onların dinlerinin değerini karşılamaz"[490] sözü de bu inancın ifadeye yansımasıdır.

3.3.2. Tâbiûn Döneminde Sünnet Telakkisi

3.3.2.1. Hicaz Ekolünde Sünnet

Tabiûn dönemine gelindiğinde sünnetin kapsamı konusunda Hicaz Ekolü ve Kûfe Ekolü olmak üzere başlıca iki düşünce yapısı ortaya çıkmaktadır. Hicaz bölgesinin sünnete bakışını İmam Mâlik (ö. 179/795) fetvalarına yansıtmakta ve sahabeden tevarüs eden anlayışı devam ettirerek sahabe ve tabiûndan Medine'de yaşayanların uygulama, içtihat ve teşriilerini de sünnete dâhil etmektedir.[491] Çünkü Medîne hicretin ve sünnetin yurdudur. Nebi'nin (sav) kabri oradadır, cennet bahçelerinden bir bahçe oradadır, minber mihrap oradadır. Dünyanın hiçbir yerinde bu özellikler yoktur.[492] Bu nedenle Herhangi bir meselede tercihini ortaya koymak maksadıyla İmam Mâlik *Muvatta*'ında kırktan fazla yerde Medîne Ehlinin amelini ifade etmek için "el-emru'l-müctema', aleyhi indenâ" gibi tabirlere yer vermektedir.[493] Ona göre senedli bir şekilde nakledilmiş olmasa dahi Medîne ehlinin uygulamaları tevâtür

[489] Abdürrezzâk, *Musannef*, 1/486; Bk. Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, 48-85.

[490] Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 4/410.

[491] İbrahim Kâfi Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medîne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/21.

[492] Mâlik, *Muvatta'*, "Temhîd", 5.

[493] Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medîne", 3/24.

yoluyla nakledilen bir sünnettir. Şayet âhâd bir haberle Medîne ehlinin ameli çelişirse amel âhâd habere tercih edilir.[494]

3.3.2.2. Kûfe Ekolünde Sünnet

Kûfe ekolü de sünnetin kapsamı hakkında Hicazlılarla benzerlik göstermekte fakat delillendirme konusunda farklılık arz etmektedir. Bu düşünce yapısının sünnete bakışını detaylı bir şekilde yansıtan eser İmam Ebû Yusuf'un (ö. 182/798) *er-Red alâ Siyeri'l-Evzaî* adlı eseridir. Ebû Yûsuf bu eserinde Hicaz ekolünü benimseyen Evzaî'nin fikirlerine eleştiriler yöneltmekte ve "sünnet bu şekilde gelmiştir" ifadesiyle kimin naklettiği bilinmeyen, belki çarşıdaki bir işçiden nakledilmiş sözlerin veya "Ömer, Osmân (ra) zamanında da taksimat bu şekildeydi" gibi kim tarafından nakledildiği bilinmeyen rivâyetlerin sünnet kabul edilemeyeceğini söylemektedir.[495]

Yine, "Rasûlullah bu şekilde yapmıştır ve ondan sonra Müslümanlar da böyle yapmışlardır" şeklinde ispatlı bir isnada dayanmayan, kimlerden nakledildiği bilinmeyen bir uygulamanın sünnet olarak görülmesinin kabul edilebilir olmadığını dile getirmektedir.[496] "Müslümanların imamları bu fikirdedir, sünnet bu şekildedir" diyerek kastettikleri âlimleri de namaz abdest bilmeyen veya usûl-i fıkıh bilmeyen âlimler olarak nitelemektedir.[497]

Sünnetin sahîh rivâyetle temellendirilmesi gerektiği inancına sahip olan Kûfe düşünce yapısının bir gereği olarak hakkında hiçbir rivâyet olmamasına rağmen savaşta kadınlara da ganimet vermenin sünnet kabul edilmesine ve sonrasında Müslümanların da böyle uyguladığının söylenmesine itirazda bulunmaktadır.[498]

Sünnetin sahîh rivâyetlere aykırı olamayacağını savunan Ebû Yusuf, aksine rivâyet bulunmasına ve bu konuda meşhur ma'ruf sünnet olmasına rağmen Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitap'a ve Mecûsîlere ganimetten pay verdiğini ve bunun sünnet

---

[494] Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medîne", 3/22.

[495] Ebû Yusuf Ya'kub b. İbrâhim b. Habîb el-Ensârî, *er-Red alâ Siyeri'l-Evzaî* (Haydarâbâd: Lecnetü Ahyâi'l-Meârifi'n-Nu'mâniyye, ts.), 11.

[496] Ebû Yusuf, *er-Red*, 17.

[497] Ebû Yusuf, *er-Red*, 21.

[498] Ebû Yusuf, *er-Red*, 38.

olduğunu iddia etmenin ümmetin de böyle uyguladığını söylemenin sünnet anlayışıyla bağdaşmadığını belirtmektedir.[499]

Şaz rivâyetlerle sünnetin temellendirilemeyeceğini söyleyen Ebû Yusuf, Evzaî'nin dolayısıyla Hicaz ekolünün şaz rivâyetlere sünnet muamelesi yaptığını iddia etmektedir.[500] Bununla birlikte Hz. Peygamber'in hayatındaki gerçekliğe aykırı uygulamaların sünnet kabul edilip Müslümanların da bu sünnet üzere hüküm verdikleri yönündeki mesnetsiz bir kabullenişin sünnet olarak isimlendirildiği iddiasıyla Kûfe ekolünü eleştirmektedir.[501]

Bütün bu itirazlar ışığında Kûfelilerin sünnet telakkisini şu şekilde özetlemek mümkündür: Sünnet, Hz. Peygamberden, sahabeden ve tabiûndan şaz olmayan, sahîh bir isnat ile rivâyet edilen, Hz. Peygamber dönemindeki gerçekliklere aykırı düşmeyen söz, fiil, takrir ve fetvalardır. Kûfe ekolünden kabul edilen Recâ b. Hayve'nin de bu düşünceye sahip olduğu söylenebilir. Nitekim kendisine isnad edilen rivâyetlerde amel vurgusuna rastlanmamaktadır.

3.3.2.3. Recâ b. Hayve'nin Sünnet Telakkisi

Recâ b. Hayve'nin isnad zincirinde yer aldığı rivâyetlere baktığımızda merfu' olanların yanı sıra ilk söyleyeninin sahabî olduğu mevkûf rivâyetlere, tabiûnun içtihat ve fetvalarının yer aldığı maktu' rivâyetlere yer verildiği görülmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda Hz. Peygamber'den sahabeye, onlardan da tabiûn'a tevarüs eden "sünnet her dönem kendisini yenileyen dinamik bir yapıya sahiptir" düşüncesinin Recâ b. Hayve'de de hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra "Hz. Peygamber döneminde bu şekilde uygulanmıştır" veya "Müslümanların sünneti bu şekildedir" gibi ispatı mümkün olmayan bir üslupla değil de mevkûf ve maktu' haberleri merfu' hadis rivâyet ediyormuş gibi senedli olarak nakilde bulunması da Kûfelilerin sünnet anlayışına uygun olarak sünnetin ispatlanabilir bir rivâyet üzerine bina edilmesi gerektiği düşüncesine sahip olduğunu göstermektedir.

---

[499] Ebû Yusuf, *er-Red*, 40.

[500] Ebû Yusuf, *er-Red*, 41.

[501] Ebû Yusuf, *er-Red*, 53.

3.4. Tedvînin Tarihçesi ve Recâ b. Hayve

Recâ b. Hayve'nin hadis ilmine yapmış olduğu katkılar ele alınırken değinilecek bir diğer konu da tedvîndir. Sözlükte kaydetmek, yazıya geçirmek, sicile almak, toplamak, derlemek[502] gibi anlamlara gelen tedvîn, hadis edebiyatında hadislerin veya hadislerle ilgili farklı bilgilerin kitaplarda toplanmasını ifade etmektedir.[503]

Hadislerin yazılmasını yasaklayan rivâyetler sebebiyle bazı istisnalar haricinde hadisler, Kur'an ayetleri gibi Hz. Peygamber döneminde kayıt altına alınamamıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'an'ın cem' edildiği gibi hadislerin de bir kitap halinde toplanması söz konusu olmamıştır. İhtiyaç duyulduğunda şifahî olarak rivâyet edilen hadisler, yazı kültürünün gelişmesi ve yazıya olan bakışın değişmesi gibi nedenlerle bazı sahifelere yazılmış olsa da bu durum geniş manada tedvin denilebilecek boyutta olmamıştır. İşitilmiş hadislerin ezberlenmesini kolaylaştırma gayesiyle sadece kendi rivâyetlerinin bulunduğu sahifelerle sınırlı kalmıştır. Tıpkı hafızların şehit edilmesinin Kur'an ayetlerinin kaybolması endişesini doğurduğu gibi, fitnenin zuhur etmesi ve sahih hadisleri bilen âlimlerin vefat etmesi de hadislerin tedvin edilmesine zemin hazırlamıştır.

Hz. Peygamber zamanında hadislerin yazılmasının yasaklanıp-yasaklanmadığına dair her ne kadar farklı rivâyetler[504] bulunsa da Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Amr b. Âs gibi sahabîlerin sahifelerinden de anlaşılacağı üzere hadis kitâbeti Hz. Peygamber döneminde başlamıştır.[505]

Kitabette, sahâbîlerin Hz. Peygamber'den sadece kendi işittikleri hadisleri yazmaları söz konusu iken, tedvînde Hz. Peygamber'den gelen tüm rivâyetlerin toplanması amaçlanmıştır. Rasûlullah'ın vefatının ardından Kur'ân'ın cem' edilmesine gerekçe

---

[502] Mutçalı, *Arapça - Türkçe Sözlük*, 288.

[503] Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 342.

[504] Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd er-Râmhürmüzî el-Fârisî, *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî,* thk. Muhammed Accac el-Hatib, (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1404), 368, 386.

[505] Mehmet Efendioğlu, "Tedvîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/267.

olan olaylar hadislerin de tedvîn edilmesi fikrini doğurmuştur.[506] Bu ihtiyacı ilk hisseden de Hz. Ebû Bekir olmuştur.

3.4.1. Hz. Ebû Bekir ve Tedvîn Girişimi

Hz. Ebû Bekir, İslam'ın ilk kaynağı Kur'ân'ı Kerîm'in cem' edilmesinin ardından ikinci kaynak olan hadisleri tedvîn etmeye yönelik bir girişimde bulunmuş ve ulaşabildiği hadisleri kayıt altına almıştır. Bu girişimi kaynaklarda Hz. Aişe'den rivâyetle şöyle anlatılmıştır:

Aişe dedi ki: Babam, Rasûlullah'ın (sav) hadislerinden beş yüz kadarını topladı. O gece yatağında çok dönmeye, kıvranmaya başladı. Bu durumuna çok üzüldüm ve bir rahatsızlıktan ya da aldığın kötü bir haberden dolayı mı kıvranıyorsun dedim. Sabah olduğunda "kızım yanındaki hadisleri getir" dedi ve ben de getirdim. Sonra benden ateş istedi ve yazılı o hadisleri yaktı. Onları niçin yaktın dediğimde "O hadisler yanımdayken ölmekten korktum. Çünkü onda güvendiğim sika kimselerden aldığım hadisler var. Ancak bu hadisler onların bana rivâyet ettikleri şekilde olmayabilir ve ben de o hadisleri nakletmiş olurum diye korktum" dedi.[507]

Bu rivâyete bakıldığında Hz. Ebû Bekir'in hadisleri tedvînden ziyade devlet reisi olması hasebiyle kendi istifadesi için yazdığı izlenimi oluşmuştur. Çünkü hadislerin yazılmasında sonraki nesillere aktarma gibi bir gayesinin olmadığını "*Ancak bu hadisler onların bana rivayet ettikleri şekilde olmayabilir ve ben de o hadisleri nakletmiş olurum diye korktum*" ifadesiyle dile getirmiştir. Bu düşüncenin altında yatan nedenin de "*Kim bana kasten bir yalan isnad ederse cehennemdeki yerini hazırlasın*"[508] hadisinin olması muhtemeldir.

Bu nedenle Hz. Ebû Bekir'in beş yüz kadar hadisi yazmış olmasının resmi bir tedvîn faaliyeti değil, akim kalmış bir şahsi girişim olarak görülmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

---

[506] Efendioğlu, "Tedvîn", 40/267.

[507] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz ez- Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz,* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/10-11; Ebü'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Muhibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed et-Taberî el-Mekkî, *er-Riyâdu'n-nadra fî menâkıbi'l-aşera,* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1/200.

[508] Buhârî, "Kitâbu'l-İlm", 38; Müslim, "Mukaddime", (No: 3).

3.4.2. Hz. Ömer ve Tedvîn Girişimi

Savaşlarda hafızların şehit edilmesinin ardından Kur'ân ayetlerinin kaybolması tehlikesine karşı Hz. Ebû Bekir'i Kur'ân'ı cem' etmesi konusunda ikna eden kişi Hz. Ömer olmuştur. Aynı şekilde hadisleri de tedvîn etmek istemiş olması doğaldır. Hz. Ömer'in tedvîn girişimiyle alakalı rivâyet şu şekildedir:

"Ömer b. Hattâb süneni yazmak istedi be bu konuda Rasulullah'ın (sav) ashabıyla istişare etti. Onlar da yazılması konusunda tavsiyede bulundular. Bunun üzerine Hz. Ömer bir ay boyunca bu konuyla alakalı istihare yaptı ve bir gün karar vererek sahabeye şöyle dedi: 'Ben sünnetleri yazmak istemiştim fakat sizden önceki kavimleri hatırladım. Onlar kitaplar yazmışlardı ve o kitaplara yoğunlaşıp Allah'ın kitabını bırakmışlardı. Allah'a yemin ederim ki ben asla Allah'ın kitabına bir şey karıştırmayacağım."[509]

Hz. Ömer'in bu tedvîn girişimi, Hz. Ebû Bekir'in hadis yazımından mahiyet bakımından farklılık arz etmektedir. Hz. Ebû Bekir'in kimseye duyurmak istememesi ve bu konuda sahabeyle istişare etmemiş olması bu olayın münferit bir eylem olduğunu gösterirken, Hz. Ömer'in sahabeyle istişare etmiş olması bu faaliyetin devlet eliyle yapılmak istendiği şeklinde anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ilk resmi tedvîn girişiminde bulunan kişinin Hz. Ömer olduğunu söyleyebiliriz.

3.4.3. Mervân b. Hakem ve Tedvîn Girişimi

Hz. Ömer'den sonra Mervân b. Hakem'e (ö. 65/685) kadar hadislerin tedvînine yönelik herhangi bir teşebbüs olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi bulunamamıştır. Mervân'ın bu girişimi kaynaklarda şu şekilde anlatılmıştır:

Mervân'ın kâtibi Züayzia dedi ki: Medîne'deyken Ebû Hüreyre'den bildiği hadislerin hepsini yazmasını istedi o da sen de bizim rivâyet ettiğimiz şekilde rivâyet et diyerek bu teklifini kabul etmedi. Bunun üzerine Mervân her defasında Ebû Hüreyre'yi çağırıp ondan hadis rivâyet etmesini istedi. Beni de perdenin arkasına yerleştirip onun rivâyet ettiği hadisleri yazmamı emretti. Aradan zaman geçince kitaba

[509] Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî, *el-Câmi'*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî, (Pâkistan: el-Mektebetü'l-İlmî, 1403), 11/257.

yazdığım hadislerden onu imtihan eder ve Ebû Hüreyre ne bir harf fazla ne bir harf eksik, ne takdim ne de tehir olmaksızın hadisleri aynen tekrar ederdi. Hadislerin hepsi tamamlandığında Mervân: "Biliyor musun senin rivâyet ettiğin hadislerin tamamını yazdım" dedi. Ebû Hüreyre de 'Gerçekten bunu yaptın mı?' dedi. Mervân 'Evet' cevabını verince Ebû Hüreyre "mümkünse ezberlediğinizde o yazdıklarınızı imha edin" dedi.[510]

Tıpkı Hz. Ebû Bekir'in yaptığı gibi Mervân b. Hakem'in yapmış olduğu bu hadis yazdırma işi vârid olmuş tüm hadisleri toplamaya matuf olmadığı ve şahsi bir teşebbüsten ileriye geçemediği, bu konudaki rivâyetlerle ortaya çıkmıştır.

3.4.4. Abdülaziz b. Mervân'ın Tedvîn Girişimi

Kardeşi Abdülmelik b. Mervân'ın hilâfetinde Abdülaziz b. Mervân (ö. 86/705) Mısır'a vali olarak görevlendirilmişti. Valilik görevi esnasında hadislere çok özen göstermiş ve hadislerin tedvîni konusunda Şam'da yaşayan ve Bedir ashabından yetmiş kişiyle görüşen Kesîr b. Mürre el-Hadramî'ye (ö.75/694) bir mektup yazarak Ebû Hüreyre'nin rivâyetleri hariç Hz. Peygamber'den işitilen tüm hadisleri toplamasını istemiştir. Ebû Hüreyre'nin rivâyetlerinin ise yazılı olarak yanında bulunduğunu bildirmiştir.[511]

Abdülaziz b. Mervân'ın ifadesinden de anlaşılacağı üzere babası Mervân b. Hakem yazdırmış olduğu hadisleri Ebû Hüreyre'nin ricasına rağmen imha etmemiştir.

el-Hadramî'nin Abdülaziz b. Mervân'dan önce vefat etmesinden dolayı girişilen bu tedvîn teşebbüsü de sonuçsuz kalmıştır.

---

[510] Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî, *et-Târîhu'l-kebîr,* thk. Salâh b. Fethi Hilâl, (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîs li't-Tabâati ve'n-Neşr, 1427/2006), 1/442; Ali Muhammed Muhammed es-Sallâbî, *Muâviye b. Ebî Süfyân şahsiyyetühü ve asrühü,* (Mısır: Dâru'l-Endelüsi'l-Cedîde li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1429/2008), 1/366; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,* thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 3/583; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkī eş-Şâfiî, *el-Bidâye ve'n-nihâye,* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1998), 8/114; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk,* 67/340; Zehebî, *Nübelâ,* 2/598.

[511] Ali Muhammed es-Sallâbî, *ed-Devletü'l-Emeviyye Avâmilü'l-ezhâr ve tedâiyâtü'l-inhiyâr,* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1429/2008), 2/99; İbn Sa'd, *Tabakât,* 7/448.

3.4.5. Ömer b. Abdülaziz Dönemi Resmî Tedvîn Faaliyeti

Çocuk yaştan itibaren ilimle iştigal eden Ömer b. Abdülaziz, aynı zamanda çok hadis rivâyet eden güvenilir bir hadis râvîsi, seçkin bir fakih, dirayetli bir kelâm âlimidir.[512] Hicaz valiliği görevindeyken de halifeliği dönemindeyken de ilme, özellikle hadise çok önem vermiş ve ilk defa devlet eliyle hadislerin tedvîn edilmesi faaliyetini başlatmıştır.

Tedvîn faaliyetinin fitilinin ilk ateşlenmesi de Medine valisi Ebû Bekir b. Hazm'a yazdığı şu mektupla olmuştur:

انْظُرْ مَا كَانَ مِنْ حَدِيثِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاكْتُبْهُ، فَإِنِّي خِفْتُ دُرُوسَ العِلْمِ وَذَهَابَ العُلَمَاءِ، وَلاَ تَقْبَلْ إِلَّا حَدِيثَ النَّبِيِّ صلّى الله عليه وسلم: «وَلْتُفْشُوا العِلْمَ، وَلْتَجْلِسُوا حَتَّى يُعَلَّمَ مَنْ لاَ يَعْلَمُ، فَإِنَّ العِلْمَ لاَ يَهْلِكُ حَتَّى يَكُونَ سِرًّا

"Araştır ve Rasûlullah'a (sav) ait ne kadar hadis varsa yaz. Zira ben ulemanın ortadan kalkıp ilmin yok olmasından korkuyorum. Peygamber'in (sav) hadislerinden (merfu') başkasını kabul etme. İlmi yayın ve bilmeyenlere öğretmek için ilim meclisleri kurun. Çünkü ilim gizli kalmadıkça yok olmaz."[513]

Bu emirnâmenin ardından Zührî, hadisleri toplamaya başlamış ve o kadar çok hadis toplamış ki hadisleri yazdığı defterler ancak hayvanlarla taşınabilecek kadar çoğalmıştır.[514]

3.4.6. Recâ b. Hayve'nin Resmî Tedvîn Faaliyetine Etkisi

Recâ b. Hayve hadislerin unutulmaya veya tahrifata karşı korunmasının ancak kitabetle mümkün olacağı fikrini savunmuştur. Bu düşüncesini de " Hişâm b. Abdülmelik bana mektup yazarak bir hadis hakkında soru sordu. Eğer o hadis benim yanımda yazılı olarak bulunmasaydı ben o hadisi unutmuştum"[515] örneğiyle dile getirmiştir.

---

[512] İsmail Yiğit, "Ömer b. Abdülazîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/54.

[513] Buhârî, "Kitâbu'l-İlm", 34.

[514] Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ,* 3/361.

[515] İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk,* 18/109

Tedvînin tarihi sürecine baktığımızda Hadislerin resmî olarak tedvînine dair girişimi ilk olarak Hz. Ömer düşünmüş, ikinci resmî tedvîn girişimi Abdülaziz b. Mervân tarafından hayata geçirilmeye çalışılmış ve son olarak da Ömer b. Abdülaziz bu hayali gerçekleştirmiştir.

Hz. Ömer hariç diğer iki girişimin aktörlerine baktığımızda bir şekilde Recâ b. Hayve ile yolları kesişmiş ve ortak hayatlarının bir döneminde teşrik-i mesaileri olmuştur. Abdülmelik b. Mervân dönemi Mısır valiliği görevinde bulunan Abdülaziz b. Mervan'ın yanında, halifenin emriyle, belirli bir süreliğine bulunmuştur.[516] Bu süre zarfında Ebu'd-Derdâ'dan nakille rivâyette bulunduğu "*İlmin yok olması âlimlerin yok olmasıyla olur"*[517] hadisinden Abdülaziz b. Mervân'ı haberdar etmiş olması ve hadis uydurmacılığının had safhaya çıktığı bu dönemde sahîh hadisleri bilenlerin vefat etmeleri durumunda hadis ilminin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceği ihtimaline karşı onu uyarması muhtemeldir.

Süleymân b. Abdülmelik döneminde de halife müşavirliği görevine devam eden Recâ b. Hayve, o dönemin Hicaz valisi ve çok yakın arkadaşı Ömer b. Abdülaziz'le de belli dönemlerde birlikte bulunmuş ve ona bazı telkin ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bu telkinlerden birisi onun, ilk resmî tedvîni başlatma girişiminde bulunan Ömer b. Hattâb gibi olması, onun yolundan gitmesi şeklinde olmuştur. Bu konu tarihi kaynaklarda şu şekilde anlatılmıştır:

Adamın biri Ömer b. Abdülaziz'e gelerek şöyle dedi: "Rüyamda Hz. Peygamber'i (sav) sağında Ebû Bekir, solunda Ömer olduğu halde gördüm. Bir de baktım ki iki adam münakaşa ediyor. Siz de Hz. Peygamber'in (sav) huzurunda oturuyorsunuz. O da size 'Ey Ömer iş başına geldiğinde bu iki adam gibi, yani Ebû Bekir ve Ömer gibi davran' buyurdu." Bunu duyan Ömer "Gerçekten bu rüyayı gördün mü?" diyerek yemin ettirdi. Adamın yemin etmesi üzerine gözyaşlarına boğuldu.[518]

Ömer b. Abdülaziz'e bu minvalde rüya anlatan kişinin, başka bir kaynakta, Recâ b. Hayve olduğu bildirilmiştir.[519]

---

[516] İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk,* 18/115-116

[517] Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ,* 5/174.

[518] Celâleddin es-Suyûtî, *Halifeler tarihi,* çev. Onur Özatağ, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), 235-236.

[519] İbn Abdulhakem, *Sîret,* 1/124-125.

Muhtemelen bu telkinlerin de etkisiyle Ömer b. Abdülaziz hilâfete geçer geçmez Sâlim b. Abdillah'a bir mektup yazarak Hz. Ömer'in ehli kıbleye ve müslümanlarla antlaşması olanlara karşı nasıl muamelede bulunduğunu yazıp kendisine göndermesini istemiştir.[520]

Ayrıca Ömer b. Abdülaziz'in dostum diye takdim ettiği[521] ve onunla uzun uzun sohbetler eden[522] Recâ'nın rivâyet etmiş olduğu "ilmin zevalinin âlimin zevaliyle olacağı" hadisinden habersiz olduğu da düşünülemez. Zaten Ömer b. Abdülaziz'in Medîne valisi Ebû Bekir b. Hazm'a yazdığı mektupta hadislerin tedvîn gerekçesi olarak dile getirdiği "Zira ben ulemanın ortadan kalkıp ilmin yok olmasından korkuyorum" sözünün Recâ'nın rivâyetiyle bu kadar örtüşmesi tesadüfle izah edilemez. Kendisine "Halifeyle oturup-kalktın. Ona ne katkın oldu?" diye sorulduğunda "Ona miras olarak bıraktığım şeyler bana yeter" demek suretiyle halifenin yaptığı tüm güzel işlerdeki katkısına işaret etmiştir.[523]

[520] İbn Abdulhakem, *Sîret,* 1/107.

[521] Ebû Yûsuf Ya'kūb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *el-Ma'rifetü ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 2/370.

[522] İbn Abdulhakem, *Sîret,* 1/123-124.

[523] Buhârî, *Târîh,* 3/312.

4. SONUÇ

Hadislerin sonraki nesillere aktarılmasında ve hadis ilminin teşekkülünde Tâbiûn neslinin büyük hizmetleri olmuştur. Birçok hocadan nakillerde bulunmuş olan Recâ b. Hayve de sahabe ile tâbiûn arasında köprü görevi üstlenmiş, rivâyetleri ve uygulamaları bazı ilim dallarına kaynak teşkil etmiş, hadis, fıkıh, tefsir gibi alanlarda temâyüz etmiş döneminin önemli şahsiyetlerindendir. Keskin zekâsı ve sağlam kişiliği nedeniyle halife müşavirliği gibi en üst düzey görevlere getirilmiş, önemli projelerde ve antlaşmalarda vazifelendirilmiş, veliahtın kim olacağını belirleyecek ve Hz. Ali düşmanlığı üzerine kurulmuş olan Emevî siyâsî düşüncesini değiştirebilecek seviyede halifeler üzerinde etkili olmuş birisidir.

Üstlendiği devlet görevinin yanı sıra merfu', mevkûf, maktu' ve mürsel seksen dört hadis nakletmiş ve bu rivâyetlerinde lafızları Hz. Peygamber'in ifadeleriyle aktarmaya özen göstermiş bir râvîdir. Rivâyet ettiği hadislerin çeşitliliği göz önüne alındığında yaşadığı dönemin ve coğrafyanın sünnet kavramına yüklediği anlam, hadis rivâyet şekilleri ve Şafiî öncesi hadis değerlendirme kriterleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Zira o dönemde sünnetin kapsamı ve formatı konusunda başı çeken iki ekolden birisi, hakkında bir rivâyet bulunmasa dahi Medîne ehlinin uygulayageldiği amelleri sünnet kapsamına dâhil eden Medîne Ekolü, diğeri de sünnetin kaynağının ispatlanabilir rivâyetlere dayanması gerektiğini, dolayısıyla sünnetin temelinin güvenilir kişiler aracılığıyla nakledilmiş sağlam bilgilerle oluşturulmasının gerekliliğini savunan Kûfe Ekolü'ydü. Bu bağlamda Recâ b. Hayve'nin sünnet kavramına yüklediği anlamın Kûfe Ekolü'yle bire bir örtüştüğünü görmek mümkündür.

Hadis rivâyet şekilleri ve değerlendirme kriterleriyle alakalı olarak da h. 40-112 yılları arasında kavramsallaşma sürecinin henüz olgunlaşmadığı göze çarpmaktadır. Hadislerin Mürsel olarak aktarılması ve meçhul kişilerden rivâyette bulunulması fitnenin zuhurundan (36/656) sonra uygulanmaya başlanan hadisin isnadını sorma işleminin yaklaşık yetmiş-seksen yıl geçmiş olmasına rağmen nihâî yapısına ulaşmadığının ipuçlarını vermektedir.

Hadisleri aktarırken lafzî rivâyete büyük bir titizlik göstermesinden anlaşılacağı üzere Recâ b. Hayve sünneti hiçbir değişime uğratmadan olduğu gibi koruma

gayretindedir. Onun sünneti koruma konusunda sergilemiş olduğu bu titizlik onda hadis uydurmacılığı ve sahîh hadisleri bilen âlimlerin vefatıyla ilmin yok olması tehlikesine karşı hadislerin cem edilmesi gerektiği inancını doğurmuş olması mümkündür. Bu nedenle ilmin yok olmasının âlimin yok olmasına bağlı olduğu yönünde rivâyette bulunan Recâ'nın daha önce birkaç defa denenip sonuçsuz kalan tedvîn faaliyetlerinin yeniden canlanması konusunda idarecileri teşvik etmiş olması uzak bir ihtimal değildir.

Ömer b. Abdülazîz'in, kendisini müşavirden ziyade bir kardeş gibi görmesi, Recâ'nın hoşlanmadığı Mekhûl'e ait rivâyetleri imha etmek istemesi, öldükten sonra kendisini yıkayıp kefenlemesi için vasiyette bulunması, saatlerce baş başa sohbetler etmiş olmaları ve dolayısıyla Recâ'nın rivâyet ettiği hadislerden habersiz olmasının mümkün olmaması gibi gerekçeler bu düşünceyi destekler mahiyettedir. Bunun yanı sıra ona ilk resmî tedvîn girişiminde bulunan Hz. Ömer'e benzemesi yönündeki telkinleri ile Hicâz valiliği görevinden itibaren adeta adım adım Ömer b. Abdülaziz'i tedvîn için hazırlayan, ona ikinci Ömer olma sevdasını aşılayan kişinin Recâ b. Hayve olduğunu da söylemek mümkündür. Gördüğü rüyayı ona anlatması, bu rüyadan sonra Ömer b. Abdülaziz'in çok heyecanlanması ve hilâfete geçer geçmez Hz. Ömer'in devlet yönetiminde uyguladığı sistemleri tekrardan hayata geçirme gayreti bu düşünceyi haklı çıkarmaktadır. Bu bağlamda tedvîn faaliyetleri ele alındığında Recâ'nın belli bir süre yanında bulunduğu Mısır valisi Abdülazîz b. Mervân'ın –sonuçsuz kalmış olsa bile- böyle bir teşebbüste bulunmasının ve son olarak da Ömer b. Abdülazîz'in resmî tedvin faaliyetini sonuca erdirmiş olmasının bir rastlantı olması düşünülemez. Bu sebeple resmî tedvîn faaliyeti ele alınırken sürecin İbn Şihâb ez-Zührî ile başlatılmış olması neden-sonuç ilişkisi bakımından bu tarihî olayın aydınlatılmasında eksiklik arz edeceği bir gerçektir.

Bu araştırmada 42/662-112/731 tarihleri arasında yaşamış, sahabenin ileri gelenlerinden dersler almış, tâbiûn ulemasından önemli şahsiyetlerin yatişmesine katkı sağlamış, Emevî tarihi ve hadis tarihi açısından mihenk taşı kabul edilebilecek Recâ b. Hayve'nin hadis ilmindeki yeri incelenmiştir. Kuzey Arabistan'da devlet kurmuş ve Müslüman olduktan sonra da yönetimlerle sürekli etkileşim içerisinde bulunmuş Kinde kabilesine mensup olan Recâ b. Hayve'nin hadisçiliği farklı açılardan ele alınmıştır. Bu bağlamda değişik kaynaklarda Recâ'ya isnat edilen

hadisler tespit edilip kayıt altına alınmış ve bu alanda yapılacak diğer çalışmalarda fazla mesai harcanmadan bu hadislere kolayca ulaşımın sağlanması amaçlanmıştır.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *Musannef*. thk. Habîb er-Rahmân el-A'zamî. Hindistân: el-Meclisü'l-İlmî, 1403.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *ez-Zühd*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Mesâilü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel rivâyetü İbn Ebi'l-Fadl Sâlih*. Hindistân: Dâru'l-İlmiyye, ts..

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Esâmî ve'l-künâ li'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel rivâyetü ibnihî Sâlih*. Kuveyt: Mektebetü Dâri'l-Aksâ, 1406/1985.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsned*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mirkâtü'l-mefâtîh şerhu Mişkâtü'l-Mesâbîh*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.

Ali, Cevâd. *el-Mufassal fî târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*. y.y., 1422.

Altıkulaç, Tayyar. "Hammâd b. Zeyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/489. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Apak, Adem vd., *İslâm Tarihi ve Medeniyeti, Emevîler*. ed. Mehmet Şeker. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.

Apak, Adem. *Anahatlarıyla İslam Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.

Aycan, İrfan. "Muâviye b. Ebû Süfyân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 30/331. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Aydınlı, Abdullah. "Muan'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/326. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis ıstılahları sözlüğü*. İstanbul: IFAV, 2013.

Bayraktutar, Muammer vd.. *Hadis Usulü*. ed. Muhammet Yılmaz - Nagihan Emiroğlu. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019.

Bedir, Murteza. "Sünnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/150. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Bedr, Abdürrezzâk b. Abdülmuhsin. *Ziyâdetü'l-îmâni ve noksânihî ve hükmü'l-istisnâi fîhi*. Riyâd: Mektebetü Dâru'l-Kalem ve'l-Kitâb, 1416.

Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *el-Ensâbü'l-eşrâf*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417.

Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Cümelün min Ensâbi'l-Eşrâf*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417.

Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Fütûhu'l-büldân*. Beyrût: Dâru Mektebeti'l Hilâl, 1988.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horasânî. *el-Kadâ ve'l-kader*. thk. Muhammed b. Abdillâh Âl-i Âmir. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1421.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Alî b. Mûsâ el-Husrevcirdî el-Horasânî. *Şuabü'l-îmân*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1423.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *Müsnedü'l-Bezzâr*. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2009.

Birışık, Abdulhamit. "Katâde b. Diâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/22. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Târîhu'l-kebîr*. Haydarâbâd: Dâiretü'l- Meârifi'l- Osmâniye, ts..

Cerrâr, Nebîl Sa'düddîn Selîm. *el-Îmâ' ilâ zevâidi'l-emâlî ve'l-fevâidi ve'l-meâcimi ve'l-meşîhâti ale'l-kütübi's-sitteti ve'l-Muvatta' ve Müsnedü'l-İmâm Ahmed*. Evdâü's-Selef, 1428/2007.

Çakan, İsmail Lütfi. *Şekil ve Örneklerle Hadis Usûlü*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2001.

Çelebi, İlyas. "Sünnetullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/159. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Dârakutnî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî. *Sünen-i Dârakutnî*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1424.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şuayb el-Arnavûd. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1424.

Dârimî, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân et-Temîmî. *Meşâhîru'l-ulemâi'l-emsâr ve a'lâmü fukahâi'l-aktâr.* Kâhire: Dâru'l-Vefâ,1411/1991.

Dârimî. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *Sünenü'd-Dârimî-Müsnedü'd-Dârimî*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Suudî Arabistân: Dâru'l-Muğnî li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1412.

Dîneverî, Ebû Bekir Ahmed b. Mervân ed-Dîneverî el-Mâlikî. *el-Mücâlese ve cevâhiru'l-ilm*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1419.

Dönmez, İbrahim Kâfi. "Amel-i Ehl-i Medîne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/21. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Ebû Bekir eş-Şâfiî, Muhamed b. Abdillâh b. İbrâhim b. Abveyh el-Bağdâdî el-Bezzâr. *Kitâbü'l-fevâid (el-Ğaylâniyyât).* thk. Hilmi Kâmil Es'ad Abdülhâdî. Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî, 1417/1997.

Ebû Bişr er-Râzî, Muhammed b. Ahmed b. Hammâd b. Saîd b. Müslim el-Ensârî. *el-Künâ ve'l-esmâ*. thk. Ebû Kuteybe Nazr Muhammed el-Fâriyâbî. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1421.

Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Süleymân b. Dâvûd b. Cârûd. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî. Mısır: Dâru'l-Hicr, 1419.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Süneni Ebî Dâvûd.* thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, ts..

Ebû Muhammed el-Mısrî, Abdullah b. Abdilhakem b. A'yen b. Leys el-Mâlikî. *Sîretü Ömer b. Abdilazîz alâ mâ ravâhü İmâm Mâlik b. Enes ve eshâbühü*. thk. Ahmed Ubeyd. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1404.

Ebû Nuaym el-isfehânî, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ.* Mısır: es-Saâde, 1394.

Ebû Nuaym el-isfehânî, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed. *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*. Beyrût: Dâru Kütübi'l-İlmiyye, 1397.

Ebû Şâme el-Makdîsî, Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî. *el-Bâis alâ inkâri'l-bed'i ve'l-havâdis*. thk. Osman Ahmed Anber. Kâhire: Dâru'l-Hüdâ, 1398.

Ebû Tâhir el-Muhallis, Muhammed b. Abdurrahmân b. Abbâs b. Abdurrahmân b. Zekeriyyâ el-Muhallis el-Bağdâdî. *el-Muhallisiyyât ve eczâün uhrâ li Ebî Tâhir el-Muhallis.* Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şüûnü'l-İslâmiyye, 1429.

Ebû Yusuf, Ya'kub b. İbrâhim b. Habîb el-Ensârî. *er-Red alâ Siyeri'l-Evzaî*. Haydarâbâd: Lecnetü Ahyâi'l-Meârifi'n-Nu'mâniyye, ts..

Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî, *Târîhu'l-Medîne li'bni Şebbe*, thk. Füheym Muhammed Şeltût (Cidde: y.y., 1399), 3/1120-1121.

Ebu'l-Kâsım er-Râzî, Temâm b. Muhammed b. Abdillah. *el-Fevâid*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1412.

Efendioğlu, Mehmet. "Maktû". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/457. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Efendioğlu, Mehmet. "Tedvîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/267. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Erkoçoğlu, Fatih. "Reca b. Hayve el-Kindi (Hayatı ve Faaliyetleri)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2007).

Erul, Bünyamin. *Hadis tetkikleri: eleştirel bir yaklaşım*. Ankara: OTTO, 2016.

Erul, Bünyamin. *Sahabenin Sünnet Anlayışı.* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2021.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî. *Tehzîbü'l-lüğa*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.

Fesevî, Ebû Yûsuf Ya'kūb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *el-Ma'rifetü ve't-târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1401.

Firyâbî, Ebû Bekir Ca'fer b. Muhammed b. Hasan b. Müstefâd. *Kitâbü'l-kader*. Suudî Arabistân: Edvâü's-Selef, 1418/1997.

Haddâd, Ebû Abdillâh Mahmûd b. Muhammed. *Tahrîcü ehâdîsi İhyâi Ulûmi'd-dîn*. Riyâd: Dâru'l-Âsımeti li'n-Neşr, 1408/1987.

Hakemî, Hâfız b. Ahmed b. Ali. *Meârici'l-kabûl bi şerhi süllemi'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl*. thk. Ömer b. Mahmûd Ebû Ömer. Demâm: Dâru İbni'l-Kayyim, 1410.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Ata. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî el-Leysî el-Usfûrî. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1397.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî. *el-Fakîh ve'l-mütefekkîh*. Suudî Arabistân: Dâru İbni'l-Cevzî, 1421.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *el-Kifâye fî ulûmi'r-rivâye*. Medîne-i Münevvere: Mektebetü'l-İlmiyye, ts..

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *İktizâü'l-ilmi'l-amel*. thk. Muhammed Nâsıruddîn Elbânî (Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî, 1397), 1/18.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşâr Avâd Ma'rûf. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422.

Heysemî, Ebu'l-Hasen Nurettin Ali b. Ebî Bekir b. Süleymân. *Gâyetü'l-maksad fî zevâidi'l-Müsned*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421.

Heysemî, Ebu'l-Hasen Nurettin Ali b. Ebî Bekir b. Süleymân. *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. thk. Hüsâmüddîn el-Kudsî. Kâhire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî. *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlih*. thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyrî. Suudî Arabistân: Dâru İbni'l-Cevzî, 1414.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*. Mağrib: Vizâratü Umûmi'l-Evkâf, 1387.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*. Beyrût: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu Dımeşk*. Beyrût: Dâru'l-Fikri li't-Tabâati ve't-Tevzîi ve'n-Neşr, 1415.

İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî. *el-İbâne'l-kübrâ li'bni Batta*. Riyâd: Dâru'r-Râye li'n-Neşri vet't-Tevzî', ts..

İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan el-Ezdî. *el-İştikâk*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Beyrût: Dâru'l-Celîl, 1411.

İbn Ebî Âsım, Ebû Bekir b. Ebî Âsım, Ahmed b. Amr b. Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî. *es-Sünne (ve meahü zılâlü'l-cenneh fî tahrîci's-sünneh bi kalemi Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî)*. thk. Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî. Beyrût: Mektebetü'l-İslâmî, 1400.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs b. Münzir et-Temîmî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1271/1952.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm libni Ebî Hâtim*. Suudî Arabistân: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419.

İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Salâh b. Fethi Hilâl. Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîs li't-Tabâati ve'n-Neşr, 1427/2006.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *Müsnedü İbn Ebî Şeybe*. thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî - Ahmed b. Ferîd el-Mezîdî. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1997.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullāh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdîsi ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullāh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Edeb li'bni Ebî Şeybe*. thk. Muhammed Rızâ Kahveci. Lübnân: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiye, 1420.

İbn Ferah, Şihâbüddin Ebû Abbas Ahmed b. Ferah b. Ahmed b. Muhammed. *Muhtasar hilâfiyâtü Beyhakî*. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1417.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî b. Hacer. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî.* Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî. *Vefiyyâtü'l-a'yân ve enbâi ebnâi'z-zamân*. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1900.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihtisâr*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts..

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*. Beyrût: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, ts..

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân ed-Dârimî. *es-Sikât*. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifi'l-Osmâniye, 1393/1973.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân b. Muâz b. Ma'bed et-Temîmî ed-Dârimî. *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Belbân*. thk. Şuayb el-Arnavûd. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1414.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Humeyrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa Elbânî el-Halebî ve Evlâdihî, 1375.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir b. Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî. *Kitâbü't-tevhîd ve isbâtü sıfâti'r-Rabbi azze ve celle*. Riyâd: y.y., 1414.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî. *Sahîhu İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts..

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *er-Rûh fi'l-kelâmi alâ ervâhi'l-emvâti ve'l-ahyâi bi'd-delâili mine'l-Kitâbi ve's-Sünneh*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts..

İbn Kesîr, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Kesîr b. Yezîd et-Taberî. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420.

İbn Kesîr, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Kesîr b. Yezîd et-Taberî. *Tefsîru't-Taberî, Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Dâru'l-Hicr li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî' ve'l-İ'lân, 1422.

İbn Kesîr, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Kesîr b. Yezîd et-Taberî. *Tehzîbü'l-âsâr ve tafsîlü's-sâbiti an Rasûlillâhi mine'l-ahbâr*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kâhire: Matbaatü'l-Medenî, ts..

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm.* thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şîrî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Câmiu'l-mesânîd ve's-süneni'l-hâdî li akvemi sünen*. Beyrût: Dâru'l-Hadar li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1419.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâîlî el-Makdisî. *el-Muğnî libni Kudâme*. Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Meârif*. Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kütüb, 1992.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*. Beyrut: Mektebetü'l-İslami, 1419.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce el-Kazvînî. *Süneni İbn Mâce.* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiye, ts..

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfiî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrût: Dâru's-Sâdır, 1414.

İbn Mübârek, Ebû Abdirrahmân Abdullāh b. el-Mübârek b. Vâzıh el-Hanzalî el-Mervezî. *el-Cihâd li'bni Mübârek*. Tûnus: Dâru't-Tûnusiye, 1972.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrût: Dâru's-Sâdır, 1968.

İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihrî el-Mısrî. *Tefsîru'l-Kur'ân mine'l-câmi' libni Vehb*. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.

İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Hamîd b. Mahled b. Kuteybe el-Horasânî. *el-Emvâl li'bni Zenceveyh*. Suudî Arabistân: Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhûsi ve'd-Dirâse, 1406.

İbnü`l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısrî. *el-Bedru'l-münîr fî tahrîci'l-ehâdîsi ve'l-âsâri'l-vâkıati fî Şerhi'l-Kebîr*. Riyâd: Dâru'l-Hicret li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1425.

İbnü'l-Adîm, Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî. *Bağıyyetü't-taleb fî târîhi Haleb*. y.y.,ts..

İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *el-Muntazam fî Târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412.

İbnü'l-Ebbâr, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Bekr b. Abdillâh b. Abdirrahmân b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kudâî. *el-Hulletü's-siyera*. thk. Dr. Hüseyin Mü'nis. Kâhire: Dâru'l-Meârif, 1985.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem eş-Şeybânî el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1415.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmirî. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1417.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts..

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osmân b. Abdurrahmân Takıyyüddîn. *Ma'rifetü envâi ulûmi'l-hadîs, Mukaddimetü İbni's-Salâh*. ed. Nûrettin Itır. Sûriye: y.y., 1406.

İclî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *Târîhu's-sikât*. Mekke: Dâru'l-Bâz,1405.

İsfehânî, Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Muhammed. *et-Terğîb ve't-terhîb*. thk. Eymen b. Sâlih b. Şa'bân. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1414.

İsfehânî, İsmâîl b. Muhammed b. el-Fadl b. Alî. *Târîhu'l-İsfehân*. thk. Seyyid Kesrevî Hasan. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410.

İtlîdî, Muhammed Diyâb. *Nevâdiru'l-hulefâi'l-meşhûra*. thk. Muhammed Ahmed Abdülazîz Sâlim. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425.

Kandemir, M. Yaşar. "Abdullah b. Amr b. Âs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/85. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Keşşî, Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî. *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*. thk. Şeyh Mustafa el-Adevî. Dâru Belensiye li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1423/2002.

Koyuncu, Mevlüt. "Velîd I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/30. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân, Tefsîru'l-Kurtubî*. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384.

Kutrubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Îsâ b. Muhammed b. Esbağ. *el-İncâd fî ebvâbi'l-cihâdi ve tafsîli ferâizihî ve sünenihî*. Beyrût: Müessesetü'r-Reyyân, ts..

Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Kinde (Benî Kinde)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/37. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî. *el-Câmi'*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. Pâkistan: el-Mektebetü'l-İlmî, 1403.

Mağrâvî, Ebû Sehl Muhammed b. Abdirrahmân. *Mevâkıfu's-selef*. Kâhire: Mektebetü'l-İslâmiye li'n-Neşri ve't-Tevzî', ts..

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *Muvatta'*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Abudabî: Müessesetü Zâyid b. Sultan en-Nehyân li'l-A'mâli ve'l-Hayriyyeti ve'l-İnsâniyye, 1425.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.

Mazharî, Muhammed Senâullâh. *Tefsîru'l-Mazharî*. thk. Gulâm Nebî et-Tûnusî. Pâkistân: Mehtebetü'r-Rüşdiyye, 1412.

Merrûzî, Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Haccâc. *Ahbâru'ş-şuyûh ve ahlâkuhüm*. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiye, ts..

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl.* thk. Beşâr Avâd Ma'rûf. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400.

Muhammed b. Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî. *el-Muhabber*. Beyrût: Dâru Âfaki'l-Cedîde, ts..

Mübârekpûrî, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm. *Tuhfetü'l-Ahvezî bi şerhi Câmii't-Tirmizî*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts..

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim, el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar bi nakli'l-adli ani'l-adli ilâ Rasûlillâh (sav).* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts..

Müttakî el-Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzü'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl.* thk. Bekrî Hayyânî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle,1401.

Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-Müzenî el-Mısrî. *Muhtasaru'l-Müzenî*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1410.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmun'im Şelbî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1421.

Özkan, Halit. "Vicâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/100. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Özkan, Halit. "Zührî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/544. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Polat, Salahattin. "Mürsel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/52. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Râmhürmüzî, Ebû Muhammed İbn Hallâd el-Hasen b. Abdirrahmân b. Hallâd el-Fârisî. *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî*. thk. Muhammed Accac el-Hatib. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1404.

Rûyânî, Ebû Bekir Muhammed b. Hârûn. *Müsnedü'r-Rûyânî*. thk. Eymen Alî Ebû Yemânî. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 1416.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî: y.y., 1422.

Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî el-Cüzcânî. *Sünenü Saîd b. Mansûr*. thk. Habîb er-Rahmân el-A'zamî. Hindistân: Dâru's-Selefiye, 1403.

Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horasânî el-Cüzcânî. *et-Tefsîr min süneni Saîd b. Mansûr*. thk. Saîd b. Abdillâh b. Abdilazîz. Dâru's-Samîî li'n-Neşri ve't-Tevzîi, 1417.

Sallâbî, Ali Muhammed Muhammed. *Muâviye b. Ebî Süfyân şahsiyyetühü ve asrühü*. Mısır: Dâru'l-Endelüsi'l-Cedîde li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1429/2008.

Sallâbî, Ali Muhammed. *ed-Devletü'l-Emeviyye Avâmilü'l-ezhâr ve tedâiyâtü'l-inhiyâr*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1429/2008.

Sallâbî, Ali Muhammed. *Emevîler Dönemi*. çev. Harun Ünal. İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2006.

Sandıkçı, S. Kemal. "Ebû Ümâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/251. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Sarıbıyık, Mustafa. "Recâ B. Hayve'nin Halife Müşavirliği Faaliyetleri". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2019).

Sehâvî, Semsüddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyeti'l-Hadîs li'l-Irâkî*. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1424.

Seneyân, Süleymân b. Sâlih. *el-Ehâdîsü'l-vâride fi'l-büyûi'l-menhiyyi anhâ*. Medîne-i Münevvere: Îmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî bi'l-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1423.

Serrâc, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhim en-Nîsâbûrî. *Müsnedü's-Serrâc*. Pâkistân: İdâretü'l-Ulûmi'l-Eserî, 1423.

Suyûtî, Celâleddin. *Halifeler tarihi*. çev. Onur Özatağ. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *Husnü'l-muhâdara fî târîhi Mısr ve'l-Kâhira*. Mısır: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiye, 1387.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *Şerhu's-sudûr bi şerhi hâli'l-mevtâ ve'l-kubûr*. thk. Abdülmecîd Tam'a Halebî. Lübnân: Dâru'l-Ma'rife, 1417.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrâhim b. Alî. *Tabakâtü'l-fukahâ*. Beyrût: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1970.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî. *el-Mu'cemü'l-kebîr.* thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb eş-Şâmî. *Müsnedü'ş-Şâmiyyîn.* thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsad*. Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, ts..

Taberânî, Ebü'l-Kāsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr li't-Taberânî el-mücelledâni's-sâlise aşera ve'r-râbia aşera*. thk. Sa'd b. Abdillâh el-Humeyd, Hâlid b. Abdirrahmân el-Cüreysî. y.y., ts..

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Târîhu't-Taberî, Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk.* Beyrût: Dâru't-Türâs, 1387.

Taberî, Ebü'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Muhibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed el-Mekkî. *er-Riyâdu'n-nadra fî menâkıbi'l-aşera*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts..

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre. *el-Câmiu'l-kebîr- Sünenü't-Tirmizî.* thk. Beşâr Avâd Ma'rûf. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.

Tomar, Cengiz. "Şam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/311. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Ünal, İsmail Hakkı vd.. *Hadis El Kitabı.* ed. Zişan Türcan. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

Yâfiî, Ebû Muhamed Afîfüddîn Abdullâh b. Es'ad. *Mir'âtü'l-cinân ve ibretü'l-yekazân fî ma'rifeti mâ yu'teberu min havâdîsi'z-zamân.* Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî. *Târîhu İbn Maîn (Rivâyetü Osman ed-Dârimî).* thk. Ahmed Muhammed Nûr es-Seyf. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, ts..

Yâkût el-Hamevî, Şihâbüddîn Ebû Abdillah Yâkût b. Abdillâh. *Mu'cemü'l-büldân.* Beyrût: Dâru Sâdır, 1995.

Yıldız, Hakkı Dursun "Abdülmelik b. Mervân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 1/267. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yiğit, İsmail. "Emevîler (Siyasî Tarih)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yiğit, İsmail. "Ömer b. Abdülazîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yiğit, İsmail. "Süleyman b. Abdülmelik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz. *el-İber fî haber men ğaber.* Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts..

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ.* Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz. *Târîhu'l-İslâm ve vefiyyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm.* thk. Beşâr Avâd Ma'rûf. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.

Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymâz. *Tezkiratü'l-huffâz.* Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Zührî, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî. *Hadîsü'z-Zührî*. Riyâd: Edvâü's-Selef, 1418.

ÖZGEÇMİŞ KİŞİSEL BİLGİLER

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Selçuk Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat Fakültesi
Bölüm	İlahiyat

YÜKSEK LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Karatekin Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	YDS (.....) YÖKDİL (....) TOEFL (....) EILTS (....)
Almanca	TELC (B1)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Diyanet İşleri Başkanlığı Ankara Altındağ İlçe Müftülüğü
Görevi/Pozisyonu	Vaiz
Tecrübe Süresi	16 yıl

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Şehreküstü Mh. Gökhan Sk. No:30 Tosya/Kastamonu
E-mail	tosyaliekrem@hotmail.com